کاچار نامەی

خاوەنکار 1

- کومیتەی ڕایڕەساندن و چاپەمەنی پلاتفۆرم یارسان
- خاوەنکار کووارتێگ کوومەڵایەتی، سیاسی و دیروکییە
- چەشنان
- نۆسیایەیل و باوەتەیل خوەتان ئەڕامان کل بکەین
- ماف وێراشتەکردن و بڵاو کردن نۆسیایەیل ئەڕاێ خاوەن کووار پاریزیایە

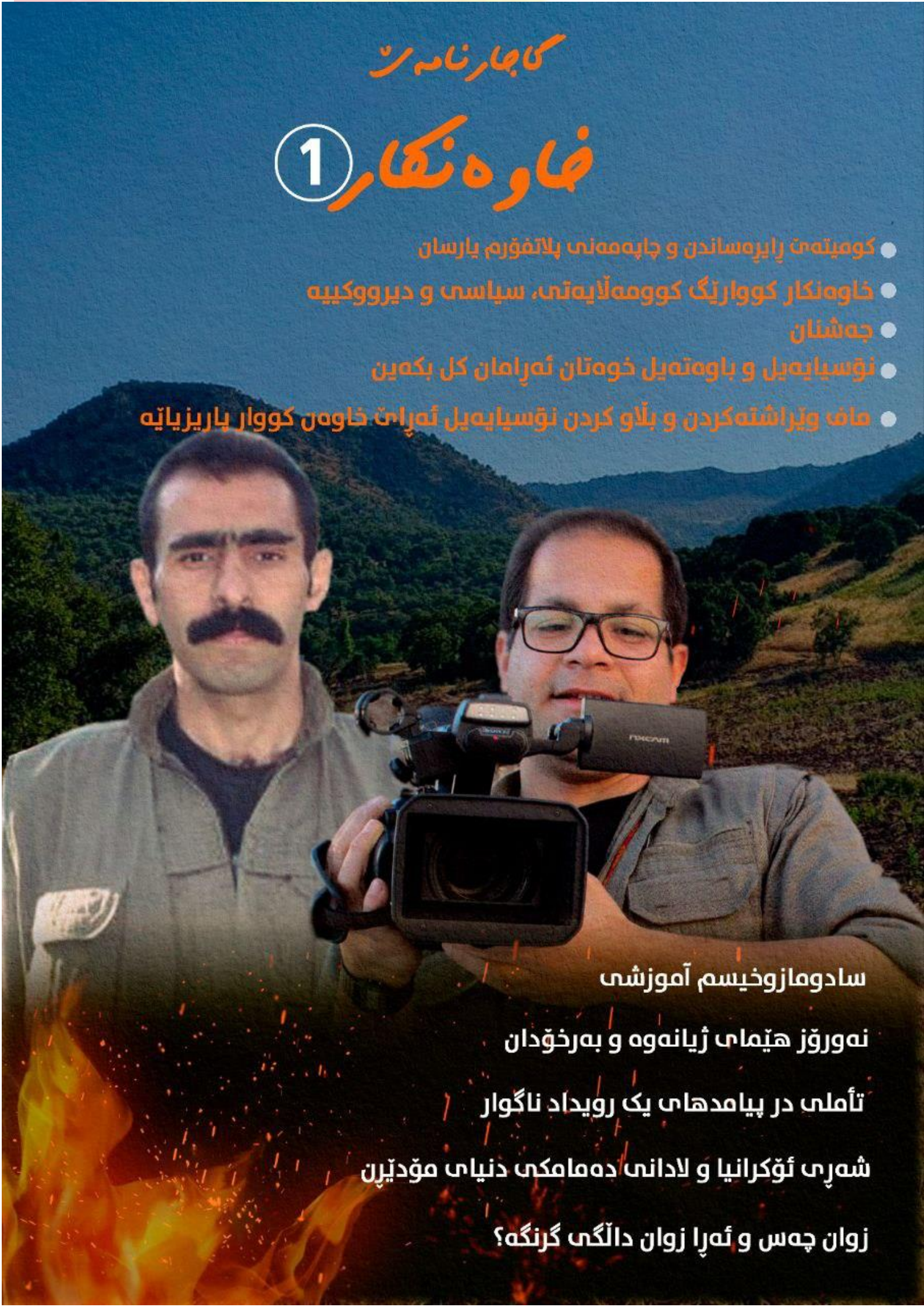

سادومازوخیسم آموزشی

نەورۆز هێمای ژیانەوە و بەرخۆدان

تأملی در پیامدهای یک رویداد ناگوار

شەڕی ئۆکرانیا و لادانی دەمامکی دنیای مۆدێرن

زوان چەس و ئەڕا زوان داڵگی گرنگە؟

گاجارنامەی

《خاوەنکار》

ژمارەی یەکەم

کومیتەی ڕایڕەساندن و چاپەمەنی پلاتفۆرم یارسان

خاوەنکار؛ کووارێگ کوومەڵایەتی، سیاسی و دیروکییە

جەشنان ١٤٠١

نۆسیایەیل و باوەتەیل خوەتان ئەڕامان کل بکەین

yarsan.platform@gmail.com

ماف وێراشتەکردن و بڵاوکردن نۆسیایەیل ئەڕایێ خاوەن کووار پاریزیایە

پێرست

دەسپێک ---------- ٤

ئاگر نەورووز نمادێگە ئەڕاێ سقام دانین وە یەکگرتن دەمۆکراتیک خەڵقەیل ٥

نەورۆز هێمای ژیانەوە و بەرخۆدان؛ ئارێز ئەندەریاری ٨

تأملی در پیامدهای یک رویداد ناگوار؛ برخودان شوا ١٥

وڵاتی یـــار و ئەوینی پـــاک؛ گوڵان سنە ٢٦

کوڵەباسێگ وە سەر کوردەیل ئێزەدی و بنەوایل باوەڕییان؛ هیوا کرماشان ٣٠

شەڕی ئۆکرانیا و لادانی دەمامکی دنیای مۆدێرن - ڕۆژئاوا – ئەوروپا؛ ئارێز ئەندەریاری ٣٥

سادومازوخیسم آموزشی؛ شهید زاگرس مانی ٣٨

منڵ چۆ زوان فێر بووت؟ زوان چەس و ئەڕا زوان داڵگی گرنگە؟ ئارارات یارسان ٤٥

مدووەیل فێربۆن زوان دۆیم و شێوازەیل، ڕەوش و جیاوازیەیلێ؛ ڕەیحانە مەڵەک جان ٥١

پڕڕیوار بووت، ڕێگای شەهید سۆسیالیست یارسان خەسرەو پەناهی؛ بەرخودان شوا ٥٧

کووار خاوەنکار

ئەروەژە ئیمە لە دەورانێگ ژیەیمن ک تا ڕادەیێ فرەیگ سیاسەت دەسەڵاتخوازی، ناوەندگەرایی و سیستم زاڵ وە سەر کوومەڵگایل وە لەونێگ دەرهاتیە ک ڕەنگ و ڕۆمەتەیل جیاواز سڕیەنوە و وە شێوەیل جووراوجوور وەگەرد هۆژم ڕۆوەرۆ کریەن. وە مدووێ ئەوەی ک بەشێگ لە کوومەڵگای یارسان و تەنانەت خەڵق کورد وە گشتی لە چوارچووەیێ فەرهەنگ، باوەر، ڕەسەنایەتی و ماف چارەنۆس خوەیان دۆرەو خریانە، و هەلەیوا ناوەندەیلێگ ئەڕایێ مینەوانی لەوارەیێ ڕاستیەت دیرووکی و ڕەوەندەیل و ڕەهەندەیل دیرووک کورد وە شیوەیێ وەرولا وجوود نەیرێد، و ڕژیمەیل داگیرکەر وە پەی باوەر وە ئنکار خەڵقمان -لە میدیا بگرە تا خوەندنگە و زانستگە- دەس وە تەبلیغات هەڵە و دۆر لە ڕاسی کردنە، ئەسە کوومەڵگایەیل کورد تۆش سەرلێشێویایی بینە و دۆنیمن ک ڕەوش ئاڵووز ئیرەنگەیی کوومەڵگاگەمان وە دی هاتیە.

لە ئی ناوەینە ئەوەی ک لە کاردانەوە لە وەرایۆەر ئەو هەمگە هۆژمە بایار و بایستەس ک جێوەجێ بکریەد، مینەوانی و بڵاو کردن زانست ڕاسەگانی دەبارەیێ خەڵقمان لە لایەن چالاک، نۆسەر، ئاکادمیسیەن، مینەوان، جمشت، حزب و گشت تاک و پێکهاتەیل جیاوازە ک بتوانێد لە پاڵ یەک و لە ئەنجام دەنگ ڕاسی بڕەسنێدە ناو قۆلایی کوومەڵگا و هوشیاری گشتگیرێگ بارێدە ئارا. دیارە و ئەڕا گشتمان ڕووشنە ک هەر کەسێگ وە بەش خوەی تەقەڵایگ و تێکووشانێگ وەرێوە بردگە؛ ئەمانگ ئەوەی ک تا ئیرەنگە ئەنجام گیریاس، ئەڕایێ ڕۆوەرۆبۆن وەگەرد ئی هەمگە هۆژمە و ئەڕای گەشەیێ کوومەڵگایی و ناسین هۆویەت کافی نیە؛ چۆگە هەر چەنێگ ئی کوومەڵگا لەوارەیێ خوەی بزانێد، توانیم چەوەڕیێ بانانێگ ڕووناکتر بایمن و کوومەڵگایگ ئازادیخوازتر و خاوەن ویرێگ دموکراتیک وە دی باریمن.

لە سەر ئی بناخە ک باس لەلێ کردیمن و هەلەیوا گرنگی نۆسین ئەڕایێ کوومەڵگا ک ڕۆڵ گەورایگ لەی پرۆسەیە دێرێدن، ئیمە وە جوور بەشێگ لە چالاکەیل باشووری وڵات(کرماشان، ئیلام، لوڕستان، خانەقین، هەمەدان و ...) و وە شێوەیێ دیاریکریاگ لە پلاتفۆرم یارسان خوازیمن لە ڕیێ بڵاو کردن نۆسیایل و مینەوانییەیل هەنگاوێگ ئەڕا کوومەڵگایێ خوەمان هەڵگریمن. لە پاڵ ئیەیشە وە مدوو ئەوەی ک لە ڕووژهەڵات کوردستان دەرفەتێگ ئەڕایێ وە دەیشت هاتن دەنگ ئازاد هۆویەتەیل جووراوجوور نییە، ئی کووارە توانیێ بوودە دەروەچێگ ئەڕایێ گشت تا بتوانن لە ئی ڕێیە دەنگەیل جیاواز و ئازاد خوەیان بڵاو بکەنەو. ئیمە خوازیم نۆسینەیلێگ لە بوارەیل سیاسی، کوومەڵایەتی، دیرووکی، زواننناسی، فەرهەنگی و ڕەهەندەیل جیاواز ترەک وە زوان کوردی، فارسی و تەنانەت ئەیەر دەرفەتێگ بایدە پێش وە زوان تورکی ئازەریش بخەیمنە وەردەس خوەنەرەیل هەنینمان. لە گشت وەردەنگەیل هەنین ئەی کوواریش داوا کەیم ک ئەڕا ئەوەیگە دەنگیان بڵاو بوود توانن نووڕین، پێشنیار و نۆسینەیل خوەیان ئەڕا جیمەیل پلاتفۆرم یارسان بنارن.

yarsan.platform@gmail.com

کومیتەیێ ڕایڕەساندن و چاپەمەنی پلاتفۆرم یارسان

ئاگر نەورووز نمادێگە ئەڕاێ سقام داێن وە یەکگرتن دمۆکراتیک خەڵقەیل ئەڕاێ ڕەسین وە ژیانێگ ئازاد و هاوبەش

سروەێ کەلەواێ وەهار جارێگ ترەک لە بارودووخێک وە وڵات کۆەنەساڵ ئیمە شنیەێدن و خەڵق ئیمە ئاگر نەورووز جارێگ ترەک لە حاڵێگ هەڵگیرسنێدن ک هەچۆ ساڵەیل جاران زمسان و سەرمایێ هەژاری و فەڵاکەت و دیکتاتۆری و دچەوەکی و ستەم و سەرکوت ژیان خەڵق ئیمە و خەڵقەیل ترەک ئەی سەرزەوییە گردیەسە وەر وکڕیوە و یەخبەنان مەرگهاوەرێگ داسەپانیەسە سەر ژیان کوومەڵایەتی ئیمە. ساڵ ترەکێگیش ویەرد و هەلەیوا ک دیمن، ڕەژیم سەرمایەداری ئسلامی لە درێژاێ ژیان ڕۆ وە هناز مردن خوەی، وە فرەترکردن دچەوەکی و نایەکسانی و داسەپانن لەونەیل جووراجوور ستەم وە ژیان خەڵقەیل و تووەیل زەحمەتکیش وە شەدەت بێشتر لە جاران هەوڵ دا تا دەرفەتێگ نیەێد وە خەڵقەیل ک وە پیری وەهار بچن و وە خیاڵ خوەی وەر شنیاێن کەلەواێ سەرماشکن و زمسانکوش نەورووز بگرێدن.ساڵێگ ک ویەرد پڕ بۆ لە ڕۆداوەیل تاڵ و شیرن و هەڵاماتەیل و واوەسەیل. لە دەفتەر ساڵ کۆەنە هۆرمان تاڵێگ لە جیایی خستن ڕژیم دۆاکەفتنخواز سەرمایەداری ئسلامی لەناو مەردم کورد لە باشوور ڕووژهەڵات کوردستان و وە شێوەێ دیاری مەردم کورد سوننی و یارسان نۆسریا. هەر ئەوجووره ک خەڵق ئیمە ئاگاداره، وە شوون شەدەت پەیدا کردن قەیران ئاو و هەوایی و وشکەساڵی بێ وێنە لە خوەرهەڵات ناوەڕاس، زەمینەێگ ئەڕاێ وە دی هاتن ئاژاوە وە سەر دەسڕەسی وە سەرچاوەیل خوەش کریا و لەی ناوەێنە برێگ دەسەیل ئاشکرا و نەهێنی لەلایەن دۆاکەفتنخوازەیل ئەی زەمینە ئەڕاێ پێش بردن سیاسەتەیل دژەمەردمی و جیایی و دوبڕەکی خستن لە ژێر ناو ئایین جوور دەرفەتێگ زانسن. لە ڕۆداوەیل تاڵ و دڵتەزنێگ ک وە تایوەت لە تاوسان ئمساڵ قوومیا، نزام دەسەڵاتدار یەێ کەڕەت ترەک ستەم و سەرکوت خوەی لە وەراێوەر مەردم کورد –لە شیعە و یارسان و سوننی- نیشان دا و وە ئەوکارگردن دورۆانەترین ئستراتێژییەیل ئەمنیەتی لە وەراێوەر خەڵق کورد و وە تایوەت دانیشتییەیل ناوچەێ داڵاهوو هەوڵ دا تا وێنەێ دڵخواز خوەی لە پەیوەندییەیل کوومەڵایەتی لە ئەی ناوچە وە دی بارێد. ئەگەرچە وە هووشیاری دڵسووزەیل و کەسایەتییەیل وەئاوەز ک جوور سەرمایەیل کوومەڵایەتی خەڵق کورد و پێکهاتەیل شووناسی و ئایینی کوومەڵگاێ ئیمەن ئەی پیەڵاێ ئستێعمار بێ ئاکام مەن، ئەمانی سوڕ وساێن دەسەیل وابەستە وە دەسڵات وەمل درێژەداێن وە ڕۆداوەیل و وە دی هاوردن زنجێرەێگ لە کردەوەیل ئاژاوەخوازانە نیشان لە ئرادەێ دەسڵات ئەڕاێ تۆش قەێران کردن ژیان سیاسی و کوومەڵایەتی مەردم کورد دێریدن. وەی هووکارە ئەو چشتێگ ک گشت هازەیل و دامەزریاگەیل سیاسی پێشڕەو پەیوەندیدار وەگەرد کوومەڵگاێ کوردستان بایەد وەر جە هەر چشتێگ وەر چەو بگرن، جەخت کردن

فرەتر لە سەر یەکێتی دمۆکراتیک مەردم کورد، یەکتر قەبوول کردن و وە فەرمی ناسین شووناسەیل و هەڵگ داێن ئەڕاێ وە دی هاوردن فەزاێگ ئارام ناوبەین شووناسەیل جووراوجوور ناو کوومەڵگاێ کوردە کە ئەڵبەت تەنیا وە ئاشکرا کردن بەرنامەیل وێرانکەر و جیاییخەر دەسڵات ئستێعماری کامڵەو بوودن.

لە ساڵێگ ک ویەرد هەلەیوا دیمن ک ڕەژیم سەرمایەداری ئسلامی درێژە وە سیاسەتەیل گشتی کردن هەژاری و فەڵاکەت دا و لەی پێناوە دەوڵەت تازەی «ڕەئیسی»ش ک لە هەڵوژاننێگ نامەشرووعتر لە هەمیشە وە هاز ڕەسیە، وە شێوەی دیاریکەر و بنەمایی لە سیاسەتدانایێن ئقتسادی خوەی هەونەگلیا و لە بار پەیرەوی کردن لە ئەسڵەیل بنەمایی هەر ئەو ڕێگای گشتی دەوڵەتەیل پێشین هەڵوژانی. ئەی کەڕەت نەوبەت وە سەرووک دەوڵەت وابەستە وە سپای پاسداران ڕەسی ک وە پەیرەوی لە سیاسەتەیل دەوڵەتەیل وەرین کێشەیلێگ جوور هەڵساوەی بێ لقاو، بێکاری و مەعاش مردم گریە بیەێدە ڕاوێژکارییەیل بەرجام و وەی شێوە سەرپووش بنەێدە مل ناکارامەیی و گەندەڵی سیستماتیک ڕەژیم. لە لای وەرایوەریش دیمن ک جمشتەیل مەردمی بێکردار نەۆنە و لە بارودووخێگ ک ڕەژیم هەڵگ دا تا وە بوونەی کۆرۆنا قەیرانەگە بەجەر بکەێد و کوومەڵگا بخەێدە تەنگاوی، وەلی واوەسەی گروهەیل مەردمی هەم دوارە لە سەر گیریاس. ئەی بارودووخە کوومەڵگای کوردەیل باشوور ڕووژهەڵات کوردستانیش هەچق ساڵەیل وەرین کردە ئارای گوشار لەلایەن دەسڵاتدارەیل و واوەسە لەلایەن بندەسەیل. وەدۆای دو ساڵ هاوری وە قەیران ک لە سەرهەڵدان خەڵقەیل ئێران لە مانگ ئابان ١٣٩٨ ویەرد، لە ساڵ کۆەنە دیمن ک گرووهەیل جووراوجووریگ وێنەی موعەلمەیل، بازنشەستەیل و کارکەرەیل لە سەرایسەر ڕووژهەڵات کوردستان شان و شان ناوچەیل ترەک جوغرافیای ئێران هەناس تازەیگ دانەسە ئەی واوەسەی مەردمییە و وە هاتن وە سەر خیاوانەیل وە شێوەی پەیگیر و پەیەڵپەی لە وەرایوەر هەڵاماتەیل ئقتسادی و سیاسی وە ژیان زەحمەتکیشەیل کوومەڵگا وسانەس. لەی شەپوول نارەزایی ک خوەی وە شکل کووبۆنەیل سنفی ئاشتیخوازانە نیشان داس، ژنەیل نەخش گرینگێگ لە پێشەنگایەتی تێکووشانەیل داشتنە و بجگە ئەوە کوومەڵگای باشوور ڕووژهەڵات کوردستانیش جارێگ ترەک جۆلەوەر بۆن خوەی وەی نمایشت داناس.

لە ساڵێگ ک ویەرد جهان شایەت کارەساتەیلێگ جوور بەردەوام بۆن شەڕ و وەیەکدانەیل مەرگبار لە غەزە، یەمەن، سووریە، لیبی، لێوارەیل ئافریقا و میانمار، پیەڵای هازەیل ناوچەیی و جهانی ئەڕای هەڵگەردانن بناژووخوازەیل تاڵبان وە تەخت دەسڵات لە ئەفغانستان، ئارا داێن فرەتر وە ڕەژیم فاشیست ترکیە ئەڕای جۆڵیاێن فرەتر لە ئاسیای ناوەڕاس و قەفقاز، و شەڕ زڵهازەیل لە ئووکراین بۆ. لەی ناوبەینە ئەگەرچە ڕەژیم فاشیست ترکیە لە هەڵاماتەیل داگیرکەرانەی تۆش شکستەیل سەنگینێگ لە باشوور و ڕووژاوای کوردستان بۆ و نەتۆەنست نەخشەی دژەمرووڤانەی خوەی ئەڕای هەڵمەت هاوردن دوارە وە ڕووژاوای کوردستان کردارییەو بکەێدن، وەلی هەم وە شێوەی ڕاسایڕاس و هەم لە ڕێگای هێڵ خیانەت درێژە وە هەڵاماتەیل خوەی وەتایوەت لە ناوچەیل ئازاد میدیا و قەندیل سەربەرز، شنگال و ڕووژاوا دا. وە مدووی ئەی بارودووخە کوردستانیش لە ساڵ کۆەنە یەکێگ لە بەرەیل شەڕ لە جهان مەن و خەڵق کورد تۆش خەسارەیل فرەێگ بۆ. مزنە گرتن وە جێگای کوردستان لە ناوبەین شەڕانشوورییەیل هازەیل جهانی هەرچە فرەتر ئەی زەرووەرتە نیشان دەێد ک جمشت دژەشەڕ و فاشیزم ک ئاڵاگەی لە خوەرهەڵات ناوەڕاس هەمیشە لە دەس کوردەیل -چق دانیشتییەیل بنەکی موستەعمرەێگ ناونەتەوەیی- بۆە، بایەد ڕۆدارتر بوودن و وەهازتر لە هەمیشە دەنگ خەبات کوردەیل دژ وە فاشیزم و شەڕسالاری بڕەسنێدە گووش مەردم جهان.

ئەی پەیامە وەتایوەت لە ڕووژەیلێگ ک هەمیشە ئەڕای خەڵق ئیمە وەگەرد هۆر هەڵاماتەیل شیمیایی درندانەی ڕەژیم فاشیستی بەعس وە هەڵەبجەی شەهید و نەودشەی ئازیەتبار و هەلەیوا هەڵاماتەیل فاشیزم مللی-مەزهەبی ترکیە وە عەفرین داگیرکرایی هاورێیە، خوەی لە هەڵگیرسانن ئاگر ژیان لە نەوروز خەڵق کورد مانا کەێد. خەڵق ئیمە چق هەبۆنێگ ژێر ئستێعمار پەیام ئاشتی و ئازادیخوازی و بەرابەریخوازی خوەی وە چەودێری کردن ئاگر هەڵگیرسیای نەوروز وە جهان ڕەسانیە. ڕووڵەیلێگ جوور شەهیدەیل «مەزلووم»، «ڕووناهی» و «بریوان» وە پێشکەش کردن گیان خوەیان ئرادەی خەڵق ئیمە ئەڕای ڕەسین وە ئازادی، بەرابەری و ئاشتی وە مەردم جهان سەڵماندنە و وە سەر ئەی بنەما مانای بڵۆزەیل ئاگر نەوروز وە دی هاتن ئرادەی ئازاد خەڵقە و ڕووشنای ئەی ئاگرە پرشەێگە ک شەهیدەیل لە قۆڵایی دیرووک خەنە مل واوەسەی ڕووژگار ئیمە.

هەر ئەی مانایێ شووڕشگەرانەس ک بائس بۆە تا دژمەنەیل خەڵق لە هۆچ هەوڵێگ ئەڕاێ کوشانن و یا گووڕانن مانایێ ئاگر نەوروز دریخ نەکەن و هەر ئەوجووره ک لە ڕووژەیل دۆاڵی دیمنە لە پەیرەوی لە فاشیستەیل ترکیە تواستنە ک ڕێوڕەسم ئاگر نەوروزی قەدەخە یا مەحدوود بکەن و هەوڵ دانە تا چوارچووەیل ئستێعماری خوەیان دابسەپنن وە کوومەڵگا و یا لە ڕێگاێ ڕەوشەیل جووراوجوور وێنەێ دەوڵەتی کردن نەوروز یا زاڵ کردن پەیوەندییەیل سەرمایەدارانە وەر هیز گردن دەنگ ڕاسگانی مەردم بگرن و مانایێگ دروگانی وە ئەی کردار مەردمییە بێەن. سەروار یە، تەجربەێ خەڵقەیل لە دیرووک خوەرهەڵات ناوەڕاس و لەوای خەڵق کورد نیشان داس ک خوڵەکووێ ئیدەئۆلۆژی هازەیل دژەمەردمی هەرگز نەتۆەنستیە ئاگر شووڕش مردم و «یەکگرتن، ئازادی و ژیان هاوبەش» لە ژێر خوەی بشاردەو و ئەی ئاگرە هەر کەڕەت بڵێنتر و گڕتر لە پێش شەماڵە کردیە و وە لە ناو بردن سەرمایێ هەژاری و دیکتاتۆری و سەرکوت، مزگانی وەهار ترەکێگ هاوردیە.

ئیمە چۆ ڕێکخراو یاری کورد و پلاتفۆرم یارسان لە کووتایی ساڵ کۆەنە و لە وەرەتایێ وەهارێگ نوو یەی کەڕەت ترەک وە ئرادەمان ئەڕاێ درێژەداێن وە ڕێگاێ شەهیدەیل جەخت کەیمن و خەڵق یارسان لە سەرایسەر جوغرافیایێ خوەرهەڵات ناوەڕاس وەتایوەت لە ئێران و عێراق وە ئاشنابۆن هەرچە فرەتر وەگەرد ئارمان شەهیدەیل و هەنگاو ناێن لە ڕێگاێ تێکووشاێن داوەت کەیمن. ئیمە نەوروز جوور نمادێگ لە «یەکگرتن، ئازادی و ژیان هاوبەش» وە خەڵقەیل سەرایسەر خوەرهەڵات ناوەڕاس، خەڵقەیل ئێران و کوردستان و وەتایوەت وە خەڵق یارسان –لە مازەندەران تا کرماشان و لە دڵفان تا ئازەربایجان و لە تێران و قەزوین تا هەمەدان و کەرکووک- پیرووزبایی کەیمن. هەلەیوا ساڵ تازە وە گشت کارکەرەیل، وەرزێرەیل و ژنان زەحمەتکیش، زندانییەیەل سیاسی و گشت تیکووشەرەیل ڕێگاێ ئازادی، بەرابەری و ئاشتی پیروزبایی کەیمن و شنیاێن کەلەوایێ وەهاری و هەڵگیرساێن ئاگر نەوروز جوور دەرفەتێگ نمادین ئەڕاێ سقام داێن وە یەکگرتن دمۆکراتیک ئەڕاێ ڕەسین وە ژیانێگ ئازاد و هاوبەش زانیمن ک هەرلەیوا ک دیرووک سەڵماندیە، بجگە وە تێکووشاێن و فەداکاری وە شێوەێگ ترەک وە چنگ نیەتیەێدن.

ڕێکخراو یاری کورد

پلاتفرۆم یارسان

٢٩ ڕەمشان ١٤٠٠

نەورۆز هێمای ژیانەوە و بەرخۆدان؛ ئارێز ئەندەریاری

جێژن و ڕێورەسمەکان هێمای ناسنامەی نەتەوەیی و ئایینی هەر نەتەوەیەکە، کوردان یەکەمین ڕۆژی بەهار وەک ڕۆژی نەورۆز و سەرەتای ساڵی نوێ بە ناو دەکەن. نەورۆز هاوکاتە لەگەل ڕێورەسمی تایبەت و ڕێورەسمی ئایینی کە وەک مەزنترین جێژنی کوردان زۆر لە مێژە تاوەکوو ئەمڕۆ بە یادگار ماوەتەوە.

گەلی کورد بە بەشداریکرن لە نەورۆز و بە پێی داب و نەریت و ڕێورەسمە کۆنەکان، هاودڵی و هابیری خۆیان بە شێوەیەکی سەمبولیک بەرجەستە دەکەن و بەو شێوازە، هەریکەم ساڵی جارێک پەیوەندی و پەیمانی خۆیان لەگەل باوباپیران، میراتە کۆنەکان، ڕۆحی گشتی و نیشتمانیان نوێ دەکەنەوە و گیانێکی نوێ دەبەخشنە نەریتە کۆنەکان. داهاتووی فەرهەنگی و شارستانیەتی کوردستان، گرێدراوی بەهێز بوون یان لاوازی تۆوە کولتووریەکانی ئەو جۆگرافیایەیە. سەرەڕای ئەوەی زۆرێک لە داب و نەریتە کۆنەکانی کوردان سنوورەکانی کوردستانیان دەرباز کردووە و بە هەموو ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا بڵاو بوەتەوە، بەردەوامی پەسەند کردنی کولتوری کوردی لە ناوخۆ و دەرەوەی سنوورەکانی کوردستان، گرێدراوی و بایەخدان بە فەرهەنگ و شارستانیەتی کوردی و تەنانەت پەیوەندیە ناوخۆ و دەرەکیەکانە لەسەر ئەم بنەمایە ڕێک دەخرێن.

نەورۆز دابونەریتێکی زۆر کۆن و دێرینە کە لە لایەن کورد و گەلانیتر لە ناوچەکە بە شێوەی جۆراوجۆر بەڕێوە دەچێت و بنەماکەی دەگەڕێتەوە بۆ چاخە دێرینەکان. جێژنی نەورۆز پێشینەیەکی دوور و درێژی هەیە و

یەکێکە لە کۆنترین جێژنەکانی مرۆڤایەتیە. بە پێی ئەو لێکۆڵینەوانەی لەو بوارەدا کراون، کۆنترین مرۆڤەکانی سەر گۆی زەوی، ئەوکاتەی کە لە ئەشکەوتەکاندا ژیاون، رۆژی یەکەمی بەهاریان کردووەتە جێژن.

ئاگر و ڕۆژ و ڕووناکی لای میترایییەکان، زەردەشتیەکان و ئێزدیەکان پیرۆزن. هەندێک بۆچوون باس لەوە دەکەن کە ئەو ڕۆژە مرۆڤ ئاگری دۆزیوەتەوە و کردوویانە بە شایی و بەزم و ناویان ناوە نەورۆز. کوردەکان لەهەموو پارچەکانی کوردستان، وەک نەریت، نەورۆز وەک یەکەم ڕۆژی ساڵی نوێ و پێشوازی کردن لەبەهار جێژن دەگرن. نەورۆز یەکەم ڕۆژی مانگی خاکەلێوەیە (فەروەردینە) کە لەناوی ئەهورامەزدا وەرگیراوە. لە زۆربەی ئەو هەرێمانەی جێژنی نەورۆزی تێدا بەڕێوە دەچێت، جگە لە چەند گوندی هەرێمی هەورامان نەبێت، یەکەم ڕۆژی مانگی خاکەلێوە وەک نەورۆز دەست نیشان دەکرێت. لە ناوچەی هەورامان چەند گوندی تایبەت هەیە کە زووتر لە کەشوهەوای گشتی هەرێمی هەورامان، بەهار دەست پێدەکات و بە بۆنەی گۆڕینی کەشوهەوا و نەمانی بەفر، مانگێک پێش نەورۆزی گشتی کوردستان، یەکەمین چوارشەممەی مانگی ڕەشەمە دەکەنە نەورۆز کە بە نەورۆزی میترایی ناسراوە، ئەم گوندانە بریتین لە؛ چەشمیەر، دێوەزناو و پاڵنگان.

پێشینیان لەوباوەڕەدا بوون کە لە مانگی نەورۆزدا "گیانە پاکەکان" سەردانی کەسوکارەکانیان لەسەر زەوی دەکەنەوە، بۆیە ئاگریان کردووەتەوە و "خوانی حەوت شین"یان ڕازاندووەتەوە و بەدەوریدا دانیشتوون. بۆیە چەند ڕۆژێک پێش لە هاتنی نەورۆز، خەڵک دەست دەکەن بە نوێکردنەوەی ناوماڵیان و جلی نوێ لەبەر دەکەن و بە ئاگر کردنەوە دەچنە پێشوازی نەورۆز.

سەبارەت بە پێشینەی نەورۆز، ڕوانگەی جۆراوجۆر هەیە. گومان لەوەدا نییە کە سەردەمانی پێش هاتنی فەلسەفەی زەردەشت جێژنی نەورۆز لای خەڵکانی (زاگرۆس و نێوان دوو ئاو) کوردستان بەڕێوە چووە و بەو پێیەی تۆوی ئاگر لە سێ تۆیەکەی تر جیاواز بووە و بەرەو ئاسمان هەڵکشاوە و یەکێک لە پێویستیە سەرەکیەکانی ژیان و پاراستن بووە و جێگایەکی تایبەتی لە لای خەڵک هەبووە کە کردنەوەی ئاگر لە یەکەم ڕۆژی بەهاردا، دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ڕامانە.

بەپێی هەندێک لە سەرچاوەکان، جەژنی نەورۆز هەمان جەژنی زیندوو بوونەوەی (دەمموزی خودای سۆمەریەکان تەمموز)ە ، بە پێی باوڕی ئایینی سۆمەریەکان، دەمموزی پاش ئەوەی شەش مانگ وەک سزادانێک دەچێتە جیهانی ژێرەوە و لە ڕۆژی نەورۆزدا کە دەکاتە ڕۆژی یەکەمی، مانگی یەکەمی ساڵی نوێی سومەری، دەمموزی زیندوو دەبێتەوە. ئەو زیندوو بوونەوەیە ڕەهەندێکی ئایینی و ئەفسانەیی سروشتی هەیە،

چونکا لەم ڕۆژەدا شەو و ڕۆژ هاوسان دەبن و ساڵ نوێ دەبێتەوە، هەر بۆیە ئەو ڕۆژە کراوە بە ڕۆژی یەکەمی ساڵی نوێ و کۆنترین ساڵنامەی مێژوویش (سۆمەریەکان) لەوێوە دەست پێدەکات.

ساڵنامەی سۆمەری (زیندوو بوونەوە)ی دەمموزی، بۆ دوازدە تا پازدە هەزار ساڵ پێش زایین دەگەڕێتەوە ، کە هاوکاتە لەگەڵ چاخی بەردی ناوین. لەدەور و بەری ئەشکەوتی شانەدەر و لەگەڵ سەرهەڵدانی یەکەمین گوندی چاخی بەردی نوێی کشتوکاڵی، گوندی زەڤیاچەمێ کە مێژووەکەی تا پازدە هەزارساڵ پێش زایینە. ئەمە سەرەتای کشتوکاڵی و ئەشکەوت و گوند دروسکردنە، سەرەتای قۆناخێکی گرینگی شارستانیەتە و لەوێوە مرۆڤایەتی پێ دەنیتە قۆناخێکی تری ژیان، کە زۆر جیاوازە لەگەڵ چاخی بەردی ناوین و کۆن. هەر ئەو گۆڕانکاری و پێشکەوتنەیە کە لە ناوچەکە دەبێتە هۆی دروست بوونی شاری حەسکێف لە باکوری کوردستان لە دوازدە هەزار ساڵ پێش ئێستاکە.

پەرستگای گرێ ناڤۆکێ و شاری ژێر زەوی دێرینکۆیۆ لە باکوری کوردستان، تەمەنیان بۆ زیاتر لە دوازدە هەزار ساڵ پێش زایین دەگەڕێتەوە، ئەم ئاسەوارانە کاری شاخکۆڵین و بەردتاشینە کە دەتوانین بە سەردەمی بەرد تاشین ناوی ببەین، ئەگەر بەوردی سەرنج بدەین ئەوا گرێ ناڤۆکێ، پەرستگەیەکی زۆر گەورەیە بە شێوازی بازنە کە هێمای ڕۆژە، هەمان تۆوی پیرۆز لە ئایینی میترایی و دوواتر زەردەشتی و... ، هەر وەها لە نێو شاری ژێرزەوی دێرینکۆیۆش پەرستگە هەیە کە پێدەچێت شاری ژێر زەوی دێرینکۆیۆی باکور، هەمان جیهانی ژێرەوەی داستانی عەشتار و دەمموزی بێت، کە لەویدا هەموو ئەوانەی دەچنە خوارەوە وەک سزایەک حەوت دەرگا دەبڕن، کە ئەمەش پێمان دەڵێ ؛ شاری دێرینکۆیۆ هەمان جیهانی ژێرەوەی داستانە سۆمەریەکەیە، ئەمەش ڕێگای ئەوەمان بۆ خۆش دەکات کە بڵێین: ئەو پەرستگانە شوێن و جوگرافیای ڕێورەسمی چوونە خوارەوەی دەمموزی و ڕۆژی (نەورۆز) زیندوو بوونەوە بن.

ئەمانە جارێکی تر دەریدەخات کە جێژنی نەورۆز هەمان ڕۆژی زیندوو بوونەوەی دەمموزییە کە بە جێژنی (زەگموک) ناسراوە. دەمموزیش داستانێکی هەرە کۆن و گرنگی سۆمەریەکانە، سۆمەریەکانیش بە ڕای زۆربەی شارەزایان و مێژو نوسانی کوردستان و ڕۆژهەڵات، ئەوانەن کە لە کوردستانەوە چوونەتە خوارەوە و لەوێ قۆناخێکیتری شارستانیەتیان دەستپێکردووە. کە چوونەتە خوارەوە کوردستانیان چۆڵ نەکردووە و پەیوەندیان دانەبڕاوە، بۆ بەڵگەش بەردەوام شوێنەواری سۆمەریەکان لە هەموو کوردستان دەدۆزرێتەوە کە هەم شوێنەواری پێش چوونە خوارەوەیان هەیە و هەمیش دوای چوونە خوارەوە، هەر بۆیە هەندێک لە مێژووناسانی ناوچەکە، سۆمەریەکان بە باپیرانی کورد دەزانن و هەشن دەڵێن: سۆمەریەکان ئەوانەن کە لە ئەشکەوتی شانەدەر هاتوونەتە دەرەوە.

ئەمانە هەمووی ئەوەمان پێدەسەلمێنن کە نەورۆز جێژنی زگماکی سۆمەریە و لە ڕۆژی زیندوو بوونەوەی دەمموزی، ئەو جێژنە پیرۆزکراوە و بەردەوام پیرۆز دەکرێ. ئەو جێژنەش لە کوردستان سەریهەڵداوە و هەر لە کوردستانیش بە چوار دەوری دونیادا بڵاو بوەتەوە. چونکە شارستانیەت و فەرهەنگی سۆمەریەکان، کاریگەری بەسەر هەموو ئەو نەتەوە و وڵاتانەی دەوروبەر و جیهان هەبووە، هەر بۆیە (گوتی و میتانی و عیلامی و مەدی و کاردۆخیەکان و... هەموو ئەو هۆز و گرووپانەی کە لە مێژوودا، پڕۆسەی مێژوویی پیگەیشتنی کورد دەخەملێنن) ئەم جێژنەیان پیرۆز کردووە و جگە لە کورد، پێش زایین و لە سەردەمی سۆمەر و ئەکەد و بابلی و ئاشووریش نەورۆزیان بەڕێوەبردووە و ئەوەتە مێژوو باسی (نەورۆزی بابلی) دەکات و لەسەردەمی ئاشووریش دا بە ئەکیتۆ ناوبراوە، ئەمەش ئاسایی بووە کە ئەم جێژنە جیهانییە، گەیشتووەتە هەر وڵاتێک و لە نێو هەر میللەتێک ئاوەها ئەوانیش لە گەڵ فەرهەنگی خۆیان گونجاندوویانە، بەڵام هەرگیز نەیانتوانیوە مێژووەکەی بگۆڕن.

لە بەردەوامی لێکۆڵینەکان سەبارەت بە شێوازی سەرهەڵدان و دیرۆکی نەورۆز لە دوای سومەرییەکان، لە هێندێک لە سەرچاوەکان هاتووە، زەردەشت خۆی نەورۆزی خستوەتە سەرەتای بەهارەوە. هەر وەک باس کراوە، دابەش کردنی ساڵ تا سەدەی پێنجەمی پێش زایین، لە سەر بناخەی دوو جێژنی نەورۆز و مێهرەگان، ساڵ دوو وەرزی بووە. بە گوێرەی نووسراوەی مێژوونوسەکان، ڕێبەرانی ئایینی زەردەشتی لە ساڵی ٤٨٥ ی پێش زایین ساڵنامەی هەتاوییان ئامادە کردووە و لەو ساڵەدا چوار وەرزی ساڵ دیاری کراوە.

ساڵنامەی مەزدەیەسنای (زەردەشتی) کە لە ساڵی ٤٨٥ ی پێش زایین دارێژراوە، ساڵێکی هەتاوییە کە بە یەکسانی شەو و ڕۆژی بەهار دەستی پێکردووە و ٣٦٥ ڕۆژی هەبووە کە بە سەر ١٢ مانگی ٣٠ ڕۆژی و ٥ ڕۆژی کەبیسە لە کۆتایی ساڵدا دابەش کراوە. (ئەم ٥ ڕۆژە لە حیساباتی کوردەواریدا بە پەنجەوتار ناسراوە). ساڵی هەتاوی ٣٦٥ ڕۆژ و ٦ کاتژمێرە. ئەگەر ساڵێک بە ٣٦٥ ڕۆژ حیساب بکەین چارەکە شەو و ڕۆژێک کەم دێنێ.

لە ١٢٠ ساڵ دا ئەم چارەکە شە و ڕۆژە، دەبنە یەک مانگی تەواو. سەرەتا کە مانگیان بە ٣٠ ڕۆژ هەژمار دەکرد، پێنج ڕۆژە زیادییەکەیان وەک پەنجەوتار لە کۆتایی ساڵدا هەژمار نەدەکرد. دواتر گرفتی ئەو پێنج ڕۆژەیان بە دابەش کردنی بە سەر مانگەکانی بەهار و هاویندا چارەسەر کرد. بەڵام گرفتی پێنج کاتژمێرو ٤٨ خولەک و چەند چرکەکە، واتە چارەکە شەو و ڕۆژەکە دەبووە هۆی ئەوەی کە هەر چوار ساڵ جارێک جێژنی نەورۆز دوا بکەوێ و بە درووستی لە سەرەتای بەهاردا نەگیردرێ. بەم جۆرە دەبوو کە هەر ١٢٠ ساڵ جارێک یەک ساڵ بە ١٣ مانگ هەژمار بکەن کە ئەم ساڵە بە ساڵی کەبیسە دەناسرا. ئەم ئاڵوگۆڕەی جەژنی نەورۆز لە سەردەمی ساسانیەکان هەر بەو جۆرە ئاسایی بووەوە و بە ناچاری ئەم ئاڵوگۆڕەی نەورۆزیان قەبووڵ کردبوو. بۆ نموونە، لە ساڵی ٣٠٠ ی زایینی، جێژنی نەورۆز لە ڕۆژی ٧ ی سێپتامبر و لە ساڵی ٤٠٠ ی زایینی، لە ١٢ ی

ئووت و لە ساڵی ٥٠٠ ی زایینی، لە ١٩ ی ژوئییە و لە ساڵی ٦٠٠ ی زایینی، لە ٢٤ ی ژوئەن و سەرەنجام لە ٦٣٢ ی زایینی، لە ١٦ ی ژوئەن دا بەڕێوەچووە. لێرەدا دەبینین کە جێژنی نەورۆز لە ساڵی ٤٨٥ ی پێش زایین لە ٢٢ ی مارس دا بەڕێوەچووە و لە ساڵی ٦٣٢ ی زایینی کەوتوەتە ١٦ ی ژوئەن کە راست ٩ مانگ و چەند رۆژ دوا کەوتووە. سەرەڕای ئەم ئاڵوگۆڕە کەبیسەییە کە دەبووە هۆی پاش و پێش کەوتنی جێژنی نەورۆز و مێهرەگان، زۆرجار رێدەکەوت کە پادشایەک یا دەسەڵاتدارێک بە بۆنەی گەیشتنە دەسەڵات یان تاج لە سەر نانی خۆیان، جێژنێکیان دەگرت و ئەو رۆژەیان بە نەورۆز یا مێهرەگان ناودێر دەکرد. یا ئەم تاج لە سەرنانەیان دەخستە رۆژی یەکەمی بەهار. شێوەی بەڕێوەبردنی جێژنی نەورۆز لە سەردەمە جیاجیا کانادا جیاواز بووە. هێندێک جار لە یەکەم رۆژ تا رۆژی شەشەم، پشووی گشتی بووە و هێندێک جار تەواوی ٣٠ رۆژی یەکەم مانگی بەهاریان جێژن گرتووە. لە سەردەمی دەسەڵاتداری هێندێک لە پاشاکانی ساسانی ٢٢٦ تا ٦٥١ ی زایینی، باو بووە کە تەواوی مانگی خاکەلێوە ٢١ ی مارس تا ٢٠ ی ئاپریل، جێژنیان دەگرت.

هێندێک لە مێژوونووسان وەک بیروونی لە کتێبی(الباقیه و الجاحز دارالمحاسن الازداد) شێوەی بەڕێوەچوونی ئەم جێژنەی بەم شێوەیە نووسیوە. تەواوی ٣٠ رۆژی مانگی خاکەلێوەیان کردە جێژن. ٥ رۆژی یەکەم بۆ پاشاکان بوو کە لەو ماوەیەدا خەڵات و پێشکەشی دەدرا، ٥ رۆژی دووەم بۆ خان و بەگزادەکان، ٥ رۆژی سێیەم بۆ خزمەتکارانی پادشاکان،(٥ رۆژی چوارەم بۆ خزمەکانی ئەوان) ٥ رۆژەی پێنجەم بۆ سوپاییەکان و ٥ رۆژەی شەشەم بۆ خەڵکی ئاسایی بووە.

هورموزی کوڕی شاپووری یەکەم(ساسانی)، پادشایەک بوو کە ئەم دابەش کردنەی هەڵگرت و فەمانی دا تا نەورۆز لە یەکەمی خاکەلێوەوە تا کۆتایی بۆ هەموو کەس وەکوو یەک بەڕێوە بچێ. ئەمەش بە تێپەڕ بوونی کات ئاڵوگۆڕی بە سەردا هات و خەڵک تا ١٣ ی مانگ کە رۆژی شووم و ماڵ خاوێن کردنەوە و بردنە دەرەوەی دەرد و بەڵاکان لە ماڵ دەناسرا، جێژنیان دەگرت. لە رۆژی ١٣ ی مانگی خاکەلێوە، خەڵک هەموو لە ماڵ دەچوونە دەرەوە و دەرد و بەڵای ماڵیان بە کێو و دەشت و رووبارەکان دەسپارد. کەوابوو جێژنی نەورۆز بە شێوازی ئەمڕۆیی لە سەردەمی ساسانیەکان بووەتە باو و لە کۆنەوە تا ئەمڕۆ لە بیر و بۆچوونی گەلانی ئەو هەرێمە جێی گرتووە و پێشوازی لێ دەکەن. شایانی باسە کە ساسانیەکان لە ساڵی ٥٨١ یا بە بۆچوونێکی دیکە ٤٧١ ی زایینی بە فەرمی نەورۆزیان وەکوو جێژنی نەتەوەیی راگەیاندووە. بەڵام گرفتی ئاڵوگۆڕ و جێ گۆڕکێی بەڕێوەبردنی جێژن بە هۆی ساڵی کەبیسەوە تا سەدەی یازدەیەمی زایینی بە هەمان شێوە بەردەوام بووە.

سەبارەت بە نەورۆز لەسەردەمی پێش ساسانیەکان زانیاری زۆر لەبەر دەستدا نییە بەڵام لەسەردەمی ساسانیەکان بەم لاوە (٦٥٠-٢٢٤ پ ز) زانیاری زۆرە. کەتیبەکانی ساسانی لە کوردستان، پەند نامەکان و

نووسراوەکانی ترکە بە زمانی کوردی (پەهلەوی) کە زاراوەی فەیلییە و لەو سەردەمانەدا نووسراونەتەوە، باس لە بەڕێوە چوونی ڕێوڕەسمی نەورۆز لە لایەن شا و گەلەوە دەکەن.

لیرەدا وەبیر هێنانەوە و بەرز ڕاگرتنی یادی ئەو شەهیدانەی کە بە خۆڵەمێشی جەستەیان، ژیانەوەی گەلێک کە لە ناو بەرداشی قڕ کردنی فەرهەنگی دا بوون، مسۆگەر کرد و بوونە هێمای کاوەی سەردەم، کە ئەرکی ئەخلاقی و مرۆڤ بوونمانە و بە بەردەوام کردنی ڕێچکەی ئەوان، خەون و خەیالی هەزار ساڵەمان بەدی بێنین. ئەو چالاکیە گیانبازانە بریتین لە؛

لەڕۆژی ٢١ ی ساڵی ١٩٨٢ دا، مەزلووم دۆغان یەکێک لە دامەزرێنەرانی پارتی کارکەرانی کوردستان(پ.ک.ک) ئاگری نەورۆزی بەگڕبەردان لەجەستەی خۆی لە زیندانی سەربازی ئامەد، نەورۆزی پیرۆز کرد و ئیتر لەو ڕۆژە بەدواوە، جێژنی نەورۆز واتا و مانایەکی بەتەواوەتی سیاسی پەیدا کرد و هەموو ساڵێک لە باکووری کوردستاندا، ڕۆژی نەورۆز کرا بە ڕۆژی بەرخۆدان و سەرهەڵدان.

لەگەڵ هەموو قەدەغەکاریەکانی دەوڵەتی فاشیستی تورک، نەورۆز لە دوای ساڵەکانی ١٩٨٠، لەشارەکانی جزیر و نوسەیبین، بەبەشداری دەیان هەزار کەس و بەشێوازێکی جەماوەری پیرۆز دەکرا.

لەساڵەکانی دەستپێکی ١٩٩٠، لەبەرزایی قەڵای ئامەد، کچێکی قارەمان بەناوی زەکیە ئاڵکان، بەئاگری جەستەی خۆی، ئاگری نەورۆزی گەشاوە کرد. زەکیەئاڵکان، بۆ پڕۆتێستۆ کردنی سیاسەتەکانی ڕژیمی داگیرکەر و فاشیستی تورکیا و لەپێناو پیرۆز کردنی جەژنی نەورۆز، بەئاگری جەستەی خۆی، گوڕ و تینی بەئاگری سەرهەڵدانی گەل و نەورۆزی تێکۆشان بەخشی.

خوێناوی ترین نەورۆز، نەورۆزی ساڵی ١٩٩٢ ی شاری جزیر بوو. لەڕۆژی ٢٠ ی مارسی ١٩٩٢، جەماوەر لەناو مەیدانی کۆماری شار دا، ئاگریان داگیرساندبوو. ئەوسا لە دەوری ئاگرەکە دەستیان بە هەڵپەڕین کردبوو. هێزەکانی دەوڵەتی تورک، بەچەک هێرشیان کردە سەر جەماوەر و لە ئەنجامی ئەو هێرشەدا بەسەدان کەس بریندار بوون و گیران. هەروەها ١٣ وڵات پارێزی دیکە، لەهێرشی هێزەکانی دەوڵەتی فاشیستی تورک، ژیانی خۆیان لە دەست دا.

لەساڵی ١٩٩٤ لەکاتی پیرۆزباییەکانی جەژنی نەورۆز، پۆلیسی ئاڵمان، هێرشی کردە سەر کوردانی دانیشتووی ئەو وڵاتە و لەئەنجام دا جەوانێکی کورد بەناوی حەلیم دەنەر، بەهۆی لێدان، گیانی لەدەست دا. هەر لەهەمان ساڵ دا، لەدرێژەی چالاکیەکانی کوردان لەوڵاتی ئاڵمان بۆ پیرۆز کردنی جەژنی نەورۆز، دوو کیژ بەناوەکانی

ڕووناهی و بێریڤان، ئاگریان لەجەستەی خۆیان بەردا و تاوەکوو ئەمڕۆیش شۆڕشگێڕانی کورد، نەیانهێشتووە کە گڕی نەورۆز دابمرکێ و ساڵ لە دوای ساڵ بە جۆشێکی گەورەترەوە ئەو بۆنە مێژوویيە بەرز ڕادەگیردرێ و فەلسەفەی هەبوونی لەلای کوردان بە تایبەتی، ژیان دەکردرێ و گەلان هەنگاو بە هەنگاو لە ئازادی و هاوسانی و پێکەوە ژیان کە حەقیقەتی هەبوونی ئەو جێژنە پیرۆزەیە، نزیکتر دەبنەوە

تأملی در زمینه ها و پیامدهای یک رویداد ناگوار؛ برخودان شوا

اکنون نزدیک به یازده ماه از حوادث ماه خرداد 1400 که با کمال تأسف بر اثر درگیری چند تن از مردم دو روستای منطقهٔ دالاهو بر سر آب و مرتع به وجود آمد گذشته‌است. در این نزدیک به یک سال و به دنبال بروز یک تنش اولیه، زنجیره ای از پیامدها و تبعات ناخوشایند بروز کرده اند؛ به گونه ای که در همین مدت چندین بار شاهد تلاش دست های پشت پرده برای برهم زدن زندگی مسالمت آمیز و مشترک مردم دالاهو و به منظور ناامن نشان دادن این منطقه بوده ایم. در این شش ماه و اندی که از این رخداد میگذرد و به ویژه در روزهای تابستان سال گذشته، چنانکه اکثر اهالی منطقه نیز باخبر هستند، افرادی ناشناس با هجوم مکرر به اهالی روستای «زرده» و انجام اقداماتی همچون تیراندازی به سمت خودروها و عابران، سعی در ناامن نشان دادن منطقهٔ ریژاو و دالاهو و افشاندن بذر بی اعتمادی و کینه در میان مردم داشته اند.

اما این حوادث و ناآرامی ها از کجا آغاز شد و تاکنون چه عواقبی برای مردم منطقه در پی داشته است؟ اکنون که زمان قابل توجهی از این وقایع گذشته، مروری بر رخدادهای این یازده ماه می‌تواند به شناخت وضعیت منطقهٔ دالاهو کمک کرده و منطق رویدادها را اندکی برایمان روشن کند. برای این کار نخست نگاهی به بستر مادی وقوع رخداد و شرایطی می پردازیم که زمینهٔ چنین حوادثی را فراهم آورده و آن را امکانپذیر ساخته است.

وقوع خشکسالی بی سابقه در منطقه و جهان

با توجه به انگیزهٔ اولیهٔ درگیری می‌توان از بحران آب و وقوع خشکسالی به عنوان اصلی‌ترین زمینهٔ مادی وقوع این رخداد یاد کرد. چنانکه می دانیم چند سالی است که مسئلهٔ تغییرات اقلیمی و مسائل مرتبط با آن از قبیل خشکسالی و کمبود آب به بحرانی در سطح جهان و به ویژه حوزهٔ کم باران «خاورمیانه و شمال آفریقا» تبدیل شده است. چشمه ها، دریاچه ها و رودخانه های بسیاری در سراسر جهان خشک شده اند و مناطقی که سابقاً به دلیل وجود منابع آبی زیستگاه انسان ها و نیز جانوران و گیاهان بوده با خشکی آب ها به مناطقی خالی از حیات تبدیل شده اند. این مسئله خاص کوردستان و ایران نیست و گفته می شود که دست کم 45 کشور جهان با این بحران دست به گریبان هستند و کشورهای خاورمیانه نیز که در منطقه ای به نسبت کم آب و خشک واقع شده اند درواقع در قلب بحران جهانی آب قرار دارند. مشخص است که چنین بحران بی سابقه ای عواقب پیشبینی ناپذیری به دنبال داشته و بحران انسانی بزرگی را در سطح جهان باعث شده است. نمونه هایی از این تبعات را می توان در وخامت مسئلهٔ آب در روژاوای کوردستان مشاهده کرد که با قطع جریان آب رودخانه های فرات و خابور و تحریم آبی روژاوا از سوی رژیم فاشیست تورکیه به بحرانی برای خلق های آن منطقه تبدیل شده است. همچنین نمودهای دیگری از این تبعات را می توان در جابجایی های جمعیتی در پی کمبود شدید آب در روستاهای خراسان شمالی، و یا اعتراضات کشاورزان منطقهٔ ورزنهٔ استان اصفهان، مردم لور بختیاری و مردم عرب در منطقهٔ لورستان و احواز مشاهده کرد و یا به خشک شدن دریاچهٔ اورمیه اشاره کرد که تبعات فاجعه بار آن هنوز به طور کامل آشکار نشده است. در همهٔ این موارد اگرچه تأثیرگذاری عوامل طبیعی به صورت وقوع چرخهٔ خشکسالی عامل اصلی وقوع بحران بوده، اما این عامل علی الظاهر طبیعی در ترکیب با دخالتگری دولت های سرمایه داری بوده که پتانسیل تنش زایی اجتماعی پیدا کرده و به منازعه و درگیری منجر شده است. اگر در روژاوای کوردستان این رژیم تورکیه است که از وقوع خشکسالی در سوریه سوءاستفاده کرده و آب را به روی خلق های «ادارهٔ خودمختار شمال و شرق سوریه» بسته است، در ایران مافیای قومگرای باندهای قدرت در استانهای اصفهان، یزد و کرمان و نیز مافیای اقتصادی سپاه پاسداران هستند که به صورت هماهنگ در دولت آشکار و دولت پنهان خشکسالی را فرصتی مغتنم برای عملی کردن نیت های سودپرستانه، استعماری و قدرت طلبانه شان تشخیص داده اند؛ و چنانکه شاهد هستیم، مافیای نیروهای سیاسی این مناطق در نهادهای تأثیرگذار همچون وزارت نیرو و سپاه پاسداران با اجرای طرح های انتقال اجباری آب به مناطق خشک مرکز و شرق ایران و انعقاد قراردادهای میلیاردی ساخت سدها و تونل های انتقال آب سیاست نابودسازی محیط زیست خلق های زاگرس و البرز را به اجرا گذاشته اند که بدون شک فجایع زیست محیطی، اجتماعی و حتی تمدنی عظیمی در این مناطق به دنبال داشته و خواهد داشت.

وقوع درگیری بر سر منابع در دالاهو

همین وضعیت به صورت مشابهی در رابطه با زمینهٔ بروز درگیری در منطقهٔ دالاهو نیز تأثیرگذار بوده است. باید گفت که کوردستان و مشخصاً منطقهٔ دالاهو نیز علیرغم وجود منابع آب فراوان نه از وقوع خشکسالی جهانی مصون بوده است و نه از دخالتگری دولتهای دیکتاتوری سرمایه داری مرتجع. در همین زمینه رژیم ایران در سال های اخیر طرح های انتقال آب را تحت عنوان «سامانهٔ گرمسیری» و «سامانهٔ سردسیری» در استان کرماشان به انجام رسانده و دست به تغییرات عظیمی در اکوسیستم و مسیر حرکت رودخانه ها زده است. علاوه بر سدهایی که مانند سد زمکان -که تنها به دلایل امنیتی ساخته شده و حتی مسئولان وزارت نیروی رژیم نیز به شکست خورده و اشتباه بودن آن اعتراف کرده اند-، طرح های عظیم انتقال آب نیز در کرماشان اجرا شده که آب را از رودخانه های کرماشان به استانهای ایلام و خوزستان انتقال میدهد و باید گفت که پیامدها و تبعات آن چه به لحاظ زیست محیطی و چه به لحاظ سیاسی و اجتماعی هنوز برای کارشناسان و نیز نزد افکار عمومی مردم کرماشان و ایلام آشکار نشده است.

با این وجود باید در نظر داشت که رخدادهای ماه خرداد در شرایطی صورت گرفت که خشکسالی بی سابقه ای در سراسر جهان و به ویژه منطقهٔ کم آب خاورمیانه به وقوع پیوسته و تابستان کم آب و خشکی در انتظار مردم دالاهو بود. در این میان طرح های انتقال آب و سدسازی رژیم نیز که همگی با ادعا و شعارهای فریبنده ای همچون اشتغالزایی و آبرسانی به باغات و مزارع مردم صورت میگیرد نه تنها از این خشکی و بی آبی نکاسته بود بلکه با انتقال آب های جاری به استانهای دیگر و یا افزایش تبخیر آن از طریق جمع کردن آب در مخزن سدها در عمل به خارج شدن منابع آبی از دسترس مردم کمک کرده و مردم را هرچه بیشتر در مضیقهٔ ناشی از بی آبی قرار داده بود.

این وضعیت سبب وقوع درگیری میان اهالی دو روستا بر سر استفاده از منابع محدود آبی منطقهٔ دالاهو شد که طی آن جدل لفظی دو گروه از مردم بر سر استفاده از یک مرتع وقوع درگیری در روز 11 خرداد 1400 را در پی داشت که با کمال تأسف به کشته شدن پنج تن و زخمی شدن چندین تن دیگر از مردم عزیز کورد اهل تسنن منطقهٔ دالاهو انجامید. به دنبال این حادثه تا چند روز اوضاع منطقه دچار تشنج شد. با توجه به تعلق طرفین درگیری به روستاها و طایفه هایی با وابستگی مذهبی متفاوت، ماجرا به سرعت به دستمایه ای برای سوءاستفادهٔ گروه ها و نیروهایی تبدیل شد که ایجاد اختلاف و درگیری میان مردم را هدف و برنامهٔ کاری و وظیفهٔ سازمانی خود قرار داده اند. اگرچه برخی از بزرگان و معتمدین دلسوز در هر دو طرف بلافاصله با اتخاذ موضعی مسئولانه درصدد دعوت طرفین درگیر به آرامش برآمدند، اما متأسفانه شرایط سیاسی منطقه به گونه ای بود که در روزهای نخست به طرزی آشکار پای نیروهای بی هویتی به میان آمد که تلاش داشتند تا با ادبیاتی تند و تهدیدآمیز این درگیری تأسف آور بر سر آب و مرتع را به جنگی مذهبی تبدیل کرده و حتی دامنهٔ درگیری را به مناطق دیگر نیز بکشانند. از یک سو شاهد بودیم که نیروهای اجتماعی و سیاسی، روشنفکران و هنرمندان مردمی کورد، و بزرگان و معتمدین دینی هر دو سوی درگیری با تمام توان کوشیدند تا میان مردم دوستی برقرار کرده و آشتی را بار دیگر به این سرزمین زیبا و کهنسال بازگردانند؛ و از سوی دیگر نیز شاهد بودیم که به موازات این تلاش های نوع دوستانه و مسئولانه، برخی گروه ها نیز با دخالت کردن در ماجرا

و انداختن خود به میان معرکه و تبلیغ و نفرت پراکنی بر اساس مذهب، نه تنها به دنبال تحریک مردم به وارد شدن به درگیری مذهبی بودند، بلکه حتی مصلحت جویی و آشتی خواهی دیگران را نیز تخطئه و تخریب می کردند. این نیروها در راستای تبدیل اختلاف بر سر آب و مرتع به یک جنگ مذهبی، با تکیه بر مفاهیم بنیادگرایانه و تفکر عقب مانده و متحجری که به طور مشخص حامل رنگ و بوی سلفیگری بود، با این خیال خام که طرفداری در منطقه دارند، تمام تلاش خود را کردند تا از این درگیری به عنوان فرصتی برای پیدا کردن جای پایی در منطقه و عملی کردن اهداف شوم شان سوءاستفاده کنند.

این هجمه و به موازات آن سیاست تنش زای جمهوری اسلامی که به دلیل ماهیت ارتجاعی خود و بیش از چهار دهه سرکوب، استثمار، تبعیض و خفقانی که به کل مردم کورد –چه سنی، چه یارسان و چه شیعه- تحمیل کرده است آبرو و اعتمادی در میان مردم منطقه ندارد، سبب شد تا بحران نه تنها تداوم بیابد بلکه تشدید شود و توالی رخدادها معنای خاصی پیدا کند. برای فهم تنش زایی سیاست رژیم ایران در قبال این وقایع باید توجه کرد که اگرچه در روزهای نخست نیروهای امنیتی رژیم در سپاه و اطلاعات نیز به ظاهر در ماجرا مداخله نکردند و عمدهٔ حل و فصل اختلافات توسط نیروهای محلی و معتمدین منطقه از هر دو دیانت یارسان و اهل تسنن انجام شد، اما با تداوم حوادث و تکرار حملات به جامعهٔ یارسان معنای سکوت و عدم مداخلهٔ این نیروها معنای دیگری به خود گرفت و با نگاهی به تداوم رویدادها پس از قریب به یازده ماه، اکنون دیگر می توان آن را به انتظاری برای انجام شدن وظایف نیروهای مختلف و ایادی شان در منطقه تعبیر کرد که مشغول ریختن نفت بر آتش بودند، تا سپس در مرحلهٔ بعد با بالا گرفتن بحران با تفنگ و طناب شان سررسیده و به حضور امنیتی و نظامی شان در منطقه مشروعیت ببخشند و برنامه های بعدی خود را عملی کنند.

تداوم بحران از سوی افراد مشکوک

با وجود تلاش خیرخواهان و نیروهای اجتماعی دو طرف، اما وقوع این درگیری زنجیره ای از حوادث را به دنبال آورد که حاکی از وجود دست هایی پنهان برای عملی کردن سیاست هایی خاص بود. این تلاش های مشکوک برای تداوم بخشی به بحران را می توان در حملات دیگری که در تمام طول تابستان علیه مردم یارسان صورت گرفت مشاهده کرد که در ادامه به اهم آن ها اشاره میشود.

سه شنبه 1 تیر چند موتورسوار با چهره های پوشیده اقدام به تخریب چاه آب روستای قلاواری کرده و موتور و لوله های آب چاه را با خود بردند. سپس یک روز بعد و در 2 تیر ساعت 3:45 بعد از ظهر دو موتورسوار با صورت های پوشیده و مسلح به کلاشینکوف به سوپرمارکت روستای قلاواری حمله کرده و فروشگاه این روستا را به رگبار بستند. در این حادثه فروشندهٔ این مغازه مورد اصابت گلوله قرار گرفت و از ناحیهٔ پا دچار جراحت شد.

سپس با کمال تعجب بحران و درگیری به صورت مشکوکی از روستاهای قلاواری و کوئیک به منطقهٔ ریژاو گسترش یافت که به دلیل بافت متنوع مذهبی اش از حساسیت بالایی برخوردار است. این مسئله با مسدود کردن کانال انتقال آب به روستای زرده و ممانعت از رسیدن آب

به باغ های زیتون این روستا که اهالی آن هیچ نقشی در درگیری های مورد بحث نداشته اند وارد مرحلهٔ جدیدی شد. در روز 3 تیر طی توافقی با حضور مقامات دولتی و نظامی و انتظامی رژیم مقرر شد که جریان آب به مدت 48 ساعت برقرار شده و آب به باغ های زیتون زرده برسد، اما این وعده و توافق شفاهی به دلیل نامعلومی اجرایی نشد و تلاش دهیار و شورای روستاهای زرده و سید محمد نیز به جایی نرسید.

به دنبال این اتفاق، جمعی از باغداران زرده در روز 5 تیر با تجمع در برابر ساختمان استانداری کرماشان خواستار رفع مشکل مربوط به آبیاری باغ های خود شدند. با این وجود نه تنها دولت برای حل مشکل نرسیدن آب به زرده اقدامی نکرد، بلکه تلاشی سیستماتیک برای ناامن ساختن منطقهٔ ریژاو نیز آغاز شد. روز سه شنبه 22 تیر ساعت 19 عصر فردی از روستای قلقله با خودروی خود کورش کرم ویسی را که مسئولیت دهیاری روستای زرده را بر عهده دارد زیر گرفته و وی را به شدت زخمی کرد. در همان روز و پس از این حمله در حدود ساعت 9 شب یکی از باغ های زرده توسط افراد ناشناس به آتش کشیده شد و هنگامی که مردم برای خاموش کردن آتش به سوی باغ شتافتند، مورد تیراندازی افراد مزبور قرار گرفتند. پس از تیراندازی میان چند تن از افرادی که اهل روستای زرده و روستای داراب بودند درگیری به وقوع پیوست که تا پاسی از شب نیز ادامه داشت و سبب شد تا جَو دو روستا به تشنج کشیده شود. اگرچه در این تیراندازی و درگیری ها به کسی صدمه ای وارد نشد و مردم موفق شدند آتش سوزی را به موقع مهار کنند، اما دخالت نکردن تعجب برانگیز نیروهای انتظامی و امنیتی رژیم در این مسائل سبب شد تا این حمله معنای دیگری برای مردم منطقه بیابد.

این درگیری ها باز هم ادامه پیدا کرد و بر اساس اخبار منتشرشده در روز چهارشنبه ۱۳ مرداد ۱۴۰۰ دو موتورسوار با چهره های پوشیده در جادهٔ حدفاصل قلاواری به کوئیک به سمت یکی از اهالی قلاواری تیراندازی کردند که زخمی شدن وی را در پی داشت. در تداوم این حملات در روز چهارشنبه ۲۷ مرداد تعدادی از باغداران زرده که به قصد باز کردن کانال آبرسانی از روستا خارج شده بودند در مسیر ریژاو از سوی افراد ناشناس مورد تیراندازی قرار گرفتند. در این زمان با اعتراض مردم زرده، مقامات نظامی و امنیتی رژیم به دهیاران و نمایندگان شوراهای روستاهای زرده و سیداحمد تعهد دادند که در کمترین زمان نسبت به باز کردن کانال آب به سمت باغ های این دو روستا اقدام خواهند کرد، اما این وعده ها نیز در حد حرف باقی ماند و نه تنها هیچ اقدام جدی برای برقرار کردن جریان آب صورت نگرفت، بلکه نفرت پراکنی علیه مردم یارسان نیز ادامه یافت و افراد مشکوکی که وابستگی آشکاری به جریان های سلفی داشتند به صورت آزادانه به رفت و آمد در منطقه و تحریک مردم اهل تسنن منطقهٔ ریژاو علیه مردم یارسان پرداخته و سیاست تبدیل اختلاف بر سر آب به جنگ دینی را دنبال می کردند.

اگرچه در روز 30 مرداد کانال آب پس از 103 روز به صورت موقت و محدود باز شد، اما این پایان ماجرا نبود. در روز یکشنبه 14 شهریور 1400 ساعت 10 شب برای چندمین بار حمله ای از سوی افراد ناشناس به چند تن از اهالی زرده صورت گرفت که در مکان چشمهٔ واقع در آشپزکه در حریم باغ های روستای زرده مشغول پر کردن تانکرهای آب به منظور آبیاری باغ های روستا بودند. اگرچه این حمله با گریختن اهالی از محل آسیب و تلفات جانی در پی نداشت،

اما تنها چند ساعت بعد افرادی ناشناس اقدام به آتش زدن باغ یکی از اهالی روستای زرده کردند. وقتی مردم برای خاموش کردن آتش سر رسیده و مانع از گسترش آتش سوزی شدند، این بار در ساعت 11:30 دقیقه باز هم افرادی ناشناس برای بار دوم به سمت کوروش کرم ویسی دهیار زرده تیراندازی کرده و خودروی او را مورد حمله قرار دادند.

در نیمه شب 25 شهریور نیز بار دیگر دست های پنهانی تلاش کردند تا با تداوم بخشیدن به حملات و تیراندازی ها، پروژۀ ناامن نشان دادن منطقۀ دالاهو را ادامه بدهند. بر اساس منابع خبری، افراد مشکوک و فاقد هویت، سوار بر دو خودروی سواری ساعت 12 نیمه شب روز 25 شهریور 1400 در جادۀ ریژاو و حدفاصل روستای داراب به زرده به خودروی سواری یکی از اهالی روستای زرده حمله کرده و به سمت وی تیراندازی کرده اند.

در یکی از آخرین تلاش های این دست های پنهان نیز در 9 اسفند 1400 شب هنگام تعداد زیادی از درختان انجیر و زیتون در یکی از باغ های متعلق به اهالی روستای زرده به صورت مشکوکی قطع شد و از بین رفت که عاملان آن ناشناخته ماندند.

با تکرار این اتفاق طی ماه های تابستان دیگر بر همۀ اهالی منطقه از هر طایفه و پیروان تمام ادیان آشکار شده بود که دست های پنهانی از خارج از منطقۀ دالاهو هدایت این وقایع را در دست دارد و در شرایطی که مردم اهل تسنن روستاهای منطقه خواهان ختم غائله و برقراری آرامش و صلح و همزیستی بوده و بسیاری از آنان حتی در باز کردن کانال آب و خاموش کردن آتش باغ ها نیز به مردم زرده کمک میکردند، عده ای از اشخاص مشکوک و بی هویت دست اندرکار ایجاد درگیری هستند و با سوءاستفاده از فضای به وجود آمده، برای ایجاد تنش در منطقه برنامه ریزی میکنند. اما چه دست های پشت پرده ای در پس این حملات وجود دارد و علت تداوم این حملات بدین شکل خاص چیست و چه کسانی از این وضعیت سود می برند؟

جریان های سلفی و نفرت پراکنی علیه مردم

همه میدانیم که طی سالیان اخیر همزمان با رشد بنیادگرایی در کل خاورمیانه و کشورهای اسلامی، فعالیت گروه های سلفی و جهادی در کوردستان نیز افزایش قابل توجهی پیدا کرده است. گروه ها و دار و دسته های وابسته به احزاب و جناح های بنیادگرا و سلفی که روابط آشکاری با برخی حکومت های مرتجع منطقه همچون تورکیه، پاکستان و عربستان دارند طی چند دهه تلاش کردند تا در کوردستان جای پایی برای خود باز کرده و با جذب نیرو به تقویت موضع نیروهای مرتجع در سطح خاورمیانه بپردازند. به طور مشخص در شرق کوردستان فضای پس از سالهای جنگ و اشغال کوردستان سبب می شد تا این نیروها از بی تحرکی احزاب غیرمذهبی کورد بهره برده و با تأکید بر جهاد دینی برخی افراد را به سوی خود جذب کنند. اگرچه در بادی امر این مسئله برای رژیم شیعی ایران حساسیت برانگیز بود، اما خیلی زود با تبدیل شدن افغانستان و سپس عراق به جبهۀ اصلی فعالیت سلفی ها و جهادی ها رژیم ایران از بابت فعالیت آنان آسوده خاطر شد و تلاش کرد تا با برقراری ارتباط با این جریان ها ضمن اعطای آزادی برای فعالیت کنترل شده این تهدید را در راستای منافع خود به فرصتی در سطح منطقۀ خاورمیانه تبدیل کند. منفعت اصلی رژیم ایران در این بود که نیروهای سلفی میتوانستند

کوردستان را به محیطی ناامن برای فعالیت احزاب مترقی مردمی، سکولار، دموکراسی خواه و چپگرا تبدیل کنند و با تحریک احساسات مذهبی و ایجاد تعصبات کور به ویژه در رابطه با زنان، گروه های اقلیت دینی و فعالیت های غیرمذهبی فرهنگ سیاسی آزادیخواهانهٔ جامعهٔ کوردستان را مورد حمله قرار داده و در خدمت اهداف درازمدت سرمایه داری اسلامی برای ایجاد یک هژمونی اسلامگرایانه قرار بگیرند. در همین راستا جمهوری اسلامی به برقراری روابطی علنی با برخی گروه های سلفی نیز دست زد و همانگونه که در ابتدای انقلاب با هدف ایجاد جبهه ای اسلامی-ضدچپ در برابر احزاب و سازمانهای چپ و دموکراتیک به ویژه در کوردستان، تورکمن صحرا و بلوچستان با برخی گروه های اسلامگرای اهل تسنن متحد شده بود، در ادامه نیز گروه «جنبش اسلامی در کوردستان عراق» را مورد حمایت ویژه قرار داد و در ابتدای دههٔ 1380 بقایای انصارالاسلام را در شرق کوردستان مستقر کرده و امنیت و امکانات لازم برای سازماندهی عملیات هایشان را در اختیار نیروهای آنها قرار داد. شرح کامل روابط تنگاتنگ جمهوری اسلامی با این گروه ها خود موضوع جداگانه ای است که نیاز به بحث مفصل دارد؛ اما در توضیح آن تنها می باید به این مسئله اکتفا کرد که این روابط به گونه ای بود که جمهوری اسلامی ضمن رسیدن به اهدافش به ویژه در ارتباط با سرکوب نیروهای مخالف در داخل ایران و کوردستان، سیاست های برون مرزی خود را نیز در دو کشور عراق و افغانستان که با حملهٔ آمریکا به میدان نبرد نیروهای جهادی و ارتش آمریکا تبدیل شده بود به نتیجه می رساند.

با این تفاصیل توجه به بستر وقوع درگیری خردادماه 1400 از نظر فعالیت گروه های سلفی و جهادی نیز حائز اهمیت است. در رابطه با وقایع خرداد و ماه های تابستان توجه به این نکته ضرورت دارد که این درگیری ها تنها اندکی پس از مانورهای زنجیره ای گروه های سلفی در دیگر شهرهای کوردستان همچون مریوان، سقز و سنندج به وقوع پیوست. روز 11 اردیبهشت 1400 همزان با روز جهانی کارگر که هرساله توسط نیروهای پیشروی جامعهٔ سیاسی کوردستان جشن گرفته می شود، چند تن از نیروهای سلفی شناخته شدهٔ مریوان که تعداد آنها هشت نفر اعلام شد، ضمن سر دادن شعار «الله اکبر» با سلاح سرد به مردم محلهٔ دارسه‌یران مریوان حمله کردند که با مقاومت مثال زدنی مردم این محله به ویژه زنان مواجه شده و عقب نشینی کردند. با این وجود حملات سلفی ها در بهار 1400 تداوم یافت. روز 24 اردیبهشت بار دیگر گروهی از نیروهای سلفی چند جوان سقزی را به بهانهٔ نوشیدن مشروبات الکلی در جادهٔ ملقه‌رنیٚ سقز با سلاح سرد مورد حمله قرار دادند که به وقوع درگیری میان آنان منجر شد. در شرایطی که رسانه ها این حملات را همچون افزایش فعالیت های سلفی ها در شرق کوردستان تفسیر می کردند، روز 2 خرداد 1400 شمار قابل توجهی از سلفی های سنندج با صورت های پوشیده و سوار بر موتور سیکلت این بار به محلهٔ حاجی آباد این شهر یورش بردند و ساکنان این محله را مورد ضرب و شتم قرار دادند.

اگرچه علل و انگیزه های ابتدایی درگیری های ماه خرداد دالاهو مشخص است و درگیری اولیه در بادی امر هیچ ارتباطی با نیات مذهبی و آئینی نداشته است، اما چنانکه گفته شد دست هایی پنهان از آستین بیرون آمدند تا با ایجاد فضایی مسموم در منطقه این درگیری را به یک تنش مذهبی تبدیل کنند. این جوسازی ها چنان با شتاب انجام شد که گویی برخی گروه ها از مدت

ها قبل منتظر بروز چنین فرصتی بودند، تا از تریبون های خود فتوا و دستور قتل و قصاص و جهاد صادر کنند و مردم یارسان را کافر و نجس بخوانند و بدین شیوه تاریخ سرشار از دوستی و همزیستی مردم بومی منطقهٔ دالاهو را هدف حملهٔ جاهلانهٔ خود قرار دهند.

نکتهٔ تأمل برانگیز دیگر توجه به انتشار خبر دروغین حملهٔ افراد مسلح به بارگاه بابایادگار در رووستای زرده در 5 اسفند 1399 (نزدیک به 3 ماه قبل از حوادث دالاهو) است که توسط منبعی ناشناس و از طریق یکی از سایت های حقوق بشری کوردستان منتشر شد. این خبر که البته خیلی زود تکذیب شد، در همان زمان انتشار از جانب برخی تحلیلگران به عنوان تبلیغی برای تنش مذهبی در میان مردم دالاهو، و تلاشی برای امنیتی کردن منطقه به منظور توجیه حضور نیروهای امنیتی رژیم تفسیر شد. نگاهی به حوادث بهار و تابستان نشانگر آن است که این تفسیر چندان اشتباه نبوده و گویی تنها به زمینه ای عینی نیاز داشته تا جامهٔ واقعیت بر تن کند.

در میان همهٔ سایت ها و اکانت ها و منبرهایی که نفرت پراکنی علیه مردم یارسان را هدایت کرده و تلاش میکردند تنش بر سر آب و مرتع را به جنگی مذهبی تبدیل کنند، سایتی با نام *«بنیان جهاد علیه دین سکولاریسم و مذاهب مختلف آن»* که از جملهٔ رسانه های سلفیان در کوردستان ایران به شمار می آید رسماً اعلام کرد که ایران تحت حکومت رژیم جمهوری اسلامی «دارالاسلام» به شمار می رود و به همین دلیل کار مجازات «شیطان پرستان قلخانی» را به جمهوری اسلامی می سپارد که قوانینش «منطبق با شریعت الله» هستند!!

با این تفاصیل، به دنبال این تبلیغات بود که زنجیره ای از حملات و درگیری ها طی فصل تابستان اتفاق افتاد و در این میان مسئولان جمهوری اسلامی و نیروهای امنیتی وابسته بدان نیز با سکوت و تظاهر به بی خبری حملات متعدد به مردم یارسان را مورد تأیید قرار دادند.

سیاست فتنه گرانهٔ جمهوری اسلامی

چنانکه گفته شد مسئولان رژیم در ابتدای بروز درگیری تظاهر کردند که در ماجرا دخالتی ندارند و تنها از طریق نیروهای نظامی و انتظامی و امنیتی خود با عوامل آن برخورد میکنند. رفت و آمد و مانورهای خودروهای امنیتی و نظامی در روزهای نخست درگیری در حوالی روستاهای قلاواری و کوئیک نشان از آن داشت که این نیروها امنیتی کردن منطقه را در اولویت قرار داده اند و نهایتاً می شد پیشبینی کرد که در آیندهٔ دور یا نزدیک با اعمال قوانین خشونت آمیز و ارتجاعی شان در ماجرا مداخله خواهند کرد. اما واکنش نیروهای رژیم را نباید صرفاً به مداخلهٔ امنیتی و انتظامی محدود کرد. این مسئله مهم ترین و اصلی ترین پیامد این رویداد به شمار می آید و نباید آن را بی اهمیت انگاشت. درواقع اعمال سلطهٔ رژیم ایران را نباید به برخورد قهری صرف و یا مانور امنیتی محدود کرد. این مسئله زمانی اهمیت بیشتری می یابد که به شایعاتی توجه کنیم که علیه برخی از اشخاص و معتمدین محلی به صورتی مشکوک ترویج شد. این شایعات به طور مشخص و آشکاری برای بدنام کردن برخی از اشخاص دارای مقبولیت و وجههٔ مردمی برنامه ریزی شده بود که میتوانستند به عنوان معتمد نقش میانجی در حل و فصل اوضاع داشته باشند و مانع از تشدید خشونت ها و تبدیل درگیری به تنشی مذهبی شوند. هدف قرار دادن این

اشخاص دقیقاً در نخستین ساعاتِ روز پس از درگیری را باید یک جنگ روانی برنامه ریزی شده دانست که توسط افرادی با شناخت بالا از موقعیت نیروهای انسانی و وضعیت اجتماعی منطقهٔ دالاهو انجام شده و بدون شک هدفی به جز تبدیل درگیری بر سر آب و مرتع به تنشی مذهبی را از طریق تخریب شخصیت افراد دارای سرمایهٔ اجتماعی بالا در دو گروه درگیر دنبال نمی کرده است.

به رغم این جنگ روانی کثیف که از طریق ایجاد شایعات و از طریق پیاده نظامی از اکانت های بی نام و نشان و مشکوک در فضای مجازی دنبال میشد، چهره های معتمد هر دو طرف توانستند تا حدود زیادی ماجرا را کنترل کنند و مانع از تشدید دامنهٔ برخوردها میان دو گروه درگیر بشوند. حتی دادستان کل استان کرماشان با صدور بیانیه ای مدعی شد که درگیری پیش آمده درگیری میان دو طایفه است و از این طریق کوشید تا درگیری چند نفر معدود بر سر آب و مرتع را بعدی عمومی بخشیده و درگیری میان دو طایفه نشان دهد. با این وجود گذشت زمان نشان داد که شکست این سیاست سبب شده تا همان دست های پنهان این بار با تغییر زمین بازی و کشاندن درگیری ها به منطقهٔ ای دیگر -که به طایفهٔ مورد بحث دادستان هم ربطی ندارد، اما از قضا حساسیت بالاتری به لحاظ تنوع مذهبی دارد-، همچنان بر ماهی گرفتن از آب گل آلود و ایجاد تنش های مخرب و ضداجتماعی اصرار بورزند. این تاکتیک جدید از طریق انجام حملات کور به صورت تیراندازی های بی هدف به منظور ایجاد فضای وحشت در میان اهالی منطقه، وارد آوردن فشارهایی از قبیل بستن آب با هدف خشکاندن باغ ها و وارد آوردن فشار اقتصادی و در نهایت ایجاد فضای روانی علیه پیروان دین یاری عملی شد. سوءنیت مسئولان رژیم جمهوری اسلامی در این ماجرا و تلاش انها برای ایجاد درگیری مذهبی میان مردم کورد به قدری آشکار بود که حتی در پاسخ به مردم معترض روستاهایی مانند زرده که به دنبال قطع آب و حمله به افراد و باغ های آنان در برابر استانداری کرماشان در مرکز استان تجمع کرده بودند، بدون ارائهٔ هیچ سند و مدرکی اهل تسنن را مقصر معرفی میکردند و از آنها میخواستند تا حق خود را از آنها بگیرند! با این وجود موضع رژیم و مسئولان آن در استان را بهتر از هر جای دیگر می توان از انفعال کامل در برابر این ترور و وحشت و مماشات با این اقدامات تنش زا درک کرد. پیداست که نیروهای امنیتی رژیم در این زمان ایجاد تنش مذهبی را به سود منافع رژیم دیده و هر اقدامی در راستای ناامن نشان دادن منطقه را به صورت کوتاه یا بلندمدت در راستای سیاست های امنیتی، سیاسی و شاید آمایشی رژیم ارزیابی کرده اند.

برخی نیروهای سیاسی با گرایش های مختلف در طول تابستان و پاییز سال گذشته به روش های گوناگونی نسبت به مسائلی از قبیل سیاست رژیم و نیروهای وابسته بدان برای بیرون راندن مردم یارسان از دالاهو، افزایش حضور نظامی و امنیتی خود در منطقه با هدف میلیتاریزه کردن هرچه بیشتر دالاهو، ایجاد تغییرات آمایشی در بافت قومی و مذهبی مناطق مرزی غرب استان کرماشان، راندن همهٔ مردم و ایجاد فضایی غیرمسکونی در منطقهٔ پیرامون تأسیسات نظامی و پایگاه های موشکی و پهپادی رژیم و مسائل دیگری از این قبیل هشدار دادند که هر یک از این هشدارها به نوبهٔ خود در جای دیگری قابل بررسی و شایستهٔ عطف توجه از جانب نیروهای

سیاسی است. اما نخستین اقدام رژیم را در راستای تحمیل برخی تغییرات به مردم منطقه میتوان ایجاد تغییر در تقسیمات سیاسی شهرستان سرپل ذهاب دانست.

در این راستا هیأت وزیران در روز 28 تیر 1400 با تجمیع چهار روستای کوییک حسن، کوییک عزیز، کوییک مجید و کوییک محمود به یکدیگر دهستان تازه ای به نام «دهستان کوییک» تأسیس کرد و با تبدیل «دهستان دشت ذهاب» به «بخش دشت ذهاب» و جدا کردن آن از «بخش مرکزی شهرستان سرپل ذهاب»، این دهستان تازه تأسیس را به عنوان مرکزیت این بخش جدید در نظر گرفت. در این باره باید توجه کرد که اگرچه شکی در این وجود ندارد که تبدیل یک دهستان به بخش می تواند باعث اختصاص امکانات بیشتری به مردم عزیز روستاهای کوییک بشود، اما نباید این واقعیت را در تحلیل این رخداد از نظر دور کرد که جمهوری اسلامی بیش از آنکه در این تقسیم بندی ها به دنبال تخصیص امکانات باشد، اهداف امنیتی، سیاسی و نظامی را جستجو میکند. از این رو این واقعیت انکارناپذیر است که تبدیل دهستان کوئیک که از گذشته یکی از مناطق به لحاظ امنیتی حساس برای جمهوری اسلامی بوده، قرار نیست امکاناتی بیشتر از دهستانهای همجوار نصیب مردم این ناحیه بکند، اما از سوی دیگر حضور بیشتر و استقرار دائمی گسترده تر نیروهای امنیتی و نظامی رژیم را در منطقهٔ کوئیک به دنبال خواهد داشت که در درازمدت سبب خواهدشد تا رژیم دست بازتری در کنترل منطقه و پیشبرد سیاست های امنیتی و نظامی خاص خود در دالاهو داشته باشد.

سنت دیرپای همزیستی و چشم انداز آینده

همانطور که گفته شد نخستین پیامد این درگیری ها تاکنون برنامه ریزی برای حضور امنیتی گسترده تر در منطقه بوده است. باید توجه کرد که این مسئله منحصراً تهدیدی علیه جامعهٔ یارسان نیست و چه بسا به میزان بیشتری جامعهٔ اهل تسنن را نیز مورد تهدید قرار بدهد. به بیان واضح تر، وقوع یک درگیری بر سر آب و مرتع که توسط نیروهای بی هویت تا مرحلهٔ تنشی مذهبی پیش رفت نه تنها قرار نیست که برنده ای به دنبال داشته باشد، بلکه آتشی است که دود آن چشم تمامی ساکنان منطقه را از یارسان و سنی و شیعه و با هر تعلق طایفه ای و دینی کور میکند. از این رو در خلأ کمیته های مستقل حقیقت یاب مردمی و مورد پذیرش همگان و گروه های دیده بان مدنی مستقل که تنها در شرایط آزادی اجتماعی و با رشد مدنی و سیاسی امکان شکلگیری دارند و میتوانند تنش های احتمالی بر سر آب و منابع مشابه را کنترل کرده و مانع از بروز تنش و درگیری میان مردم شوند، نیروهایی به میدان آمدند که کاملاً برعکس، هیچ هدفی به جز ایجاد تفرقه و اختلاف و تبدیل کردن درگیری بر سر منابع به تنشی مذهبی و عقیدتی نداشتند و قصد داشته و دارند که سنت همزیستی مسالمت آمیز مردم دالاهو را که قدمتی صدها و شاید هزار ساله دارد از میان برده و نابود کنند. پیداست که این نیروها در خدمت منافع قدرت و حکومت مرکزی و سیاست ضد مردمی اش قرار دارند که کوردها را -چه یارسان و چه سنی و چه شیعه- دشمن خود قرار داده و نیتی به جز بسط و توسعهٔ قدرت خود و حضور نظامی و امنیتی در دالاهو ندارد.

این در حالی است که با رجوعی به سنت همزیستی مسالمت آمیز مردم دالاهو درمی یابیم که در طول چندین سده چگونه این مردم با حفظ باورها و اعتقادات و تفاوت های فرهنگی شان در قالب ملت تکثرگرای کورد توانسته اند در کنار یکدیگر زندگی کرده و در سختی ها و مصائب یار و یاور یکدیگر باشند و یک نظام تعاون اجتماعی با قدمت طولانی را بنیانگذاری کنند. احترام متقابل مردم به باورها و آیین های یکدیگر که نشانگر اهمیت ارزش هایی از قبیل مدارا، تعاون و گذشت در فرهنگ مردم کورد دالاهو است و نیز وجود روابط خانوادگی و ازدواج های میان گروه ها و پیروان ادیان مختلف نشان میدهد که دشمنان کورد کار دشواری برای پیشبرد نیت های پلیدشان دارند. صحبت از این ارزشها در شرایطی صورت میگیرد که رژیم مرکزی در دنبالهٔ سیاست های حکومت های قبلی چنین نظام اجتماعی تکثرگرا و ارزش های همبسته با آن را سد راه سیاست های ارتجاعی خود میبیند و بدون شک از میان بردن این ارزش ها را از طریق سیاست های مختلفی ادامه خواهد داد.

بدون شک هیچ چیز به اندازهٔ آگاهی و هوشیاری مردم منطقه با هر تعلق دینی و طایفه ای، به ویژه معتمدین و چهره های مردمی همچون رهبران مذهبی، هنرمندان، روشنفکران و نیروهای مدنی نمیتواند جلوی این سیاست های پلید و کثیف رژیم و مزدورانش را سد کند و از تمدن تاریخی مردم دالاهو و ارزش های انکارنکردنی اش دفاع به عمل بیاورد. نیروهای اجتماعی پیشرو، مردم آشتی طلب دالاهو و دلسوزان اجتماع با هر تعلق و دلبستگی طایفه ای و مذهبی باید با تلاش برای ایجاد نهادهای مستقل و دموکراتیکی که همهٔ تنوعات مذهبی و طایفه ای را در بر بگیرد، در این دورهٔ بحرانی مدیریت منابع طبیعی را در منطقه در جهت خیر عمومی و استفادهٔ همگانی گروه های مختلف تنظیم کنند و با برقراری روابط برابر و آشتی جویانهٔ متقابل مانع از این شوند که ابتکار عمل در دست نیروهای مرتجع و جنگ افروزی قرار بگیرد که بقای خود را در گروی ایجاد تفرقه و درگیری میان مردم دالاهو میبینند. نباید فراموش کرد که غفلت از ارزش های تاریخی مزبور که دستاوردهای تاریخی همهٔ مردم و ضامن دوام جامعه در طول تاریخ بوده اند و هستی امروز ما –فارغ از تفاوت های مذهبی و طایفه ای- تنها با وجود آنها امکان تحقق یافته است، میتواند فاجعهٔ نابودی این تمدن کهنسال را موجب شده و به راحتی دشمن را بر جامعه مسلط و پیروز گرداند. در آن صورت نه یک گروه مشخص، بلکه همهٔ مردم منطقه از گوران و جاف و سنی و یارسان و شیعه هستند که بازنده خواهند بود.

با این وجود اتکا به سنت همزیستی دیرپای گروه های مختلف مردمی در کل زاگرس و کرماشان و مشخصاً منطقهٔ دالاهو افق روشنی از همزیستی را پیش روی خلق می گذارد که شکست سیاست های تفرقه افکنانهٔ قدرت حاکم و مزدوران مرتجعش را نوید میدهد. بی شک اتحاد دموکراتیک فرامذهبی و فراطایفه ای در پرتوی احساس مسئولیت در برابر ارزش های مشترک تاریخی و سنت همزیستی دیرینهٔ مذاهب و طایفه های گوناگون برای تحقق چنین چشم اندازی ضرورت دارد.

وڵاتی یار و ئەوینی پاک؛ گوڵان سنە

کاتژمێر ٥ی بەیانی بوو، لە خەو هەستام و دوای نوێژ کردن ئیدی خەوم لێ نەکەوتەوە و چاوەڕێ زەنگی لەیلا بووم تاکوو بزانم ئەو ڕۆژە دەمانتوانی ڕێبکەوین.

بە هەزار شەڕ و داوا توانیبووم ماشینێکی بارهەڵگر بگرم کە خۆم یارمەتییە کۆکراوەکان ببەم کە دڵنیا ببینەوە دەگاتە دەستیان. چونکە لەپەستادا هەواڵەکانمان پێ ڕادەگەیشت و ئاڵۆزتر و تووڕەتر و خەمینتری دەکردین. وتیان سوپای پاسداران بەر بە ماشێنەکان دەگرێت و ناهێڵێت بگاتە ناوچە لێقەوماوەکان و لە ئەمبارەکانی خۆیاندا ڕایاندەگرن و هەنێ لە خەڵک لە گەڵیان بە شەڕ هاتوون و لە کۆتاییشدا هیچیان پێ نەکراوە. لە گەڵ هاوڕێیانێک کە یارمەتییەکانمان کۆ کردبووەوە قسەمان کردبوو کە کێ بچێت و بیبات بەڵام ئەوانیش وەکوو من ژنێکی گرفتار بوون کە هەرچەند هەموومان مامۆستای قوتابخانە بووین و دەستمان دەچووە گیرفانمانەوە بەڵام سەربەخۆییە ماددییەکەشمان نەیتوانی ئازادیمان بۆ بێنێت و هێشتا نەمانتوانیبوو خۆمان لە کوتوبەندی بنەماڵەمان ڕزگار بکەین. لە کۆتاییدا من توانیم پێ بنێمە سەر ترسەکانی هەزار ساڵەی خۆمدا، هەڵبەت ئەوە فرمێسک و هاوار و هەژاری و لێقەوماوییەکەی خەڵکی کرماشان بوو کە هەوساری پێم بچڕی، چەن ڕۆژی سەرەتایی بوومەلەرزەکە ئەوەندە کە ڕەسم و وێنەی خوێناوی و ئاوارەییەمان دەبینی خەنجەر دەچووە دڵمەوە و ناخم بە تەواوی سووتابوو، هەموو هەستم پێی دەوتم دەبێ بۆ خۆم بچمە ئەوێ، هەر تەنیا کۆ کردنەوەی یارمەتی سارێژی نەکردم و لە کۆتاییدا ئۆقرەم بڕا و وتم ماشینێکی بارهەڵگر دەگرم و دەیبەم، ماڵەوە بەریان پێ گردم و زۆر قسەی ناحەزم بیست کە ئەی ژنێک بە تەنیا چۆن بچێت بۆ شارێکیتر ئەویش بەو دۆخە ئاڵۆزەی ئێستایەوە و ئەویش لەگەڵ کابرایێکی شوفێری ماشین بارهەڵگر. بەڵام هەرچۆنێک بێت ترسم و ڕزاو بێپرس

لەگەڵ بارەکەدا لە سنەوە وەڕێ کەوتین. پێشتر لەگەڵ هاوکارێکم لە کرماشان پێوەندیم گرتبوو و بڕیاری دابوو چەند ڕۆژێک لە قوتابخانە ئیزن وەرگرێت و لەگەڵم بێت و بمانبات بەرەو ناوچەکانی سەرپێڵ و ئزگڵە و بۆ خۆشی یارمەتیدەر بێت.

کاتژمێر ١٠ی شەوێ گەیشتینە یەکێ لە شوێنەکانی مەبەست. بەڵام زۆر سەرم سووڕمابوو، لە تەواو شارەکانی کوردستان و شارەکانی تری ئێران، هێندە ماشینی یارمەتی هاتبوون و خۆراک و کەلوپەلیان هێنابوو کە هەستم دەکرد یارمەتییەکەی ئیمە زۆر بە پێویست نییە و بریا پارەمان بۆ ساز کردنی کانێکس کۆ کردبایێتەوە. لەو بیر و ڕاو هەستانە بووم و هاتم منیش بڕۆم سەرێکی نێو خەڵکەکە بدەم کە کابرایێک لە دوورەوە هاوار هاوار خۆی گەیاندە پەنای ماشینەکان

_بۆ خاتر خوا بێن بڕێکتان بچن بەرەو داڵاهوو، هیچ یارمەتیک ناڕوات بۆ یارسانەکان، حاڵیان زۆر شڕ بوە

یارسان! پێم سەیر بوو، تا ئێستا ئەو ناوەم نەبیستوو. لەیلای هاوکارم بۆی ڕوونکردمەوە کە ئەوان کوردی یارسانن و بە هۆی ئایینی جیاوازیان، زۆر کەوتوونەتە پەراوێزەوە. لەو هەراو هاتوچووی نیوەشەوەدا تێنەگەیشتم چۆن چۆنییە، هەر ئەوندەم لا گرینگ بوو کە خەڵکێکی کوردی تر هەن کە پێویستیان بەو یارمەتییەی ئێمەیە و ئەو بابەتە هێزی زیاتری پێ دامەوە.

دەستێک لە پشتەوە لە سەر شانم دانرا. لام کردەوە شیما بوو!

_ئەزیزەگەم تونیش کوموک هاوردیدە؟

_بەڵێ

_دەی وەگەرد ئیمە تییەی بچیمنە داڵاهوو؟ م وە داڵاهوو تییەم، فرە موحتاج یارین. هە بایە ئیسەیش بچیمن کە سوپا وەر ڕیمان نەگرێ.

بەیانی گەیشتینە ناوچەی داڵاهوو. لەیلا دوو ڕۆژ دواتر ڕۆیشتەوە بۆ کرماشان. من حەوتەیەکە لێرە مامەتەوە. هەر نە تەنیا لەبەر یارمەتیدان. ئێرە شوێنێکی سەیرە و خەڵکێکی جیاوازن کە تازە دۆزیویانمەتمەوە. مامەوە کە زۆرتر بیاناسم.

شیما خۆی خەڵکی ئەم ناوچەیە، بەڵام شەوی بوومەلەرزەکە لە تاران بوو، لە زانکۆی تاران خەریکی خوێندنی دەرسی دوکتوریە. دوای ئەو شەوە بە پەلە خۆی گەیاندبووە ئێرەو خەریکی یارمەتییە. دڵخۆشم لەوەی کە ئەو کچە ئازایە بۆتە هاوڕیم. بە دەم هات و چوو و یارمەتیدانمانەوە پرسیاری زۆرم لێ دەکرد و بەوپەڕی سەبر و تاقەت و خوێن شیرینییەکەی خۆیەوە ڕێنوێنی دەکردم. ئێستا تازە دەزانم خەڵکێک بە ناوی یارسان لە سووچێک لە خاکی کوردستاندا بوونیان هەیە کە هەمان خواوەندی ئایینەکانی تر دەپەرەستن کە ناوی خاوەندکارە؛ ناوێکی ئەوستاییە و یارسانیش لە دوو وشەی کوردی پێکهاتووە، "یار و سان."

چیرۆکێکی سەیرم لە یەکێک لە ڕێبەرە ئایینییەکانیانەوە بیستووە بەناو باوە یادگار کە زۆر لە چیرۆکی حەزرەتی عیسا دەچوو، دەڵێن کە باوە یادگار لە دەنکێ هەنارەوە خولقاوەو هەناریشیان بەلاوە پیرۆزە. لە سەرەتاکاندا دەمهەویست لێرە بەدزییەوە نوێژێ بکەم کە نەوەکوو پێیان ناخۆش بێت بەڵام بە پێچەوانەوە کاتێ تێگەیشتن

ڕێزیان لێدەگرتم و شیما وتی ڕێزگرتن لە ئایینەکانی دیکە لە یاساکانی ئێمەیەو چاوێکی لێ قرتاندم و بە بزەیەیێکەوە وتی پیاوەکانیشمان دەتوانن تەنیا ژنێکیان هەبێت.

شیما زۆر لەباری مافی ژنانەوە چالاک و زانایە و پێم وتبوو بە چ سەختییەکەوە هاتووم و کە بچمەوە نازانم چی ڕوو دەدات. بە قسەو بڕواکانییەوە زۆری ورە داوە پێم و شکاندنی ترسەکەمی بەلاوە زۆر ئازایانە بوو و سەبارەت بە ژنانی ئازاد زۆر دواوین کە ژن نابێ ببێتە ئۆبژەو کاڵایەکی سێکسی و ئێستا هەستێکی زۆر باشترم هەیە. وادەزانم متمانە بەخۆییم بە شێوەیەکی سەیروسەمەر چۆتە سەرەوە بەتایبەت کاتێک خۆم لە نێو ئەو خەڵکە میهرەبان و پڕ هەستە دەبینمەوە. کاتێ بۆ یاریدان بە ناویاندا دەگەڕێین داوەتمان دەکەن بۆ ناو چادرەکانیان و چای و قەندی خۆیانمان بۆ دادەنێین و نە بوومەلەرزەو نە کزەی سەرما نەیتوانییوە چرای میوانداریەتیان بکوژێنێتەوە. بەڵام شتێک کە زۆر تامەزرۆ و شێت و هاری کردووم، ڕیوڕەسمی جێژنی "خاوەنکار" و دەنگی دڵگیر و داگیرکەری تەموورەکەیانە کە شیما چەن فیلمێکیانی لێ نیشان داوم. هەموو ساڵێک لە کاتی خۆی ئەو جێژنە ئایینیەیان بە ڕێیوە دەچێت و سەدان تەموورە ژەن بە دەور یەکدا کۆ دەبنەوە و بە تەموورە ژەنین کە سازی کۆن و ڕەسەنی یارسانەکان بووە، ئاهەنگی عێرفانی خۆیانی پێ دەژەنن و هێندە مرۆڤ ڕاکێشی خۆی دەکات و ئەوندە زەوقی پێدەدام کە شیما بەڵێنی پێ داوم کە دواتر داوەتم بکات بۆ ئەو ڕێوڕەسمەیان. هەروەها ئەویش دەنگی دەفەکەی ئێمەی بەلاوە جوان بوو و دەڵێت ئاوێتەی ئەم دوو سازە ڕۆحی مرۆڤ تاکوو ئاسمان دەبات. کتێبی ئایینیشیان هەیە کە ناوی "سەرئەنجام"ە و لە درێژایی مێژوویاندا کەسانێک پەرەیان بەو ئایینە داوە.

بالوول مایی لە سەدەی دووەمی کۆچی مانگیدا و بە شێوەیەکی شاراوە بناغەی ئایینی یاری داناو و لە دوای چوار سەدە و بە تێپەڕینی دەورانی شاخوەشین، بابا جەلیل، بابا سەرهەنگ و بابا ناوس، لە سەردەمی سوڵتان سەحاکدا کامڵ بووە. بە مەبەستی پاراستنی زمان و کلتووریان کە لە درێژایی مێژوودا زۆریان هێرشی زمانی کردۆتە سەر تاکوو بیتوێننەوە، لەبەر پاراستنی زمانی دایکی، کتێبەکەیانیان هەر بە زمانی کوردی نووسیوە.

بە هەر حاڵ، ئاشنایی من لەگەڵ ئەم خەڵکە هاوکات بوو لەگەڵ ڕووداوێکی تاڵ، بەڵام هەر بەسەرهاتێک دوو سەری باش و خراپی هەیە.

هەموو ڕووداوێک و کارگەلێک کە ئێمە کردوومانە و بیروبچوونێک کە دێتە مێشکمانەوە هەمیشە ئەم دوو سەرچاوەکەی باش و خراپییەی لەگەڵدایە. بەڵام دەتوانین لایەنە ئەرێنییەکان، بە بەرنامەدارشتن و هەروەها بیرێکی ئاشتی خوازانەوە، بەهێزتر بکەین، تاکوو بە هەر بڕوایەکەوە کە هەمانە بتوانین پێکەوە بە باشی و یەکسانی بژین و ئەمە سەرەتای گەشبینی منە لە ئەزموونی تاڵی بوومەلەرزەدا کە ویستم ئێستا لە دواییین شەوی مانەوەم لێرەدا بینووسم، ڕەنگە ڕۆژێک بەڵاوم کردەوە. هەر بۆیە بە باشی دەزانم بڕێکیش لە سەر بڕواکانی شیما لە زمانی خۆیەوە بنووسم:

جێژنی خاوەنکار و ڕۆحی بەرخۆدانی سوڵتان سەحاک و هاوڕێیانی، شێوازێکی ئیدۆلۆژیکە کە لە بەرامبەری داعیشەکانی ڕۆژگاردا دەریخستووە.

ئەو ڕۆحی ڕاوەستایی و خۆڕاگرییە تا وەکوو ئەمڕۆ لە پێست و ئێسقانی کۆمەڵگاماندا ماوەتەوە. بڕوایەک کە هێشتایش لە نێو کۆمەڵگایەکدا درێژەی پێ دەدرێت، دەرخەری ئەوەیە کە چەن نەمرە و لەو کۆمەڵگایەدا چەندە بۆ ژیان دەبێت. پێداگری لە سەر ژیان و بەرخۆدان، لە لایەن بیروبۆچوون و شوناسە جۆراوجۆرەکانەوە کە لەلایەن دەسەڵاتدارانەوە وەکوو کەم نەتەوە ناو دەبرێن ئەوەمان پێ دەڵێت کە مرۆڤ لە فەلسەفەی هەبوونی خۆی ئاگامەندە. دەتوانین سەبارەت بە خەڵکی یارسانیش ئەوە بڵێین کە سەرەڕای گوشارێ کە

هەمیشە دەخرێتە سەریان و حاشایەک کە لێیان دەکرێت، هەر لە سەرەتای بونیانەوە، فەلسەفەی بەرخۆدان سەرکەوتنە، بووە بە ڕێبازیان. جێژنی خاوەنکاریش نیشان دەدات کە ئەم فەلسەفەیە لە نێو ئەم خەڵکەدا شتێکی بنەڕەتییە.

لە ئەمڕۆیشدا بزووتنەوەی ئازادیخوازی کوردستان بە ڕێبەرایەتی" ڕێبەرئاپـۆ" بە بیرۆکەی کۆمەڵگای ئازاد و تاکی ئازاد، ئەو هەلەی بۆ هەموو مرۆڤەکان ڕەخساندووە کە بگەڕێنەوە بۆ شوناسی حەقیقییان. لەم کاتەدا نەتەوەی کوردستان و ژنان و لاوانی بڕوامەند بە ئایینی یاری ئەرکی پێشەنگی ئەم قۆناغەیان وە ئەستۆ گرتووە و کۆمەڵگایەک داهاتووی دەبێت کە بە ڕێکخستنی خۆی لە پێناوی دروست کردنی نەتەوەی دێمۆکراتیکدا هەنگاو هەڵگرێت.

ئەو شەهیدانەی کە کۆمەڵگای یارسان لەم ساڵانەی دواییدا، لە ڕێگای شۆڕشی کوردستان و خەباتی نەتەوەکانی ئێراندا داویە، بۆ خۆی نیشاندەری خەباتی بێوچانی خەڵکی یارسان، کۆڵنەدەری و نەکشانەوەیان لەم ڕێگایەدایە هەتا ئەو کاتەی ژیانێکی ئازاد وەدی بێنن .

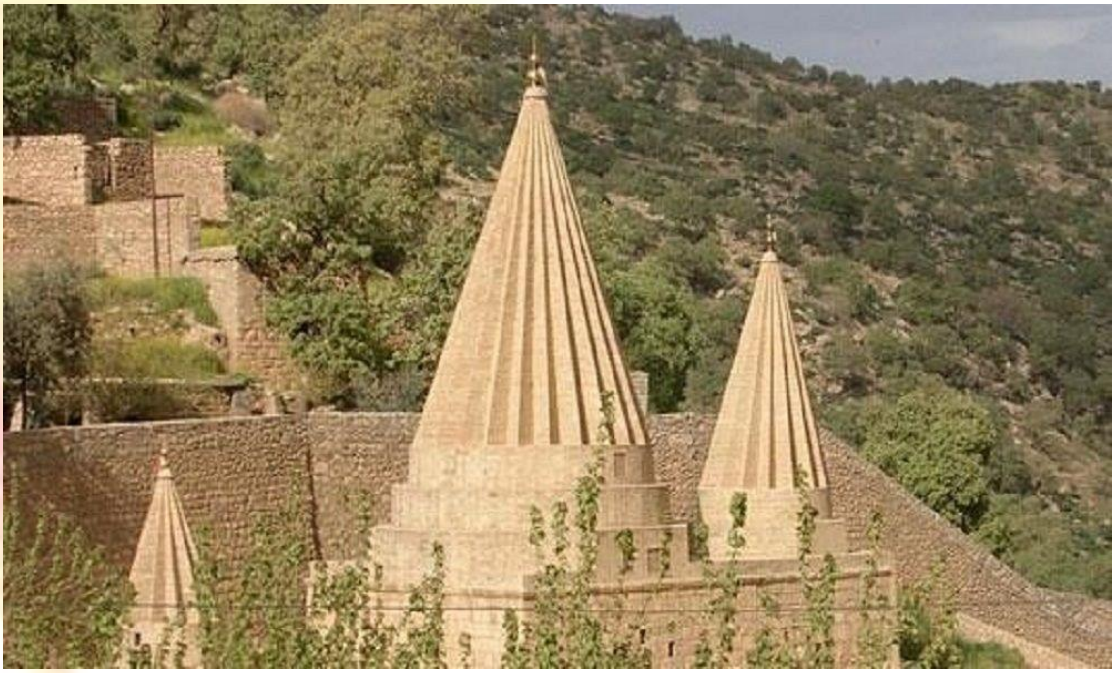

کوڵەباسێگ وە سەر کوردەیل ئێزەدی و بنەوایل باوەڕییان؛ هیوا کرماشان

ئایین ئێزەدی تا وەرجە جەنگ عراق و سووریە ئڕا فرەتر مەردم چشتێگ پووشریای بی و دڤای ئی هەڵکەفتە بی ک دەرفەتێگ ئڕا ناسین ئایینێیان وە دی هات. ئێزەدییەیل وەک بەشێگ لە دیاسپۆرای کوردی تا وەرجە جەنگ وەگەرد داعش خاون پاتەرمێگ کەمتاکوت ١/٥ ملیوون کەس بین ک لە پانای جوغرافیایی باشوور کوردستان (شەنگال، شێخان و دهۆک)، باکوور کوردستان (ئامەد، سرت، باتمان، مووش و...)، خوەراوای کوردستان و سووریە (حەلەب، کلس، حەسەکە و ناوچەی جراج) و ناوچەی قەفقاز (شارەیل قارس، ئێرەوان، تفلیس و باتوم) ژیان.

مەسەلەیگ ک وەبارەی ناو ئێزەدییەیل جی سێفا درێ، ناو جەرخەگەیانە ک لە فرەتر نۆسریایل تاریخی وە شێوەی «یەزیدیە» سەبت بییە. سە، چیێن وە شوون ناو یەزید، چ «یەزید بن ئومەیە» و چ «یەزید بن معاویە»، وە بوونەی ناکووکییەیل فرەیگ ک وەگەرد موسڵمانەیل داشتنە بییەسە مدوویگ ئڕا یە ک ئێزەدییەیل وە مەنفوورترین خەلیفەیل بەنی ئومەیە نسبەت بێیەن. هە لەیرەیشە وە عەرەب بین ئێزەدییەل ئاماژە کردنە ک وە بن ڕەدەو بوو.

ئەما نەزەریەی دوومێگ هەس ک ئێزەدییەیل وە پایەی باوەڕەیل قەدیمی ئاسیای باستان ناسێ و هەڵەوگەردێدە سەر ژیان شێخ عدی هەکاری.

سەرچەوەیل تاریخی وە «شێخ عدی بن مسافر» (ناسریای وە شێخ عدی هەکاری) وە عونوان یەی موسڵمان ئورتودوکس یاد کەن ک هلایە لە ساڵەیل ٤٦٥ تا ٤٧٠ هجری وە دنیا هاتێیە و ئڕا ماوەی ٩٠ ساڵ ژیایە. شێخ عدی خوازیار ژیانێگ ئارام و گووشەنشینانە بی و وەپایەی هەر ئی ڕووحیاتە ک داشت، تۆەنستۆ ک لە ماوەی فرە کەمێگ خێڵ گەورایگ لە موریدەیل وە دەور خوەی جەم بکەێ و وە یاری ئەوان تەریقەت «عدویە» دابمەرزنێد.

دۆای مەرگ شێخ عدی پەیرەوانێ وە دو دەسەی ڕەقیب دابەش بوون: ١- دەسەیگێیان وە سەر بنەوایل و باوەڕەیل ئسڵامی مینن و لەناو ئەودۆای جەرخەیل و تەریقەتەیل ئسڵامی تاویەنەو و ٢- دەسەیگ تر وە هاوبەش‌کردن تەریقەت عدویە وەگەرد باوەڕەیل قەدیمی ئی ناوچە (ک گەوراترین کارگەری وە میترایيزم گردێیە) بنەوای باوەڕمەندیێگ ک ئمڕووژە وە ئێزەدی‌گەری ناسیەێد، دامەرزنن.

بنەوایل باوەڕی

١ -خوداناسی

هاتێ ناڕووشن‌ترین بەش دەسگای دینی ئێزەدییەیل فەڕز و دیدگایان وەبارەی خودا بوو. چوونکە «خوەدێ» نە خودای ئوستووڕەیل یوونانییە ک خاون سفەتەیل ئنسانی بوو و نە خودای ملهوڕ جۆلەکەیل. هەیجووڕە، خودای ئەوان فرەکەم وە خودای موسڵمانەیل (الله) و خودای بەخشەندەی مەسیحییەیل مینێد.

وە باوەڕ ئی جەرخە خوداوەن خاڵق ئی دنیاسە وەلێ گەردانەر و پاسەوانێ نییە، خاون هاز و فداکاری نییە و کارێگ وە جهان و جهانیان نەیرێ. ئۆشن: «خودا یەکمین مەوجوودێگ ک خوڵقان یا یەکمین جلوەیگ ک کرد، وە شێوەی مەلک تاووس بی. مەلک تاووس وەگەرد زات خودا یەکێگە«.

ئێزەدییەل باوەڕ درن ک خودا خوەی وە سێسووچکردن (تثلیث) وە شیوەی مەلک تاووس (باڵدار تاووس) نیشان دەێ و شێخ عدی لە مەقام پەیرەو ئێزەد وە شیوەی یەی جووان نیشان دریەێد.

دوونادوون (تناسخ)

ئێزەدییەیل وە دوونادوون باوەڕ درن. وەی پایەوە، کارەیلێگ ک لەی جهانە ئەنجام دریەن، بایەد ک هە لەی جهانیشە سزا یا خڵاتە پێیان بدریەێد.

محەممەد ئایدین، نۆسەر تورک، ئی مەسەڵە وە زوان یەکێگ لە ئێزەدییەیل وە ناو ئسماعیل‌بەگ دووارەئۆشێ کەێ ک: ئنسانەیل گەنەکار وە شیوەیل گەماڵ و خووک و مایین و ئاژەڵەیل تر دەر تیەن و دۆای ماوەیگ ک زەجر کیشان، دووارە هەڵەوگەردنە شیوەی ئایەمێگ پەریشان و داما. ئەگەر مردێ، ئەمیرێگ، حاکمێگ یا شازایەیگ بوود و لە ژیان خوەی وە ڕاسی و درسی هەڵس‌بنیش کردۆ و یا ئەگەر هەژارێگ بوود ک لە ژیان خوەی وە سوواوکاری ژیاۆ، وە سایەی نزام دوونادوون وە مەقامەیل خاستر و بانتر دەس پەیا کەێ.

مەسەڵەی دوونادوون لەناو ئێزەدییەیل ئەوقەرە ناسریاس ک وەپەسا لەناو کتاو پیرووزێیان «جلوە» یش هاتێیە: و ئەگەر بتوام دوجارە و سێجارە وە دنیاێ تیەرم یا وە دنیای ترێگ لە ڕێ دوونادوون هەڵێ گەردنم.

وەی ڕۆ، ئێزەدییەل وە شەو لەدەس‌دان عەزیزەیلێیان وە لاڵە و دوعا خەریک بوون و شەوەیل لە بان قەور مردێیان ئاگر کەنەو تا بەڵکم مردێ خوەیان لە ناو خەو بۆنن و لە بانانێ خەوەردارەو بوون. ئەگەر مردێیان مەقام بانترێگ وە دەس هاوردۆد و زاتێ لە لەش ئایەم خاسێگ دیارەو بۆ، ڕۆ تیەرنە داین نەزر و نیاز تا ڕووح مردێیان شادەو بکەن.

قیامەت

ئێزەدییەیلیش جوور ئەودۆای ملەتەیل دیندار، فەڵسەفە و نووڕگەی تایبەت وە خوەیان ئرا ڕووژ قیامەت درن ئەما چوونکە نۆسریایل قابڵ دەسڕەسێگ نەیرن، نیەتۆنیم نووڕگەی دیاریان وەبارەی ئی مژارە وە دەس باریم.

ئێزەدییەیل بەیتەیل و قەوڵەیلێگ درن ک نیشاندەر نووڕگەیان وەی بارەسە ک بەش فرەیگێیان کارگەری گردێ وە فەرهەنگ زوڵمستیزی و ڕۆوەڕۆ بین وەگەرد دەسگای زوور و زوڵم و پشتیوانی وە هەژارەیل و بێچارەیلەسە. لە قەوڵێگ ک وە خوار وەگەرد هەڵگەردانەگەی تییەێد، ئۆشێد ک خود ئێزەد تییەێدە بان زەق و زاڵمەیل وە سزای کردارەیلێیان ڕەسێ:

هەڵگەردان وە کوردی کرماشانی قەوڵ قیامەت

ڕووژێگ وە ڕووژەیل تیەێ ڕۆژەک ژ ڕۆژان دبێ
عەرش تیەێدە تریقە تەرقین ل عەرشان دبێ
تەپوتووز وە کۆەیل هەڵسێخەبارە ل چیان دبێ
دەریایل هشکەو بوون سونیە ل بەحران دبێ
کەسەیل بێکەس مینن نە کەسی کەسان دبێ
کوڕەیل بێباوگ مینن نە بابی پسان دبێ
وەو ڕووژە زاڵمەیل ئەوێ ڕۆژێ خەلکێ زالم
تۆش گێچەڵ تیەن ل وەیدەرێ نوقسان دبێ
ئەو ڕووژە ڕووژ سەختێگە ئەو بۆ ڕۆژا دژوار دبێ
تەخت پادشا هەڵەوگەردێ کورسیا پەدشا ل خوار دبێ
قازی خوەی ستەمگەرەو بووقازی بخۆ جەبار دبێ
وەو ڕووژە سەدان جار «خوەزەو وەتن» کار ڕووح بوود نە سەد خۆزیا ڕۆحا ئنکار دبێ
و دەنگ «خوەزەو ئیمە» وەرەو ڕووحەیل ئەهل وەفا ڕەوانە بوو سەد خۆز مە ب ڕۆحا ئەهل ڤریار دبێ
ئەو ڕووژە ڕووژ شکستە ئەو بۆ ڕۆژاهەزیم دبێ
قازی خوەی بەخشەندەوە بوو قازی بخۆ کەریم دبێ
گشت ڕشیەنە یەکەو خەلک هەموو خەتخوین دبێ

وەو ڕووژە سەدان «خوەزەو» ئەوێ رۆژێ نە سەد خۆزمە

وە ڕووحەیل درووکانی ئیمە هەڵسێ ب وی رۆحا دەروین دبێ

ئەو ڕووژە ڕووژ ئاخ و دادە ئەو بۆ رۆژا ل وێ دبێ

تەخت پادشا وە بان زەوە کورسیا پادشێ ل عەردێ دبێ

خودا خوەی قازییەقازی بخۆ خوەدێ دبێ

سەدان شاواز و مەرحەبا وەرەو کەسێگ ک کرداری خاس بی، ڕەوانە بوو سەد خۆزیا وێ میرێ کول و عەمەلێ وێ ڤی دبێ

و کەسەیلێگ ک کردارەیلێیان ها وەگەردێیانەو هەر کەسەکێ کول و عەمەلێ وێ ڤی دبێ

نە نە هەی نەبێ هەی نەبێ

ئەی دووس ئەی خودای ئیمە حەبیبی یا رەبی

ئەگەر شەفاعەت سەید ئیمە نەود هیمەتا سەید نەبێ

وە ئیمە و حازرەیل و گووش‌تەکنەیل، ک پاڵدریای وە دەرگای شێخ عدی و شێخ حەسەن بوو مە و حازر و گوهدیرا، ل بەر دیوانا شێخادی و مەلک شێخ سن هەبێ

زیارەتگای لالش

لالش وە بار جوغرافیایی وە باشوور کوردستان و وە ناوچەی دهۆک هەڵکەفتێیە. زیارەتگای لالش لە دەروەن لالش و لە نزیکی ئاواییێگ وە ناو «عەین سفنا»س. یا ئەگەر بتوایم درستر بۆشیم قەور لالش لە ٥٣ کیلوومتری باشوور خوەراوای شار دهۆک دامەرزیاس. وەبارەی یە ک ئرا لالش ئرا ئێزەدییەیل پیرووزە و وە چ سەردەمێگ هاتێیەسە ناو ئەدەبیات فولکلور ئی ناوچە، وە قەوڵ یا بەیت ناسیای زەبوونی مەکسوور ئیجوو هاتێیە:

پادشایە من ل مەرکەبی دبو سوارە

پەدشایە و هەر چوار یارە

تیک سەیرین چار یارە

لالشە سەکنین گوت: ئەڤە حەقوارە

وە بوونەی پیرووز بین لالش لە لای ئێزەدییەیل، ناوێ لە قەوڵەیل و بەیتەیل و دوعایل ئێزەدییەل دووارەوە بوود. تا وەرجە شێخ عدی هەکاری، ناو «لالش» لە ناو هۆچکام وە کتاوەیل تاریخی ئسڵامی ناتێیە. وە نەزەر جورج حەبیب، لالش وەرجە ئسڵام و وەپەسا مەسیحیەتیش بییە و زیارەتگای میترابییەیل بییە.

شکێگ لە ناوێ نییە ک قەور شێخ عدی وەرجە ئەوە ک وە لالش ناسریا بوودیش، جایگ پیرووز و وەرچەوێگ ئرا مەردم ئەو ناوچە بییە ئەما لەفز لالش دڤای هاتن شێخ عدی وە ئەو ناوچە و وەپەسا دڤای مەرگێ، وەی جییە نسبەت دریا. «لالش» وشەیگ کوردییە ک لە دو بەش «لا» و «لەش» وە یەک هاتێیە. ئەگەر ئی دو بەشە بنەیمە لای یەک، ڕەسیمنە وشەی «جی لەش» ک مەبەست جی لەش شێخ عدی هەکاریە. ئەڵبەت مانای ترێگیش ئرا وشەی «لالش» تاشینە ک وە دو بەش «لال» و «لەش» وە یەک هاتێیە ک وە مانای لاڵ بین و قسە نەکردنە. وە بوونەی پیرووز بین ئی جییە، کەسێگ ک وە نزیکی لالش ڕەسێ، بایە قسە نەکەێ و بێدەنگ بوود.

جەشنەیل

١ -جەشن نەورووز

ئی جەشنە ڕێک جوور ئەودڤای کوردەیل و مەردمانێگ ک هاتن ساڵ نوو کوردی جەشن گرن وە ڕێیەو چوود.

٢ -جەشن چلەی تاوسان

چلەی تاوسان وە ١١ پەڕپەڕ (چووارمین مانگ ساڵ) دەسهەڵکەێ و تا ٢٠ گەلاویژ تەمامەو بوود. ڕێورەسم ئی جەشنە ک وە زیارەتگای لالش وەڕێیەو چوود، ٥ ڕووژ دریژە درێ (وە ١٦ تا ٢٠ پەڕپەڕ). دو ڕووژ مەنێیەسە جەشن ئێزەدییەیل وەرەو لالش کەفنە ڕێ و ئرا وەڕێیەوبردن ئی ڕێورەسمە هەر کام وەرەو جاگەی خوەیان چن و لە ماوەی جەشن هەڵپەڕکەیل ئایینی وە نوای «کانیا سپی» دەسوەپێ‌کەێ و لە گشت ڕووژەیل و وەپەسا تا نیمەشەوەیل دریژە درێ.

٣ -جەشن جەم

وەڕێیەوچیێن ئی ڕێورەسمە وە لالش ٧ ڕووژ وە پێ چوود ک وە ٢٤ تا ٣٠ گەلاویژ، ئێزەدییەیل وە سێ ناوچە وەرەو لالش تییەن. ڕێورەسمەیل جەشن چلەی تاوسان لە ئی جەشنە دووارەوە بوون وە ئزافەی چەن ڕێورەسم تر وە ناوەیل: پیراشبایکی، قەباغ، مۆرکرنا پەری و سووارکردن سەنجەقەیل.

شەڕی ئۆکرانیا و لادانی دەمامکی دنیای مۆدێرن - ڕۆژئاوا – ئەورووپا؛ ئارێز ئەندەریاری

قەیرانی ئۆکرانیا و شەڕی ئێستای لە ڕاستیدا وەک ئاوێنە ڕووی ڕاستینەی دنیای ڕۆژئاوای ئاشکرا کرد، ئەمە شەڕێکی تەواو ئەورووپایە لە نێوان هاوپەیمانە براوەکانی شەڕی جیهانی لە ئەورووپا. لە دەیەکانی ڕابردوودا زۆرێک لە زانکۆکانی جیهان و بە دڵنیاییەوە لە زانکۆکانی دەرەوەی ئەورووپادا وا دەریانخست و پڕوپاگەندەیان کرد کە هەڵگیرسانی جەنگ پەیوەندی بە نەتەوە دووا‌کەوتوو و ناشارستانییەکانەوە هەیە بە تایبەتی گەلانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست - واتە غەیرە ئەورووپیەکان! - و ئەوە تایبەتمەندی کۆمەڵگە دووا‌کەوتووەکانە!
بە سەدان پڕۆفیسۆر، ڕووناکبیر و بیرمەند لە دەربڕینە بیردۆزی و زانستییەکاندا ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست - ڕۆژئاوای ئاسیا - یان بە تەوەری ناکۆکییە نەبڕاوە و خوێناوییەکان ناساند و گوتیان شەڕ لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا کۆتایی پێنایێت و وەک هەورێک تەنیا لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکیتر دەگوازرێتەوە، لە کاتێکدا شەڕە خوێناوییەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست زۆربەیان بەرهەمی ناوخۆ نەبوون، بەڵکو بەرهەمی سیاسەت و سیستەمی جیهانی و دەستێوەردانی وڵاتانی ڕۆژئاوایی بوو. ڕەنگە ئێمە بیرگەی مێژووی هەژارمان هەبێت بەڵام مێژووکە تۆمار دەکرێت و بە ماندگاری دەمێنێتەوە.
ڕاستییەکەی ئەوەیە هەم لە ڕووی هەژمار و هەم لە ڕووی ڕێژەی قوربانیان و هەم لە ڕووی وێرانی، ئەورووپا و بە واتایەکیتر دنیای ڕۆژئاوا زۆرتر لە هەموو دنیا دەرگیری شەڕی ناوخۆ بووە. لە ئەورووپا لە ساڵی 1648 تا پێش شەڕی ئۆکرانیا 67 شەڕ ڕوویداوە، واتە هەر پێنج ساڵ شەڕێک ڕوویداوە، تازە ئەمە قۆناخی ئەورووپای پیشەسازی و قۆناخی مۆدێرنە نەک ئەورووپای چاخەکانی ناوەڕاست! بەسەرنجدان بەوەی ڕووبەری ئەورووپا لە چاو کیشوەرەکانیتر کەمترین ڕووبەری هەیە و کەمترین هەژماری وڵاتانی لەخۆ گرتووە.

جێی سەرنجە ئەوەی ناودەبرێت بە "ڕێکخستن"و "ڕێکخستنی نێودەوڵەتی" لە ئەدەبیاتی ئەورووپی و بەم شێوەیە لە ئەدەبیاتی هاوبەشی جیهان و لە زانکۆکانی دنیادا بە دەستکەوتی گرنگی مرۆیی ناودەبرێت، لە ڕێگەی شەڕی ماڵ وێرانی لە نێوان وڵاتانی ئەورووپایی بە ڕشتنی خوێنی سەدان هەزار و جارنا دەیان ملیۆن مرۆڤ سەربازی و سڤیل بەدەست هاتووە. پەیماننامەی "وێستفالیا" کە هەندێک جار بە "سیستەمی وێستفالیا" ناودەبرێت و لە زانکۆکانی دنیادا بە بنەمای چارەسەری ئاشتیانەی ناکۆکی و کێبەرکێکان ناودەبرێت و بە ناوی

ئەورووپاوە دۆکیومێنت کراوە. شەڕی 30 ساڵەی نێوان حکوومەتەکانی ئەورووپای ناوەندی و نەمسا و ئیسپانیا لەلایەک و فەرەنسا و هۆڵەندا و دانمارک و سوید لە ساڵی 1648 کۆتایی پێهات ئامانجی ئەم ڕێککەوتنە پتەوکردنی دەسەڵاتی حکوومەتەکانی ئەورووپا و ڕێزگرتن بوو لە یەکپارچەیی خاکی وڵاتانی ئەورووپای ناوەندی کەواتە ئەم ڕێکخستنە نوێیە بۆ خودی ئەورووپادا بوو بۆ ڕاگرتنی شەڕ و هیچ پەیوەندیەکی بە هەموو جیهانەوە نەبوو بۆ ئەوەی ناوی "دەستکەوتی مرۆیی" ناوببرێت! بێگومان دوای ئەوەی ئەم شەش وڵاتەی ئەورووپای ناوەندی بناغەی پەرەپێدانی داگیرکارییەکانیان لە ئەمریکای لاتین و ئەفریقا و ئاسیا یان دانا، ئەو یاسایەش لە وڵاتانی داگیررکراودا جێبەجێ کرا کە دیسان مانای دەستوەردان نەبوو لە کاروباری وڵاتانی ئاسیا و ئەفریقی بەڵکوو بە مانای ڕێزگرتن لە کۆڵۆنییەکان ئیسپانیا و دەستوەرنەدانی ئەوستریا بۆ کۆڵۆنییەکانی ئیسپانیا بوو و وڵاتانی تری ئەورووپای ناوەندی بوو، هەرچەندە لە دەستپێکی پەیماننامەی وێستفالیادا، هەرگیز ڕێز لە یەکپارچەیی خاکی وڵاتانی دیکە نەگیراوە لەلایەن دەسەڵاتەکانی ئەورووپاوە. شتێکی سەرنجڕاکێش ئەوەیە کە ڕێککەوتننامەی وێستفالیا تەنانەت نەیتوانی ڕێگری بکات لە شەڕی نوێ لە نێوان دەسەڵاتەکانی ناوەندی ئەورووپادا هەروەک لەسەرەوە باسکرا لە دەستپێکی پەیماننامەی وێستفالیا و شەڕی چەند ڕۆژی ڕابردوو لە ئۆکراینا 76 شەڕی خوێناوی گەورە و مامناوەند و بچوک لەنێوان وڵاتانی ناوەڕاستی ئەورووپادا ڕوویداوە هەرچەندە ئەو جەنگەی ئێستا لە ئۆکرانیا لە نێوان وڵاتە براوەکانی ئەورووپادایە لە جەنگی جیهانی دووەمدا، بەڵام جەنگێک کە لە جوگرافیای ئەورووپادا ڕوویدا و بەرەو ناوچەکانی دیکەی جیهان کێشرا. نیزامی چەند جەمسەری کە بە کۆنسێرت ی ئەورووپا ناسرا لە ساڵی 1815 دامەرزا لەسەرەتادا تێکەڵەیەک بوو لە ڕووسیا و پروسیا و نەمسا و بەریتانیا، لە ڕاستیدا لە دوای هەڵگیرسانی جەنگەکانی ناپۆلیۆن کە ملیۆنەها مرۆڤ تێدا کوژران دامەز، دامەزراندنی ئەوە نیزامە لە زانکۆکان وەک دەست پێشخەریەکی کاریگەری نێودەوڵەتی گەڵاڵە کرا! ئەو نیزامەی تا سەرەتای شەڕی یەکەمی جیهانی لە ساڵی 1914 بەسەر دنیادا زاڵ بوو، هەڵقوڵاوی شەڕی ئەورووپییەکان بوو لەگەل یەکدی بە ئامانجی ڕاگرتنی شەڕ لە نێوان خۆیاندا و سەپاندنی ڕێکەوتن بە جێی شەڕ دانرا. بەڵام ئەو نیزامە هیچ قازانجێکی بۆ وڵاتەکانی دەرەوەی ئەورووپا نەبوو، تەنانەت نەیتوانی پێش لە شەڕ لە ئەورووپای ناوەندی بگرێت و بووە هۆکاری هەڵگیرسانی شەڕی دووەمی جیهانی کە تێدا 85 ملیۆن ئەورووپایی کوژران و نزیکەی دوو قات سەقەت و بریندار بوون. هێزە براوەکانی شەڕی یەکەم پەیماننامەی ڤێرسای یان بە مەبەستی ڕاگرتنی شەڕ لە نێوان خۆیاندا واژۆ کرد، بەڵام ئەو پەیماننامەیە کەمتر لە دوو دەیە دەوامی هێنا، هێزە ئەورووپییەکان یەکپارچەیی خاکی یەکدیان پیشێل کرد و دەرەنجامی بووە بە شەڕی دووەمی جیهانی کە شەش ساڵ درێژەی خایاند و تێدا نزیکەی 85 ملیۆن کەس کوژران کە تەنیا 20 ملیۆن کەسیان سەربازی ئەرتەشی ڕوسیە بوون، سەرەڕای ئەوەی ڕوسیە لە سەرەتای شەڕەوە بێ لایەن بوو و خواستی تووش بوون بە شەڕی ئەڵمانیا لەگەل فەرانسە و بەریتانیا نەبوو

شەڕی جیهانی دووەم هەروەها بووە هۆی پێکهێنانی سیستمێکی نوێ کە بە سیستەمی دوو جەمسەری ناسراوە لە نێوان ڕووسیا و ڕۆژئاوادا سیستەمی دوو جەمسەریی بە پێی یاساکانی ڤێرسای و ڤییەنا دروست بوو و لە ڕاستیدا بەردەوام بوو لە دەستپێشخەرییەکەی پێشووی ئەورووپا. سیستەمی دوو جەمسەریی لە ژێر دروشمی وەستاندنی جەنگ و چارەسەرکردنی کێشەکان لە ڕێگەی یاسا و فەرمانەوە دامەزراوە و ئەنجومەنی ئاسایش لە وڵاتانی سەرکەوتووەوە لە جەنگی جیهانی دووەمدا دروستکراوە و بە ئامانجی ڕێگرتن لە شەڕ لە نێوان وڵاتانی خاوەن مافی ڤیتۆ

هەرچۆنێک بێت ئەمریکا کە گرنگترین هۆکاری سیستەمی نوێی جیهانی بوو لە ساڵی 1947دا تەنیا دوو ساڵ دوای کۆتای شەڕ، شەڕی نێوان وڵاتە براوەکانی جەنگی جیهانی دووەمی "شەڕی سارد" دەستپێکرد، کە یەکیەتی سۆڤیەت و هاوبەشە ئەورووپییەکانی دەکردە ئامانج، سەرەڕای ئەوەی ئەمریکیەکان سەرە داوی ئەو شەڕەیان بە دەستەوە بوو، بەڵام لە ڕووی کردارییەوە لە کۆتاییدا جەنگەکە لە نێوان ئەورووپای ڕۆژهەڵاتدا (ڕووسیا،

پۆڵەندا، ئەڵمانیای ڕۆژهەڵات، چیک، بولگاریا، هەنگاریا، ڕۆمانیا و ئەلبانیا) لە لایەکەوە و ئەورووپای ڕۆژئاواش لە لایەکی ترەوە دەستی پێکرد و کاریگەرییەکانیش کەمتر لە شەڕی فیزیکی نەبوون و لە ڕاستیدا لە ماوەی دوو ساڵدا بوو بە کردارێکی سەربازی و ئەمەش بووە هۆی دامەزراندنی دوو هاوپەیمانی سەربازی لە نێوان ئەورووپیەکان و پەیمانی ناتۆ (لە ساڵی 1949) و پەیمانی وارشۆ (لە 1955) دامەرزان و شەڕی ئۆکرانیا دەبێت لە ئەنجامی جەنگی سارد و دەرئەنجامەکانی پەیمانە سەربازییەکانی ناتۆ و وارشۆ هەڵسەنگێندرێت.

بە پێچەوانەی ئەوەی کە مەزەندە دەکرێت شەڕ لە بنچینەدا لەگەڵ ئەورووپا مانادار دەبێت لە ڕاستیدا شەڕ و بەکارهێنانی بۆ چارەسەرکردنی ناکۆکیەکان تاکە توخمی "سیستەمی ئەورووپایە.
ئەورووپییەکان لەگەڵ ئەمریکا یان لەژێر فەرمانی ئەمریکادا ڕۆڵی سەرەکیان بینیوە لە هەموو شەڕەکانی ئەورووپادا بۆ نموونە ڕوسیا و ئەمریکا و فەرەنسا و شانشینی یەکگرتوو بەریتانیا و هەندێک حکومەتی دیکەی ئەورووپی لە شەڕی سوریە و بەردەوامیدا بەو شەڕە ڕۆڵی سەرەکیان هەیە.
جەنگی ئۆکرانیا جەنگی ئەورووپایە جەنگێک لە هەردوو لایان کە میراتگری وێستفالیا و ڤێرسای و ڤییەنا و نیویۆرکن ئەم شەڕانە کۆتاییان نایەت، هەرچەندە هەرگیز نەوەستاون جیهان دەبێت بە یاسا ڕاستەقینەکانی مرۆڤ بەڕێوەببرێت و ئەمە تەنیا کاتێک ڕوودەدات کە وڵاتان کۆمەڵگەکان بە یەکسانی بەشدار بن لە بەڕێوەبردنی گەردووندا.

سادومازوخیسم آموزشی؛ شهید زاگرس مانی

رابطه‌ی معنامند و بنیادینی که میان ماشین تربیتی و تعلیمی(آموزش و پرورش) با ساختار استبدادی ماشین قدرت که در راس هرم آن دولت و حاکمیت ایدئولوژیک اسلامی ایران ایستاده است، موضوعی با اهمیت است و باید آن را مورد تحلیل کوتاهی قرار داد. هم‌پوشانی و همراستایی میان نظام آموزشی و نظام سیاسی در بیشتر نقاط جهان امری اساسی و عادی محسوب می‌گردد. اما در رژیم استبدادی ایران، ما شاهد آموزش، انتقال شکنجه و رفتارهای سلبی و جنسیت‌گرایانه و تبعیض‌های طبقاتی و خلقی در میان کودکان و نوجوانان و نیز در سطح آموزش عالی و دانشگاهی در میان دانشجویان هستیم. شکنجه‌های روانی، فیزیکی و انتقال ضد فرهنگ مزدوری و مریدی از برآیندهای تاریک و بازدارنده‌ی این نظام هیولاوار است. نقش بازدارندگی یاد شده در نهایت باعث شده است که به‌اصطلاح ایرانیان در جهان مدرن هیچ‌گونه دستاورد و پیشرفتی در حوزه فلسفی، سیاسی، اقتصادی و ... نداشته باشند.

هنگامی که به دوران مدرسه خود می‌نگرم، چیزی جز امتحان و تنبیه‌های پس از امتحان برای من و هم‌کلاسی‌هایم را به یاد ندارم.

برای ما و هم‌نسل‌های ما «دولت» چیزی نبود، جز مدرسه‌ای دوشیفته که «رئیس‌جمهور» این «کمینه دولت» کسی جز مدیر، به‌اصطلاح مدبرِ همیشه در صحنه‌ی مدرسه نبود. به راستی چه ارتباطی میان «مدرسه و دولت» و «مدیر و رئیس جمهور دولت» وجود دارد؟ این مقاله سعی در واکاوی رابطه‌ی میان سیستم تربیتی و تعلیمی(آموزش و پرورش) و دولتی استبدادی ایران به‌عنوان یک «کل‌واحد، پدرخوانده اجتماعی و منِ نیرومند و بزرگ» را دنبال می‌کند. نگارنده با توجه به اینکه ابعاد وجود و تاثیرات و تخریبات

روی داده از رابطه و همزادپنداری میان دولت و حکومت استبدادی و ماشین آموزشی و پرورشی ایران به شدت وجود دارد، لازم به توضیح می‌داند که مخاطبان نشریه‌ی آلترناتیو را دعوت به تحقیق روان‌جامعه‌شناسانه، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در مورد این ارتباط همپوشانی که میان ماشین آموزشی و حکومت وجود دارد و کلیت اجتماعی و فرهنگی خلق‌های ایران را تحت شکنجه و تجاوز قرار داده است، بنماید. شاید جوابی باشد برای برخی از محصلین دیروز و امروز ایران.

اکنون پس از گذشت سال‌ها از آن دوران امتحانات مداوم و ماراتن‌وار، چیزی جز ترس از تنبیه پس پشت امتحان و استرس و شکنجه‌ی هر روزه‌ی عمل به‌ظاهر خیرخواهانه و حکیمانه‌ی معلم به یادم نمی‌آورم. مراسم مقدس امتحان که به کابوسی برای همه‌ی دانش‌آموزان دهه‌ی شصت و پس از آن نیز بدل شده بود، چیزی نبود، جز «سنجش و نظارت خشن و استبدادی بر توانایی های فکری ما» تحت نام امتحان و دادن لقب « شاگرد زرنگ – شاگرد تنبل، خنگ-باهوش» و دادن نشان افتخار و مهر زرین« هزار آفرین، آفرین و صد آفرین». دانش‌آموز نائل شده به این مقام شامخ تا روزهای متمادی در سحر و اغوای این مهر جادویی، به سر می‌برد. در این میان برخی از معلمان عزیز ما که تمام سعی‌شان بر متمایز کردن «عناصر نامطلوب از عناصر مطلوب» برای محیط کلاس و مدرسه را داشتند، در سلسله اقداماتی آفرینش‌گرانه! مبادرت به آفرینش شیوه‌های خلاقانه‌ای از اعمال تنبیه و تشویقی می‌نمودند. مثلا در اقدامی کاملا خلاقانه! مهر «هزار آفرین» را با افزودن پسوند و پیشوندهای الحاقی مبدل به «آفرین، هزار آفرین، فرشته‌ی روی زمین» یا در مقام پایین‌تر، افزودن «آفرین، هزار آفرین» به مهر «صد آفرین» می‌نمودند. در حوزه‌ی تنبیه نیز گاه چنان گوی سبقت را از هم‌قطاران خود می‌ربودند که دست به ابداع یکسری از عجیب‌ترین و جالب‌ترین نمونه‌های شکنجه می‌شدند که هر یک از این ابداعات مخرب روح و جسم دانش آموز، نیاز به ساعت‌ها تحلیل و آنالیز تخصصی برای بررسی و چگونگی دستیابی به چنین شکنجه‌های جانکاهی دارد. نکته‌ی مهم استفاده‌ی زیرکانه از ابزارهای ساده و موجود در محیط بود که برخی از معلمان از آن برای شکنجه‌ی دانش‌آموزان بهره می‌گرفتند، است. این را باید اصل بوم آوری در شکنجه دانست، یعنی از محیط، جغرافیا، فرهنگ بومی و مواد و اشیای بومی برای پدیدآوردن شکنجه‌های جدید بهره می‌بردند. مثلا یک خودکار و یا یک مداد در نگاه نخست یک شئ کاملا بی‌خطر است، همین خودکار زیبا که اغلب نیز «مارکش بیک» بود، هنگامی که در یک فضای استبدادی و شکنجه‌گرانه قرار می‌گرفت، بدل به ساده ترین و پیچیده‌ترین نوع ابزار شکنجه در طول تاریخ مدرن می‌شود. هنگامی که معلم خلاق، خودکار بیک آبی را در میان انگشتان دانش‌آموز تنبل(تنبل را باید تعریف نمود) و یا بی‌نظم! جای می‌داد و بعد دست بزرگ و قویش، دست کوچک و ضعیف دانش آموز به اصطلاح بی‌نظم را با قدرت فشار می‌داد، حسی آمیخته‌ی قدرت-ضعف و سلطه-تابعیت و فرادست و فرودست برای معلم و دانش‌آموز یا شکنجه گر- شکنجه شده پدید می‌آمد. البته ما در آن دوران به خاطر نبود آگاهی و علم کم، چنین برخوردهای تهاجمی و شکنجه گرانه‌ای را نرمال و عادی می‌دانستیم و نه تنها هیچ مقاومت و انتقادی نمی‌کردیم بلکه این مراسم شکنجه را به عنوان مراسمی حکیمانه و دلسوزانه از جانب مدیر، ناظم و معلم می‌پنداشتیم. البته در تشدید، استمرار و مشروعیت بخشی به چنین شکنجه‌های قرون وسطایی، نقش دولت، جامعه، خانواده و پدر خانواده در همکار و همپوشانی و همدردی با سیستم شکنجه‌گر مدارس را نباید نادیده گرفت. برای درک هر چه بهتر وضعیت بحرانی که در مدرسه در جریان بود، باید با یکدیگر نکاتی کلیدی را مرور و بازخوانی نماییم:

ترویج و پدید آوردن فضایی سادیسمی و مازوخیستی

اگر بپذیریم رابطه و ارتباط تاریخی فرد ایرانی با حاکمیت و دستگاه سیاسی ایران در طول تاریخ دور و نزدیک دچار مشکل و نوعی از استبداد بنیادین بود، است؛ می‌توانیم بحث را ادامه دهیم. البته برای کسانی خواستار تحقیق بیشتر هستند، بهتر می‌دانم که برای روشن شدن نوع رابطه و ارتباطات فرد ایرانی با حاکمیت‌های استبدادی ایران به کتاب و تحقیقات دکتر محسنیان راد با نام «ایران در چهار کهکشان ارتباطی» مراجعه نمایند. این ارتباط مریض و یک جانبه، بشدت آمیخته با آزارگری از سوی دولت و مزدوران آن‌ها و پذیرش آزار از جانب مردم بوده است. اما یک نکته‌ی اساسی نیز در این میان وجود دارد که هیچ‌گاه خلق‌های ایران به صورت کامل تسلیم خواست‌ها و آزارگری‌های دستگاه استبدادی ایرانی نگردیدند. نمود این امر مقاومت‌های صورت پذیرفته توسط مانی، مزدک، خرمدینان، یارستان، قرمطیان، زنگیان، حسن صباح، حروفیه و ... در سطح جمعی بوده است و در سطح فردی بروز فرهنگ عیاری و منش پهلوانی و عصیان و یاغیگری از جلوه‌های تا حدودی فردی این مقاومت است.

در هسته‌ی مرکزی این ارتباط و رابطه‌ی آزارگری و آزارپذیری ایرانی، چیزی جز قانون و اصل «سلطه و تابعیت» کامل وجود ندارد. ارتباطی که در نهایتا برآیندی جز «باخت باخت» را هم برای جامعه‌ی ایرانی و نیز برای گستره‌ی سیاسی و اندیشه‌ورزی سیاسی ایران رقم زده است. بن بست امروزی ما در عرصه‌های مختلف اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی نمود بارز این رابطه و ارتباطات روان‌نژندی میان فرد و جوامع ایرانی از یک طرف و دستگاه استبدادی و دیکتاتوری حاکم بر ایران است.

«من» ایرانی کماکان در سطحی گسترده در حال سانسور توسط نهادها و دستگاه‌های وابسته به حکومت و مذهب و خود سانسوری، خودانگیخته‌ی «من» در طول تاریخ بوده است. حجم و گستردگی و عمق این سانسور و آزارگری‌هایی که از جانب حکومت و دستگاه مذهبی وابسته به آن، بر پیکره‌ی فرد- جامعه‌ی ایرانی وارد گردیده، چنان است که «من» و جامعه‌ی ایرانی برآمده از این من‌های ملول و آزارپذیر را به حالت تسلیمیت و تابعیت مجبور نموده است. شرایط ناامن، نامتعادل زیستی و اجتماعی-سیاسی برای «من» و اجتماعات ایرانی، زمینه‌های بروز رویکردها و برساخت نهادهای با محوریت «مازوخیسم و سادیسم» در ایران را فراهم نموده است. دستگاه حکومتی با رویکردها و نهادسازی‌های سادیسمی که در سطح جامعه پدید می‌آورد، اقدام به تسلیم نمودن و تابع کردن و تحمل کردن درد و رنج از جانب مردم را می‌نمود. در این وادی پذیرش و تحمل و اطاعت بی‌چون و چرای من و جوامع ایرانی عرصه را برای پدیدآمدن نوعی از مازوخیسم جمعی باز می‌گذارد. اینکه دولت و سیستم سرمایه‌داری مدرن و سنتی دارای پایه‌های سادیسمی می‌باشد، آشکار است؛ اما چگونگی اعمال و انتقال و ارتباط این دستگاه سادیسمی به جامعه و فرد و نیز پذیرش آن مهم است. همان طور که به کوتاهی اشاره شده، این امر با استفاده از فضا سازی و پدیدآوردن نهادهای به‌ظاهر اجتماعی صورت گرفته و می‌گیرد. در این رابطه تحقیقات عمیقی صورت نگرفته اما برخی از این تحقیقات راه را برای خوانش‌های جدید در آینده باز می‌نمایند، از آن جمله آثار احمد سیف در مورد استبداد و هویت ایرانی در حوزه‌ی اجتماعی است. اما نکته‌ی حیاتی و راه‌گشا در ریزجزئیات نهفته است به قولی « خداوند، در جزئیات نهفته است»؛ بدین معنی که باید در مورد رابطه‌ی میان استبداد و رویکردهای «سادومازوخیستی» دولت و حاکمیت‌های ایرانی در طول تاریخ دست به تحقیق و مطالعه‌ی در حوزه‌های معماری و شهرسازی، نقاشی، موسیقی، آداب و رسوم، بازی‌ها، ضرب‌المثل‌ها، داستان نویسی و اشعار تولید شده در جغرافیای ایران دست زد. در این میان کار جالب توجه و نوینی که توسط «محسن نامجو» در مورد نقش و تاثیرگذاری استبداد ایرانی

در شکل‌گرفتن موسیقی ایرانی است، ما را هشیار می‌سازد که استبداد و دیکتاتوری لزوما ایرانی چنان در جامعه و حاکمیت سیاسی و بندبند «من و اجتماع ایرانی» نفوذ نموده که حوزه‌های حسی و احساسی چون موسیقی را به خدمت خود می‌گیرد، بی آنکه کسی متوجه گردد.

استبداد و سادیسم دستگاه دیوان‌سالاری و دولتی ایرانی بدون وجود، نهاد آموزش و پرورش، توانایی استمرار و حیات را نمی‌یابد. پیش از دوران پهلوی به خاطر نبود سیستم آموزشی منسجم و همگن ما تنها با گستره‌ای محدود از انتقال روحیه‌ی سادیسمی و مازوخیسمی در میان فرزندان رجال سیاسی که توان تحصیل در مکاتب حکومتی را داشتند، روبرو هستیم. نقش دستگاه یا بهتر بگوییم «ماشین آموزش و پرورش» در اشاعه‌ی فضای مازوخیستی درمیان کودکان و نوجوانان و جوانان در دوران معاصر بسیار مهم‌تر و فراگیرتر بوده است. ماشین آموزش و پرورش درواقع نقشی جز سیستمی همگون‌ساز و استحاله کننده و سادیسمی نداشت که اصل وجودی خود را بر ناآگاهی و عقب ماندگی علمی و فرهنگی خلق‌های ایران (به‌مثابه ابژه) بنا نهاده بود. در همین راستا برای مدرن کردن و رفع عقب‌ماندگی‌های اتفاق افتاد نسبت به جهان غرب اقدام به برساخت ماشینی هیولایی که بنیان خود را بر محور «اصل تنبه» گذارد. بنابراین به جای واژه‌ی انحرافی آموزش و پرورش باید از واژه‌ی درست و نزدیک به واقعیت این ماشین یعنی «ماشین تعلیم و تربیت» استفاده نمود. هدف غایی، تربیت افرادی با هویت، فکر، باورداشت، تاریخ، هنر، فرهنگ هم‌شکل بود، تا چیزی دیگر. بدین منظور سلطه و تابعیت تمام فکر و هدف طراحان کتاب‌های درسی، سیستم آموزشی دوران پهلوی اول و دوم و همچنین رژیم استبدادی اسلامی ایران بوده و هست. تربیت افراد و جامعه‌ی سلطه‌پذیری و مازوخیستی میسر نمی گردد مگر با ابزارهای و روش‌های مدرن تنبیهی-تشویقی و شکنجه‌ای که هویت کودکان را از بدو ورود مورد تهاجم و تخریب قرار دهد. هویت زدایی که در ماشین تعلیم و تربیت ایرانی روی داده است، برآیندی جز برساخت «من» و اجتماعی به غایت ناتوان و تنها را به همراه نداشته است.

اتمیزه شدن و تنهایی انسان و جوامع ایران نتیجه‌ای جز استمرار حاکمیت استبدادی ایران ارمغانی دیگر ندارد.

در این مورد «اریش فروم» بر این عقیده بود که «در وجود افراد و جوامع، مازوخیست هراسی عظیم از تنهایی و ناتوانی موج می‌زند از این رو برای رهایی از قید مسئولیت و تصمیم‌گیری می‌کوشند تا جزئی شوند از کل نیرومندتری که بیرون از آن‌ها موجود است. این کل نیرومند ممکن است یک شخص یا یک مؤسسه، خدا، ملت، وجدان یا وسواسی روانی باشد.» گریز از آزادی، اریک فروم، ترجمه عزت‌الله فولادوند،انتشارات مروارید

تنها راهی که «ماشین تربیتی» برای محصولات نهایی خود(دانش‌آموزان) می‌گذارد، پیوستن، استحاله شدن و ذوب شدن در ساختار دولتی و حاکمیتی است. حاکمیت و دولتی که نقش کل نیرومند و بزرگ، پدر، پدرخوانده و من برتر و قیمی به اصطلاح خیرخواه را همزمان وانمایی و به نمایش می‌گذارد. اسباب و لوازم لازم برای این استحاله و جذب، پذیرش بی‌چون و چرای و قبول مازوخیسم‌وار دردها، بی‌هویتی‌ها، فقر و گرسنگی هم‌نوعان، تحقیر و تجاوز هر روزه به روان و پیکر اجتماع و فرد ایرانی در راستای تسلط دولت و دستگاه حاکم است.

تمایز و متمایز کننده

تقسیم‌بندی و طبقه‌بندی یکی از ویژگی‌های ماشین تعلیم و تربیت رژیم استبدادی است. تقسیم انسان‌ها به افراد «با استعداد، کم استعداد و بی‌استعداد» و «باهوش، تنبل و خنگ» در واقع نمونه‌ی کوچکی از کپی‌برداری سیستم تربیتی از نحوه‌ی عملکرد دولت و حاکمیت است. این تقسیم‌بندی با علم و ماهیت وجودی انسان همخوانی نداشته و امری ضد انسانی و اجتماعی محسوب می‌گردد. این تقسیم‌بندی از جانب سیستم به‌اصطلاح آموزشی رژیم به نحوی نشان دهنده‌ی فاشیسمی عمیق و ریشه داریست که انسان‌ها را بر اساس استانداردهای بسته و واپسگرای خود مورد سنجش، ارزیابی و در نهایت تفکیک قرار می‌دهد. شاگرد باهوش-تنبل، فعال-غیرفعال، بانظم-بی‌نظم، شلوغ-آرام از اشکال بیرونی این تمایزات مخرب هستند. تمایزات ظریف‌تری همچون طبقه‌بندی و ارزش‌گذاری محصلین براساس نمره‌های امتحانی از صفر تا بیست نمود پیچیده‌تر این امر بوده و هست. در این وادی میزان موفقیت یا پذیرفته شدن و مورد توجه قرار گرفتن، «تابعیت» بی چون و چرای، محصل در برابر سیستم آموزشی و در نهایت هنجارهای نظام حکومتی است. در حقیقت مرحله‌ی هنجار پذیری در ماشین مدرسه و با نظارت و عاملیت مدیران، ناظمان و معلمان و مستخدمان مدارس صورت می‌گیرد.

رویکرد و سیاست‌گذاری مشترک میان دولت، حاکمیت و نظام تعلیم و تربیتی همسو و هم‌پوشاننده است. یعنی نظام کنونی تربیتی و تعلیمی ایران را باید نمونه‌ی کوچک شده‌ی دولت و حاکمیت دانست. آموزش و پرورش خودِ، دولت است و دولت خود ماشین تنبیهی و تشویقی بزرگ و فراگیر است. بروز این‌همانی و هم‌پوشانی آشکار اتفاقی و امری بی‌هدف نیست. کل جامعه با تمامی عرصه‌ها و حوزه‌های زیستی و اجتماعی و اقتصادی خود باید ایدئولوژی مورد قبول حاکمیت را نه تنها بپذیرند بلکه در راستای عملی کردن آن گام بردارند.

برساخت فضایی جنسیتی بشدت دو قطبی

تفکیک جنسیتی از بنیادی ترین سیاست‌های سلبی و تنبیهی رژیم اسلامی ایران است. پس از سپری شدن چهار دهه از عمر نامیمون رژیم، ما شاهد شدت و اصرار بیشتر رژیم در مورد عدم حضور زنان و دختران در عرصه‌های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، علمی و فرهنگی همچون استادیوم‌های ورزشی، پارک‌ها و مکان‌های تفریحی و سلب کردن و جلوگیری از ورود برخی دختران به برخی رشته‌های دانشگاهی- برخی رشته‌های فنی و مهندسی و حوزه‌ی قضاوت- و مردانه نمودن برخی رشته‌های علمی دیگر، تضاد شدید در دستمزد میان زنان و مردان در بازار کار، جنسیتی کردن بازار کار و کم نمود گزینه‌های کاری به شکلی که بیشتر زنان تحصیل کرده بیکارهستند و تنها گزینه‌ای که پیشروی زنان ایرانی از جانب حاکمیت قرار داده شده است، پرستاری و معلمی و مشاغلی از این قبیل است. در سیستم تربیتی و تعلیمی استبدادی ایران، دروسی همچون دین و زندگی و پرورشی نقش تزریق کننده‌ی ایدئولوژی صرف را به محصلین به عهده دارد. نقش ویژه‌ی این دروس، القای این تفکر به دختران است که اولویت وجودی و زیستی یک زن ابتدا به امر تشکیل خانواده و زن-مادر بودن است. بزرگ‌ترین هدف چنین سیستم جنسیت‌گرایی تفهیم، تزریق و تحکیم مناسبات و مراودات اجتماعی و اقتصادی سنتی و مردسالارانه، بر دختران ایرانی است. در این راستا دست به برساخت هنجارها، نحوه‌ی عملکرد، رفتار، هویت‌دهی آمرانه و سلبی در حوزه‌ی مدارس آموزشی می‌نماید. تمامی این هویت‌دهی‌های

مهندسی شده و هدفمند که فرد را مجبور به رفتاری در راستای پذیرفتن و عمل نمودن به این هنجارها می‌نماید را می‌توان، نقش جنسیتی (Gender role) دانست.

تنبیهی و تشویقی

پیشتر به این امر اشاره نمودیم، اما نکته‌ای که باید به این موضوع اضافه شود این است در سال‌های اخیر نحوی تنبیه محصلین از حالت فیزیکی تغییر نمود و بدل به تنبیه‌های کلامی شده است. یعنی خشونت فیزیکی عریان دهه‌های 30 تا 80 خورشیدی جای خود را به نوعی از خشونت و شکنجه‌ی فکری فیزیکی که تخریبات روانی آن بیشتر است. در سال‌های اخیر میزان بکارگیری خشونت کلامی در میان معلمین به حد قابل توجهی زیاد شده است. این نیز به خاطر حساسیت شدید خانواده‌های محصلین نسبت به بد رفتاری‌های فیزیکی است. اما خشونت در سیستم و جوامع استبدادی و استبداد زده، تنها قالب‌های بیرونی خود را تغییر میدهد و به شکل و صور پیچیده‌تری مبدل می‌شود.

جاسوسی و جاش سازی(مزدورسازی)

برساخت بسیج دانش‌آموزی و سنت مبصر محوری به نحوی نمود دستگاه‌های جاسوسی و امنیتی و انضباطی، دولت و حاکمیت به صورت کمینه‌ی آنان است. آماده سازی محصلین برای پذیرش و هنجارپذیر نمودن فضای ملیتاریستی(نظامی- امنیتی) حاکم بر جامعه‌ی ایران است که هر فردی جاسوس، فرد دیگر و هر خلقی دشمن، خلق دیگر باشد است. جاسوسی تحت لوای «حفظ تمامیت ارضی ایران و مقابله با جدایی طلبان»، «حفظ آرمان‌ها امام و انقلاب»، «مبارزه با صهیونیسم» و مفاهیمی از این دست صورت می گیرد.

دیگری ساز (عنصر مطلوب و نامطلوب)

خودی و غیر خودی نه تنها در سطح گسترده‌ای از برخوردها و رویکردهای دولت با فرد فرد جامعه‌ی ایران وجود دارد، به شکلی کوچکتر اما گسترده در نظام تربیتی ایران اجرا و مبنا قرار داده می‌شود. برخی از این دانش‌آموزان را براساس استانداردهای مرسوم که برگرفته شده از ایدئولوژی حاکم است، تقسیم بندی و در نهایت به‌عنوان عنصر مطلوب و یا نامطلوب ارزیابی می‌کنند. نمره‌ی انضباط نمود عددی و بیرونی این تقسیم‌بندی و مارک زنی است. مارکی که در صورت رفتن محصل از مدرسه‌ای به مدرسه دیگر همانند پرونده‌ای جنایی همراه او خواهد ماند.

امتحان یا آزمونی الاهی

همیشه آزموده شدن و کماکان مورد امتحان قرار گرفتن مداوم ما را به یاد داستان‌ها و اسطوره‌های مذهبی ادیان سامی(یهودیت، مسیحیت و اسلام) و آموزه‌های پس‌پشت آن‌ها می‌اندازد. «ایوب» پیامبر برگزیده شده

توسط «یهوه» تا حد جنون‌آسایی مورد امتحان‌های سخت قرار می‌گیرد. چرا ایوب مورد امتحان قرار می‌گیرد؟ سنجش تابعیت ایوب، از جانب شیطان و خدا!

آزمون‌ها، نمرات دوره‌ای و میان‌دوره‌ای، ترمی به شکل مدرن همان مکانیسم امتحان و شکنجه شدن و رد و یا پذیرفته شدن از جانب «یهوه» یا «الله» را به ما باز نمایی می‌کند. درواقع علم و کلید داران علم در دوران مدرن نقش خدایان کهن را ایفا می‌کنند. بدین صورت محصلین، سیزیف‌وار به امید به اتمام رسیدن دوران تحصیل از آزمونی به آزمونی دیگر می‌روند. ایجاد ذهنیتی این‌چنینی که « تو همیشه در محضر آزموده شدن الاهی هستی» بعد بنیادین اعمال چنین رویکردهای در سیستم آموزشی است. بعدها محضر الاهی بدل به محضر کارفرما و سرمایه‌دار و در نهایت دولت و حاکمیت می‌گردد. فرد که همیشه احساس آزموده شدن و نظارت مستمر می‌کند، دارای آرامش روانی و اعتماد به نفس ضعیف است. فرد و جامعه‌ای گوش‌به فرمان و تابع و همیشه در صحنه هدف این رویکرد است.

معلم و شاگردی یا مراد و مریدی

همان‌گونه که در ساختار سیاسی و حاکمیتی ایران نقشی پدر و ولی جامعه را پادشاه و یا ولی‌فقیه به عهده دارد و بیشتر جامعه باید تابع آن باشند در سیستم آموزشی استبداد رژیم نیز این نقش را مدرس به شکل قائد اعظم و کل بزرگ به عهده دارد. سیستم سیاسی و آموزشی هردو در چارچوب نظام «مراد و مرید» شکل یافته‌اند. این با استانداردهای جهان مدرن فرسنگ‌ها فاصله دارد. نوعی رویکرد سنتی مکتب‌داری در شکل و ساختار مدرن مدرسه است.

هدف نهایی دولت و سیستم تربیتی و تعلیمی حکومت استبدادی اسلامی ایران، برساخت انسان‌های تنها، بی‌هویت و اتمیزه شده و جامعه‌گریز است که هویت خود را در یک کل بزرگ بیابند، است. آرمانی‌ترین حالت برای طراحان چنین سیستم آموزشی ذوب و جذب در پدرخوانده‌ای بزرگ تحت نام ولی‌فقیه است. مفاهیمی همچون میهن، مذهب، جامعه‌ی اسلامی و مواردی از این دست پوششی مذبوحانه برای اهداف غیر انسانی رژیم است.

برساخت و مهندسی جامعه‌ای، اجتماع و فرد ایرانی که فاقد قدرت تصمیم‌گیری و مسئولیت‌پذیری در حوزه‌ی سیاسی و اجتماعی را ندارد، است. فرد و جامعه‌ای تک‌ساحتی و همیشه تابع، توان تغییر وتحول را ندارد و احتیاج به قیم، شاه و یا ولی‌فقیه دارد.

اما همان‌گونه که مشاهده می‌شود سیاست‌های سادومازوخیستی حکومت استبدادی اسلامی ایران نه در عرصه‌ی تئوری و نه حوزه‌ی عمل به موفقیت نرسیده است. ولی نمی‌توان این موضوع را که سیاست‌های یاد شده تاثیراتی غیر قابل جبران بر جامعه گزارده است. تجربه‌ی دیگر نظام‌های دیکتاتوری و فاشیستی دیگر به ما اثبات نموده است جبران تخریبات در صورت بروز انقلابی بنیادین و اجتماع‌محور قابل جبران و ترمیم است.

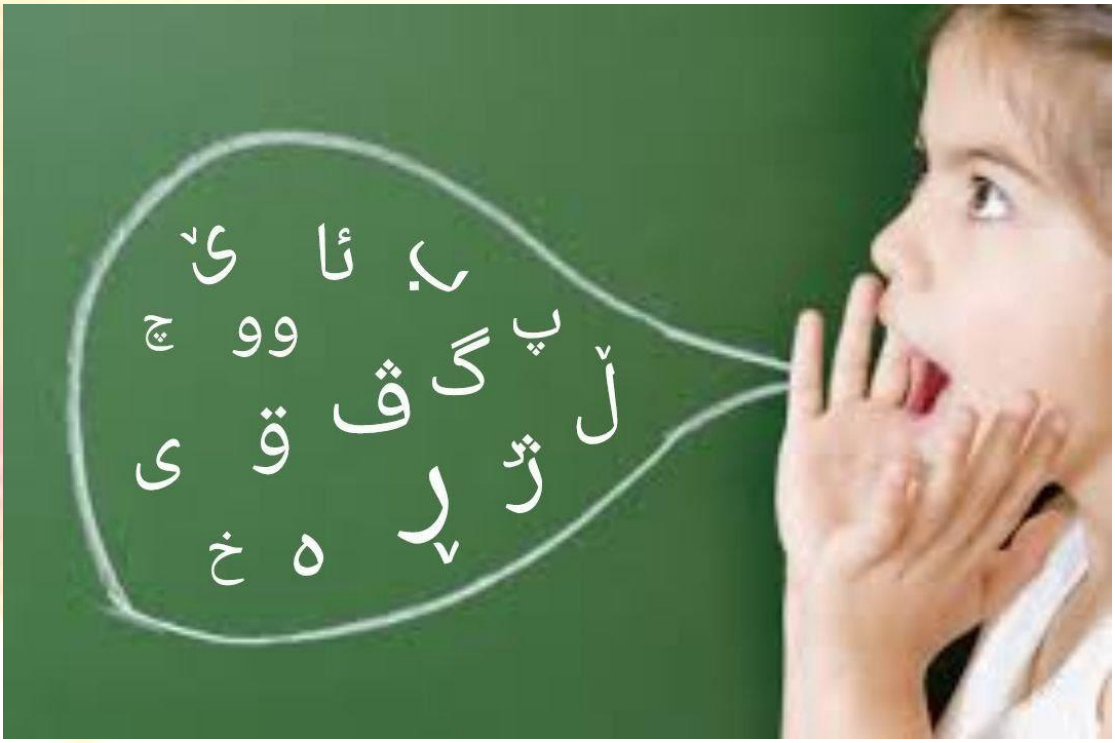

منالّ چۆ زوان فێر بووت؟ زوان چەس و ئەڕا زوان دالّگی گرنگە؟ ئارارات یارسان

وەرجە گشت باسێگ و دەسوەپێ کردن باوەت لە وارەی زوان و گرنگی، خالّەیلێگ ک گرنگە بوەتریەد ئەویش ئەوەسە گ هەر کەسێگ ماف دێرێ وە زوان دالّگی خوەی بۆشێ، بخوەنێ و بنۆسێ و ئیە لە بناخەییترین ماف هەر مرۆڤێگە، بێجگە ئەوە هەتا ئێرەنگە پێناسەی فرەیگ لە سەر زوان ئەنجام دریاس ئەمانێ خالّ گرنگ ئەوەسە ک ئمڕوو زوان وە جوور بەشێگ لە بیێن و هوویەت یەی کەس چەو وە لێ کریەد و ئەیەر کەسێگ وەگەرد زوان دالّگی خوەی بێگانە بووت ویشن ک ئەو کەسە وەگەرد خوەی بێگانەس تەنانەت زوورم زوانناسەیل هانە سەر ئەو باوەرە کگ زوان دالّگی نە ئەوەیگە رێگر ناوت لە گەشە کردن زوان دۆیم و سێهم، بووده مدووێگ ئەڕا خاستر فێر بیێن زوانەیلترەگ، ئەمانگ وە مدوو ئەوەیگە هەژموونی و دیکتاتوریێگ گ لە ئێران هەس ماف ئجازەی خوەندن و نۆسان وە زوان دالّگی وە گشت خەقەیل ئی جوغرافیا سەنیاس و هەر ئیە بیەسە مەمەرێگ گەورا ئەڕا کز بیێن زوان خەلّقەیل ژێر دەس و گەشە نەکردن ئی زوانەیلە، چۆیگە تا وەختێگ ک زوانەیل وە شیوەی کەتبی و نۆسریاگ نەوت گەشەی زوانی ئەنجام ناگرێ، چۆگە ئەیەر نۆسین و نۆسریاگ بووت زوان بووده خاون فاکت و گشت کەسێگ توانێ وەکاریان بارێ ئەڕا فێر بیێن، هاو شیوەی دیرووکێگ ک ئیمە لە سەر خوەنیمن ئەیەر نۆسریاگ نەویاتا ئمڕوو نەتوانستیم بزانیم وەرینمان چە گوزەریاس و چە ئەڕا پەیوەندی گردنیان وە کار بردنە.

زوان سیستمێگ جەرەو دریای ک لە وشەیل، ژومارەیل و نیشانەیل پێک هاتیە ک وە هامێتە کردن ئەوانە توانیەد وەگەرد کەسەیل تر پەیوەندی کەلامی، حسی و وێری بگریەد، سەربار ئەوە، زوان ئەمراز وێر کردن،

خەیاڵ و ئەو دویای چالاکیەیل زەینی خوەمانە. زوان و قسە کردن، لە پەروەردەی وریایی، ئستعدادەیل و کەسایەتی کوومەڵایەتی ئیمە، نەخش بناخەیی دێری.

ساختار زوان، هەڵایە لە ناوین گەلان جیاجیای جەهان خاون تایوەتمەندی یەکسانە. گشت منالەیل ساق لە وەخت وە دالگ بیێنیان گیریەن ک ئیە کارێگ گشتی و ئاساییە. یەکمین مەرحەلەی زوان فێر بیێن دەنگ دورس کردنە و لە شووێ هامێتە کردن دەنگەگان ک لە ناو چەن مانگ یەکم دەورەی کورپەیی منال فێر بوود. هەڵایە لە ناوین ٥ تا ٧ مانگەیی یەمین وشە دورس کریەد یانێ یەکمین وشە ئەڕا منال مانادار بوود. ئەیەر منال وە ناو خوەی بچڕیمنەی ناسێدەی. تمەن ٧ تا ١١ مانگی ئەڕا منالەیل دەورەیگ فرە هەستیارە چۆگە منالەگان لە ئی سنە ناوین دەنگەیل و وشەیل "جەهان شمول" و دەنگەیل و وشەیل دیار زوان خانەوادەیی ئاشنا بوون و ئەوە لە یەک ترەک جیا کەن.

ئەیەر لە ئی دەورە وەگەرد دو زوان جیا لە یەک ئاشنا بوون هەر دو زوان وە جوور یەک فێر بن ک لە راسیە منال وەگەرد دو زوان دالگی ئاشنا بوود. لە ١٢ تا ١٨ مانگی یەواش یەواش هامێتە بیێن دو وشە ئەڕا دورس کردن مانایگ (جوور: باوگ، ئاو) پێک تێ. یەی منال عادی لە ئی دەورە، ناو بەین ٣٠ تا ٥٠ وشە فامێد و توانێ ئەوانە وە کار بوەید. لە ١٨ مانگی وە دویا رەستەیل کوڵ ئەڕا پەیوەندی کەلامی وەگەرد نزیکەیلیان تێدە ئارا. منال هەڵایە لە سن ٢ تا دو ساڵ و نیمی قسە کردن دەسوەپێ کەید. لە دەسپێک وگەرد خوەی قسە کەید و لە شووێ وەگەرد کەسەیل ترەگ. چویگە لە ئی دەورە یەواش یەواش ناسنامەی تاکەکەسی و کەسایەتی جیا لە یەک، ئەو سازیەد.

منالەگان ئەڕا قسە کردن لە سێ مەرحەلەی دیار گوزەرن، لە یەکم مەرحەلە گردن دەنگەگان لە چواردەورەس، لە دوێمین مەرحەلە دەرونی کردن ئی دەنگەیل جیاجیاس ک لە رێ ئەعساب حسی شنەفتن، دیێن و تەنانەت لەمس کردن، چوودە ناو سیستم عەسەبی ناوەندی یانێ نوخاع و مێژگ گ لە بەشێگ لە مێژگ جێ گرێ و وە ئسپایی مانادار بوود. ئی مەرحەلە وە پێ ویشن قسە کردن، مەرحەلەی سێم قسە کردن دەرونی وە پێ وێشن کە فورم دەیشتێ بوودە هاتنە قسە یا قسەکەر.

تونی و چۆنیەتی گوزەریان لە ئی مەرحەلەیلە گرێ دریاسە مدووەیل جیاجیایگ، وە جوور نەخش دالگ و سیستم پەروەردەی ئەو، هەژاری یا سەرچاوەی زوانی و فەرهەنگی خانەوادە، مدووەیل ئرسی یا چواردەور وەرجە لە دالگ بیێنێ، یەی زوانە بیێن یا چەن زوانە بیێن خانەوادە و بازنەی کوومەڵایەتی چواردەور منال، هەروەیجوورە رادەی پەیوەندی رووژانە وەگەرد منال فرە کارێگەرە ئەڕا فێر بیێنەیل دەسپێک.

پسپوورەیل زوان ناسی لە وانە نوام چامسکی ها سەر ئەو باورە ک منال ئایەم، خاون ئستعداد دالگی زوان ئاموزیە. ئی فیلسوف و زانا لە بان سیستم تعبیە شدە زوان ئاموزی منالەیل جەخت کەید ک منالەیل وە شیوەی فیزیکی و رەوانی خاون سیستمەیل زگمامی هەن ک رێ خوەشکەرە ئەڕا زوان ئاموزی ئەوان.

ئی هاز ئرسیە دەسمیەتی منال دەید تا زوان چواردەور خوەی فێر بوود، دەرونی بکەید و وەپێ مانا بیەید. فێر بیێن زوان دەسپێگ لە پەیوەندی هەمیشەیی وەگەرد دالگ لە رێ دەماسکنی کردن و لە شووێ لە قسە کردن خانەوادە، مەدرەسە و کوومەڵ، لە رێ دەماسکنی کردن و پەروەردە ڕاس وەرە وەرە و وە دەسمیەتی سیستمەیل فێرکار لە سەر ئەساس ئەنام و سزا، یای گرن.

لە ئێردا پرسیارێگ تێدە ئارا ئەویش زوان دالگی و پەیوەندی وەگەرد مێژگ، ئەڕا چە زوان دالگی گرنگ هەس و چ پەیوەندێگ وەگەرد گەشە کردن مێژگ و کەسایەتی دێرێ؟ مەلاژێ و مێژگ منال لە یەکمین ئورگانەیل گیانن ک گەشە کەید و قەیاس ئەو لە وەخت لە دالگ بیێن، هەلایە نیمەی قیاس گشت گیان هەس، چۆگە رێ گەشەی منال لە بان وەرەو خوار و لە ناو وە دەیشتە، پەس مەلاژێ و دل یەکمین بەشەیل گیانن ک گەشە کەن و ئی تەکامول و گەشە لە سالەیل دەسپێگ فرە تونتر و هەستیارترەگە چۆگە مێژگ منال لە چەو بەشەیل ترەگ گیان گەشەی فرەفرەیگ دێرێ، فرەتر ئامادەی گردن و دورس کردن وێنەیل زەینی دێرێ. لە وەخت لە دالگ بیێن، مێژگ منال یەک چوارم گەشەی سرۆشتی خوەی کردیە و لە دو سالی ٥٠٪ گەشەی سرۆشتی خوەی نایەسە پشت سەر و لە ٧_٨ سالی دەور وەر ٩٠٪ یەک گەورا سال گەشە کردیە و لە نەجەوانی وە گشتی گەشە کردیە یانێ وە وەزن ١٣٥٠_١٥٠٠ گەرەم رەسیە. مێژگ منال لە دەوران کورپەیی، لە بیلیونەیل نورون مێژی پێک هاتیە. پەیوەندی گەشەی مێژگ منال وەگەرد تووانایەیل زەینی و زوانی پەیوەندیگ یەکگردێ دێرێ یانێ هەر دوانیان وەگەرد یەک گەشە کەن، وە ئی مانا ک گەشەی یەکێگیان ناودە مسەوەو گەشەی ئەوەگەی ترەگ، بەلکێ پەیوەندی هەر دوانیان لە بان ئەوەگەی ترەگ، یەی پەیوەندی "کارگەری و ئاسەوار" دو لایەنەس نە پەیوەندیگ مدوو و مەعلول، یانێ ئیەیگە گەشەی مێژگ و پەیوەندی ناوبەین نورونەیل مێژگ لە بان گەشەی زوان ئاموزی دەسمیەتە و فێر بیێن زوانیش یەی جوورێگ دەسمیەتی دەید ئەڕا گەشەی مێژگ و تووانایەیل هووشی و تووانایەیل فێر بیێن منال.

لە وێنەی شوماری یەک گەشەی سنی منال لە پەیوەندی وەگەرد گەشەی پەیوەندیەیل سلولەیل مێژگ لە دەوران کورپەیی نیشان دەید. توانیم وە رۆنی بوینیمن ک پەیوەندیەیل ناوبەیل سلولەیل مێژێ منال لە دو سالی دەسپێگ ژیانێ فرە تون و تەکامولی و رۆ وە جەڕەوخواردن چوود. پەیوەندیەیل نوورونی مێژگ منال لە وەخت وە دی هاتنێ_یەک مانگی_سێ مانگی_یەک سال و نیمی هەس، لە دو سالی ک ئومر قسە کردن تێ، ئی گوورانکاری فیزیکیە وەگەرد گووڕانکاری نوورونی، کردار مێژگیش گووڕیەد.

وەرولا بیێن بازنەی وشەگان، وێر کەلامی، فامین ماناگان و وەکار بردن وشەگان لە نیشاندان چالاکیەیل زەینی و ئاست و هەست، لە پەیوەندی کەلامی و کوومەلایەتی وەگەرد دەوروەر لە ژێر کارێگەری گەشەی مێژگ هەس و هەر چ مێژگ و سیستم ناوەندی ئەعساب گەشە کەن، منال لە مال، باخچەی منالەیل و خوەندنگایش خاستر فێر بوود و لە بان وێر، حسەگانێ و پێداوستیەگانێ زاناتر بوود و ئەوانە فرەتر و خاستر لە کونترول گرێ و چوارچوەی دیاری کەید، ئی فێر بیێنەیل نووە، بەش خوەی گەشەی مێژگ و چالاکیەیل زەینی منال و هووش گشتی و تاکەکەسی ئەو تەکامول بوود.

ویگوتسکی نیشان دەید ک فێر بیێن وشە وە منال دەسمیەت دەرە ئەڕا ئەوەیگە لە زەین خوەی وە وشەگە مانایەیل جیاجیایگ بیەد، جوور ئیە ک منال وشەی دالگ یا دالگە فێر بوود مانایەیلێگ جوور گەرما، خواردن، ئارامش، لالایی و تەنانەت خەویش لە زەین ئەو سازیەد و وە کار بریەد.

ئی مانایەیلە لە مێژگ درێژخایان منال، ڕی خوەش کەرە ئەڕا وێر کردن، خەیال، چالاکی و هووش ک لە هامێتە بیێن کوومەلایەتی و چواردەور ژیان منال نەخش بنەڕەتی داشتق. ئی پروسە کەم یا فرە لە کەسەیل کووچ کردێ و دۆرخریاگ لە میلکان خوەی ک چوودە ناو فەرهەنگ و چوارچوەی زوانی جیاوازیش رۆ دەید .

کووچ کردیەیل و دۆرخریاگەیل خەلقەیل ئێران لە ئەورۆپا و ئامریکا وەگەرد ئی جوور تەجروبەیل هاوشیوەیگ رۆوەرۆ بوون، ئەوانیش ئەڕا وەرێوەبردن ژیان و پەیوەندی کوومەلایەتی، دەسپێگ وشەیل نوو ئنگلیسی،

فەرانسەیی و ... فێر بن و وە ئەوانە مانا دەن، هەر چێ بازنەی ئی وشەیلە فرەتر بوود کەس لە هامێتە بیێن دووارە وەگەرد فەرهەنگ و زووان نوو ئامادە تر بوود و دەوران بێ هەمێدی و تەنیایی کولتور کەید، چۆگە زوان لە گرنگترین توخمەیل پێکهاوردن وێر کردن، پەیوەندی کوومەلایەتی، فەرهەنگی و ژیانیە.

زانایەیلێگ ک لە بان مێژگ و زوان و پەیوەندی ئی دوانە مینەوانی کردنە وە دەساوەیل نووێگ رەسینە، ئی گرووپ مینەوانەیلە وە ئەوە رەسینە ک زوان دالگی یا زوان یەکم، بەش جیاوازێگ لە بەش بان مێژگ داوڕ کەید و ئەو بەشە لە مێژگ ک ناوەند پەروەردەی زوان دالگی بوود، لە پەیوەندی وەگەرد لەتمەیل مێژگ پایارترەگە. زوان دوێم لە بەش ترەگ لە بەش بان مێژگ جێ گرێ، پەس لەتمەیل مێژگ بوودە مەمەر وە ئارا هاتن پەژارەی قورس لە یەکێگ لە ئی زوانە. لە سەکتەیل مێژگ، لەتمەیل دریای لە بەش زوان دۆم فرەترە و زوورم کەسەیل لەتمە دی لە دەسپێگ هازەیل زوان دۆم وە دەس دانە و لە وێرێ بەن، لە وەختێگە هەمرای توانێ وە زوان دالگی خوەی قسە بکەید.

بڕیگ لە دەروننناسەیل منال لە ئیە چینەسە نواترەگ و سەلماندنە ک زوان دالگی لە دەوران سێم دوگیان بیێن وە تایوەت لە ناو بەین هەفتەیل بیست و چوارم تا وەخت وە دی هاتنێ دەسوەپێ کەید چۆگە گ مێژگ جەنین لە ئی دەورانە توانێ وە دەنگ دالگ کوالیتەی دەنگەیل چواردەور دالگ هەلوێست نیشان بیەد. دوکتور نێلسون و هاوکارەگانێ لە سال ٢٠٠٦ و ٢٠١١ وە لکانن ١٢٨ ئلکترود نازک و هەستیار، لە میژگ منال نوو لە دالگ بی، شەپوولەیل مێژگ ئەوان لە ژێر مێنەوانی ورد خوەیان گردن و دین ک منالەیل کورپە، دەنگ دالگ لە دەنگ کەسەیل ترەک جیا کەید و تەنانەت ئی منالەیلە لە خەویشە ئیجوور کاردانەوەی مێژگ نیشان دەن، وە لە وەرچەوگردن ئەوەیگە مێژگ منال وە ١٠٠ بیلیون سلول ئەسەبی تەنیا یەک چوارم یانێ ٢٥٪ گەشەی خوەی کردیە ئەمانگ هەمرای نوخاع بەشێگ لە کار مێژێ ئەنجام دەید و کردارەیل جیاجیای منال رێکخستن کەید.

دەروننناسەیل ژاپونییش تەفرەنج ئی دیاردە گردنە و لە ئەوەیشە چینەسە نوا و ویشن ک لە دەوران بارداری دەنگ موسیقی ئارام، قسەکردن وە نەرم دالگ وەگەرد جنین، چیرووک خوەندن و لالایی ئەو، لە بان سیستم ئەسەبی-مێژێ منال کارێگەری دێرێ و یەکمین پەیوەندی دالگ و منال تێرێدە ئارا، ک رێ خوەشکەرە ئەڕا پەروەردەی زوان دالگی و فێر بیێنەیل ترەگ لە بانان .

زوان فێر بیێن منالەگان ٥ بەش لە خوەی گرێ ک لە بان یەکترەگ کارێگەری دێرێ: گووش گردن، فامستن"دەرک کردن"، قسە کردن، خوەندن، نۆسان.

شنەفتن و گووش گردن لە مانگەیل پەنج و شەش بارداری دەسوەپێ کەید و لە وەخت لە دالگ بیێن تا ١٨ مانگی ئەو باقی حسەگان تیەنە دەسمیەت دان منال، جوور نمونە لەمس کردن، خواردن، بوو کردن و تەنانەت دەماسکنی کردن دالگ، نورونەیل ئەسەبی ک لە گشت گیان ولا بینە، جموجۆلەیل حسی گرێد و وە سورعەت (١٠٠ متر لە سانیە) ئەوانە لە رێ سیستم وەرفراوان تۆر ئەسەبی، وە شیوەی شەپوولەیل ئلکتریکی و لە شوونێ وە شیوەی شیمیایی، یەکم ئەڕا نوخاع یا بەش بایامی شکل مێژگ منال و لە شوونێ ئەڕا بەش خوارین مێژێ رەسنێ و بوودە سەوەو کاردانەوە نیشان دان ئاتفی و ئحساسی منال بوود. لە دەسپێکەیل ١٨ مانگی بەشەیل ناوین مێژێ و وە تونی پەردەی بانین مێژێ گەشە کەن و پەیوەندیەیل نورونەیل مێژگ فرە و فرەتر ئەنجام گرێد. زەخیرە کردن ئی هەستەیلە وە ئسپایی دەسوەپێ کەن و منال لە ٥ مانگی ناو خوەی شناسێ و لە یەی سالی

هەڵایە ٥٠ وشە و لە ٢ ساڵی هەڵایە ٢٠٠ وشە لە مێژێ خوەی زەخیرە کردیە ک ئی وشەیلە زوورمیان لە زوان دالگی منال و لە پەیوەندی فرە وەگەرد دالگ یا ک نزیکەیل منال، فێر بیە.

لە ئی دەورانەس ک بنەوای زوان فێر بیێن منال دەسوەپێ کەید و منال لە پەیوەندییەیل وەردەوام وەگەرد دالگ دەنگ سازین لە دالگێ دەماسکنی کەید و ئەوانە وەگەرد یەک هامێتە کردیە و دەنگەیل مانادارێگ سازێد. گشت ئی پروسە ئەوجوورە ک دەروننناس ناودار ویگوتسکی روسی وێشێ، لە جەم خانەوادە، لە پەیوەندی وەردەوام منال-دالگ سازیەد و پەروەردەی زوان دالگی فێر بوود. یەکم یەی دەنگ، دوایی دو دەنگ، چەن دەنگ و دەس ئاخر وشە و مانا دایێن وە وشە و ماوەیگ لە دۆیای ئیانە هامێتە کردن دو یا سێ وشە وە بێ فعل/کردار ئەڕا رەسانن مانایگ جێ کەفێ. لە دەوروەر ١٨ مانگی یا کەمێگ کەمتر، یەکمین رەستەی رێک و پێک تێرێدە سەر زوان و منال وە ئسپایی چوینیەتی وە کار بردن و هامێتە کردن رەستەگان ناسێد، شێوەزار و زار دالگی لە ناو فەزای دەماسکنی-پەروەردەیی خانەوادە فێر بوود و قوڕێ و سیستم دەنگ سازین خوەی وەگەرد ئەوان رێک خەید.

هەفتا تا هەشتا دەرسەد مینەوانیەیل بالینی و ژینگەیی دەروون ناسەیل منال ئیجوورە دیار بیە ئەڕایان ک یەکم وشەی وەکار بریای لە فەرهەنگەیل و زوانەیل جیاجیا وشەی دالگ بیە نە باوگ، چۆگە ک دالگ فرەتر لە هەر کەسێگ وە منال نزیکترە و ئەیەریش باوگ ئەو جوور نەخشێگ داشتیوی یەکم وشە وە باوگ دەسوەپێ کەید.

لە سێ ساڵی وەرەو بان، منال وەگەرد شیوەیل قۆل زوان ئاشنا بوود و چۆنیەتی وەکار بریان وشەگان و رستەگان فێر بوود و پا لە هەسار خانەوادە نەیدە دەیشت. گوزەریان لە هەسار خانەوادە وە دەیشت خانەوادە، چیێن وە شوون منالەیل و خوەندنگا، لە هەستیارترین گووڕانکاری دەیشتایی کوومەڵایەتی و پروسەی کوومەڵایەتی بیێن منال و ناسنامەیی خوازی منالە، ئەمانێ ئی رەد بیێنە گاجارێگ بووده گیچەڵ، ئەویش لە وەختێگ تێدە ئاراگ چووده ناو هەسارێگ لە زوان ترەگ و خوەی بێگانە دۆنێ.

گیچەڵ ئەو وەختە دوئەوقەرە بوود ک ماووسا یا دەسمیەت دەر منال، وەگەرد فەرهەنگ و زوان منال بێگانە بوود و پەروەردەیل پێوست ئەڕا ئاسانتر و خوەشتر کردن ئی رەوش سترس زا نەیاشتیۆی ک لە ئیجوور وەختێگ منال، لە هەسار تازە دڵ نگەران و لە سەر پەروەردەی زوان دۆیم، سمج و تەنانەت فەراری بوود.

دەروون ناسەیل و زوان ناسەیل جەخت کەن ک لە دو سێ ساڵی یەکم ژیان، انعطاف پذیری مێژی منال ئی دەرفەتە تێرێدە ئارا تا چەن زوان وەگەرد یەک و وەیەک قەیاس فێر بوود.

ئەنجومەن تەوانایی شنەفتن، قسە کردن و زوان ئاموزی لە ئامریکا وە ئی ئاکامە رەسیە ک مهارت لە ئاموزش زوان دوێم و سێم، وەختێگ فێر بوود ک منال لە پەروەردەی زوان یەکم وە "مهارت نسبی" رەسیوی. یانێ پەروەردەی دەنگەگان، وشەگان و جوملەگان لە زوان یەکم بزانێ و ئیە خوەی دەرفەت خوڵقنێ ئەڕا پەروەردە بیێن وە زوان دوێم.

بایس لە ئێردا جەخت بکەیم ک پروسەی زوان فێر بیێن لە پەیوەندی تەنگاوتەنگ وەگەرد دیاردەی کوومەڵایەتی بیێن منال و پروسەی فەرهەنگی بیێن ئەو هاورێ هەس و ئەیەر جموجۆلەیل هەسار زوان بۆچک بکریەد پروسەی زوان فێر بیێن وشەیل فرەیش بۆچک بوود، یانێ هۆچ منالێگ لە هەواوە زوان فێر ناود، زوان

فێر بیێن وە تایوەت زوان دوێم و سێم لە تکست کوومەلگا، رۆوەروۆبیێن رووژانە ئەڕا چارەسەری گیچەل و خوەی جێ دایێن و هاوسەنگی وەگەرد نیازەیل کوومەلایەتی فێر بوود.

مینەوانیەگان پۆلاگ و هاوکارەگانێ ئەو نیشان داس ک گەشەی مێژگ منال و پەیوەندی سلولی بەشەیل ٤ گانەی مێژێ لە دەوران منالی یانێ تا سێ سالی فرە حەساسە و زۆ زۆ گەشە کەن. بێ بەش بیەیل حسی وە مدوو هەژاری فەرهەنگی-پەروەردەیی و ئابووری، سەوەو بۆچک بیێن گەشەی کورتکس مێژگ بوود و لە تەوانایەیل زەینی و فێر بیێن منالەیل بوشایی دورس کەید و بووده بایس وە دویاکەفتگی، یا شایەدیش ئیە وەیجوورە ناوێ بوەیم، هەژاری فەرهەنگی، ناتەوانی زوان لە خولقانن مانایەیل نوو، مدوویگ بوود لە نارسایی وێر کردن و خوار بیێن دەسکەفت هوشی کەسەگان یەی کوومەلگە، نەخش بناخەیی داشتیوی.

ئەیەر بایمن و کوو باوەتەگە بخوازیم لە کووتایی بنۆسیمنەی، وە پای دەستکەفتەیل زانستی و کرداری و ئازمایشگایی پشت سەر یەک گ لە وەر دەس هەس، پەروەردە وە زوان دالگی لە ناو خەلقەیل جوغرافیای ئێران نوقسانە وە شیوەیگ زانایانە و ئانقەس وسیاس. پەروەردەی زوان یەکم ک بناخەی فێر بیێن زوان رەسمی و زوان ناونەتەوەیی بوود، لە هەمان دەوران منالی دەرجا کوتێ و هۆچ وەخت وە پلەی بانتر فێر بیێن زوان یانێ خوەندن، نۆسان و نۆسیاگ نەرەسیە. زوانەیل کوردی، ئازەری، بەلوچی، ئەرەبی، ئاسووری و ... لە ئاست شەفایی یا شنەفتن مەندنە و کەمتر وە خوەندن و نۆسان و دورس کردن وێر رەسینە و ئی زوانەیلە رێبان ژیان و خولقانن زوانی و پایاری فەرهەنگی وە دەس دانە و رێ تاویان لە زوان فارسی دێرن چن، بایستەس وە پشت بەستن وە دەستکەفتەیل ورد زانستی، ئەڕا ئی تراژدیە ک بیەسە بایس بۆچک بیێن فەرهەنگەیل ترەک، جواوێگ و رێکارێگ خاس ئەڕای بۆنریەدوە.

دەسەلاتدارەیل جوغرافیای ئێران چ لە دەوران پاڵەوی و چ لە دەوران جمهوری ئسلامی، وە یانکەی تەمامیەت ئەرزی، قەتیس کردن نائادلانە و جیاکارانەیگ لە حەق ئی زوانەیلە پەیرەو کردیە، لە لای ترەک وەزارەت پەروەردە و فێرکاری رژیم ئێران لە جیایەتی کیشان داوان وە سەر گشت منالەیل و زوانەیل و ئەرک سەرەکی خولقانن تاک وێرکەر و فەرهەنگی، وە شیوەیلیگ بیەسە مدوویگ ئەڕا کز بیێن و بۆچک بیێن زوانەگان.

مدووەیل یاێ گرتن زوان دۆیم و شێوازەیل، ڕەوش و جیاوازییەیلی؛ ڕەیحانە مەڵەک جان

پێشەکی

وەختێگ مرووڤەیل تیەنە ئی دنیا بێ ئەوەیکە بخوازن بڕیار لە سەر فێر بۆن زوانێگ بێەن وە شێواز سرشتی زوانێگ فێرەو بوون ک لە زانست زواننناسی وە «زوان داڵگی» ناسریاس و بوودە بەشێگ لە هۆویەت و بۆن ئەو کەسە. هەر زوانێگ لە بازنەێ قسەکەرەیل خوەی خاوەن فەرهەنگێگە و ساختار و ناسنامەێ تایوەتێگ دێرێ .

ئمڕووژە ئیمە ک لە رووژهەڵات کوردستان ژیەیم وە بێ ئەوەیکە بتوانیم وە زوان داڵگی بخوەنیم و بنۆسیم زوان دۆیم وە سەرمان داسەپیەد و بایس لە خوەندنگەیل وە زوانێگ جیا لە زوان داڵگی ک ئافت و هەست و هۆویەت هەر کەسێگە دەرس بخوەنیمن. هەتا ئیرەنگە ئجازەێ خوەندن وە زوان داڵگی وە پێمان نادریەد و تەنانەت کەسەیلێگیش ک خوەیبەخش ئەڕا پەروەردە وە زوان داڵگی تەقەڵا کەن تۆش گیچەڵ بوون.
دەسەڵات و حاکمیەت خوازێ ک گشت زوان و شێوەزارەگانی لە ناو خوەی بتاونێد و هۆویەت و فەرهەنگ پەیوەندیدار وەگەرد زوانەگان بێمانا بکەد و لە ناو بوەێد. تەنانەت ئاماج سەرەکی ئەی سیاسەتە یەڕەنگ کردن فەرهەنگی لە ڕێگاێ پێناسە کردن زوان دۆیم جوور زوان یەکمە تا گشت کوومەڵگا لە ژێر هژەمونی خوەی داشتوود. لە ئی مەقاڵە باس لە زوان دۆیم، چوارچووەێ فێربۆن، فێربۆن سرشتی زوان و فێرکاری داڕانیای (هدایت شدە)، نوورگەێ (نظریە) ڕەفتارگەرایی و فێربۆن زوان دۆیم، و پەیوەندی سن و فێربۆن زوان کریەێد و هەوڵ دریەێد پاشخوانێگ وەی پرسیارەیلە بدریەێد ک فێربۆن زوان دۆیم وە چە شێوەێگە و مانایێ چەس.

زوان دۆیم و یاێ گرتنی

لە ناو چەن دەهەێ وەرین زوان و چوارچووەێ پێناسە کردن زوان بیەسە یەکێگ لە مژارەیل گرنگ ک باس و قسەێ فرەێگ وە سەرێ کریەێد و وە جوورەیل جیاوازێگیش شی کریەێد. لە حاڵێگ ک زوان داڵگی سەرەکیترین مژار شووناسی و ناسنامەیی تیەێدە ئەژمار، ئەمانێ وە سەر زوان دۆیمیش باس و خوازەیل فرەێگ ئەنجام دریەێد. ڕوونە ک ئاماج سەرەکی پەرەوەردە، زوان یاێ گرتنە و لەسەر ئەی بنەما شی کردن فەرایەندەیل و تایوەتمەندییەیل یاێ گرتن زوان بایس جوور بەش سەرەکی لە هەر شێواز پەروەردەێ زوان، سەرنج و جەخت وە سەرێ بکریەد .

خاڵێگ ک لە ئێردا گرنگە و بایس کلگ لە سەری دابنەیمن ئەوەسە ک هەر دو ڕەوەند فێربۆن زوان یەکم و دۆیم خاوەن لایێگ دەرۆنناسانەیە. لە سەر ئی بناخە هەر دو ڕەوەند لە دو لاوە شیاێ نووڕستنە: یەکێگێ ئەوە ک وە گشتی فێربۆن زوان چۆناوچۆنە، دۆیم لە چەو ئەوە ک دیار بووت ک ڕەهەندەیل تایوەت و مەرحەلەیل گەشە و هەرلەێوا مدووەیل و تایوەتمەندییەیلێگ ک لە ڕەوەند یاێ گردن زوان تەسیر دێرێد کامەیلن. هەڵبەت لە سۆکەیلێگ فەرایەندەیل دەرۆنی فێربۆن زوان دۆیم لە ئومر دۆیای بلووغ، لە فەرایەندەیل تایوەتمەندییەیل مناڵ لە وەخت یاێگردن زوان پیچیاگترە. ئی پیچیاگتر بۆنە لە بنەوایەیلەو لە سەر بڕیگ جیاوازییەیل دەرۆنناسی و جسمی لەژێر تەسیرەیل ئەو وەختە ک ئەو کەسە لە دەوران فێربۆن زوان یەکم بیە، لە وەخت فێربۆن زوان دۆیم تیەێدە ئارا. بێجگە ئەوە مدووەیل ترەکێ -لەوانە جیاوازییەیلێگ لە ناوەین دو زوان یەکم و دۆیمیش- وە ئی پیچیاگ بۆنە ئزافە بووت. یە وە مانای ئەوەسە ک لە لای فێرکار زوان، بناژووەیل و نزام زوان یەکم تا رادەێگ توانێد بوودە مدووێ یەواش بۆن ڕەوەند فێربۆن زوان دۆیم. لە لاێ ترەک زوانئامووژەیلیش لە چوارچووەی تایوەتمەندی دەرۆنییان لە فێربۆن زوان دۆیم وەگەرد یەک جیاوازن. لە سەر ئی بنەوا بایستەس ک مزنە گرتن وە چۆنیەتی فێربۆن زوان دۆیم، مدووەیل جووراوجوور وەتریاگ یانێ فەرایەند دەرۆنناسی فێربۆن زوان، کارێگەری زوان یەکم و جیاوازییەیل مەوجوود لە ناوبەین فێرکارەیل زوان لە ژێر چەو بگریەد.

فێربۆن سرشتی زوان و فێرکاری داڕانیای (هدایت شده)

فێربۆن زوان دۆیم توانێ وە شێوەێ سرشتی یانێ وە بێ هۆچ جوورێگ لە پەروەردەێ ئانقەست ئەنجام بگرێ، یا وە پێچەوانە لە رێ پەروەردە و فێربۆن ئاگادارانە جێوەجێ بکریەد. لە ئی نووڕینەو، لە چەو بڕێگ تایوەتمەندی دو شێواز فێربۆن زوان دۆیم -یانێ زوان ئامووژی سرشتی و زوان ئامووژی هەدایەت کریاگ- لە یەکترەکی جیان و تایوەتمەندییەیل ئی دو گلە ڕەوەند زوان ئامووژیش لە بڕێگ ڕەهەندەوە وەگەرد یەک جیاوازن. دەستەواژەێ زوان ئامووژی سرشتی وەی جووره توانرێ پێناسە بکریەێد ک ئەو شێوەی فێربۆن زوانەسە ک لە رێ پەیوەندی عادی ڕووژانە پوورێدەوە و وە بێ هەرجووره ڕێنەمایی دۆز پەروەردەیی ئەنجام گرێد و شێوازێگ لە زوان ئامووژییە ک لە کوومەڵگەێ زوان دۆیم جێوەجێ بووت و زوان لەناوی لە رێ پەیوەندی کوومەڵایەتی وەگەرد قسەکەرەیل فێر بووت. ئەسە زوان ئامووژی سرشتی خاوەن دو تایوەتمەندی بنەواییە: یەکێگێ ئەوە ک لە رێ پەیوەندی ڕووژانە و لە هەسار سرشتی تایوەت ئەوە ئەنجام گرێ و ئەوەکەێ ترەک ئەوەسە ک لە هەرجووره پەروەردەێ ئانقەس و دۆز ئازادە.

زوان ئامووژی هەدایەت کریاگیش توانێ لە دو فەرایەند زوانی جیاواز ئەنجام بگرێد. ئەسە لە ئی چەوەو لازمە ئی جیاوازیە لەوەر چەو بگریەد: یەکێگ ئەوە ک زوان لە فەرایەندێگ فێر بووت ک هەڵایە لە پەیوەندییەیل کوومەڵایەتی وەکار ناچوود، لە ئی شیوازە وە ئەوە "زوان خارجی" ویشیەد. لە ئی خاڵە زوان ئامووژ، مەعموولەن زوان لە رێ پەروەردە فێر بووت و لە شوون ئەوە ک زوان فێرەو بی، ئەوە لە دو ڕەوش عادی

کوومەڵایەتی وەکار ناوەید. زوانەیل زنەیگ ک لە بەرنامەێ دەرسی جێ دریەد لە ئی شێوازەسە، جوور: ئاڵمانی، ئنگلیسی، ئسپانیولی، فەرانسەوی و هاوشیوەێ ئیانە لە بەرنامەیل دەرسی وڵاتەیل جیاجیا.

خاڵ ترەگ ئەوەسە ک فێرکار لە پاڵ زوان داڵگی خوەی زوان ترەکێگ جوور کەرەستەێ پەیوەندی کوومەڵایەتی وە کار بەێد. لە ئیجوور وەختەیلێگ وە ئەوە زوان دۆیم ویشیەد؛ لەوانە لە وڵاتەیلێگ ک زوان ڕەسمی وەگەرد گشت یا بەشێگ لە مەردم جیاوازە، زوان ڕەسمی وە جوور زوان دۆیم فێر کریەد. هەرلەیوا وەختێگ ک فێرکار لە کوومەڵگەێگ وە کوومەڵگەێ ترەک پەنا بەێد یا کووچ کەێد، یا ک ماوەێگ لە ئەوردا ژیان کەێد، زوان لە هەسار کوومەڵایەتی ئەوردا فێر بوود ک ئیەیشە خاڵێگ ترەک لە فێربۆن زوان دۆیمە. ئمجا بایس سەرنج بیەیمە ئەوە ک جیاوازییەیل لە ناوبەین زوان دۆیم و زوان خارجی ڕوون نییە، لە ڕاسییەو خاڵەیل فرەێ ترەک لە ئی ناوبەینە جێ گرن ک لە بڕێگ لە ئەوانە زوان هەم لە خوەندنگە و هەم لە ڕێ پەیوەندی گرتن لە ڕۆوەڕۆ بۆن وەگەرد هەسار سرشتی فێر بوود. ئەمانگ ئیەیشە لە ویر نەوەیم ک لە ئیجوور خاڵەیل هامێتە، جیا کردن و شی کردن کاریگەری پەروەردە ک لە هەر ڕۆەو ئەڕا فێربۆن فرە گرنگە، زامەت وە چەو تیەد.

وە هەر حال ئەو جوورە وە چەو تیەد ک لە کارکرد فەرایەندەیل دەرۆنی زوان ئامووژ، ناتوانیم بۆشیم ک لە ناوبەین زوان خارجی و زوان دۆیم جیاوازی فرەێگ هەس؛ هەرچەن لە ناو هەردوانیان لە خاڵەیل دەرۆنناسانە و کوومەڵایەتی توانیم جیاوازیەگان دیاری بکەیمن. یانێ هەرچەن لە دو ڕەوش زوان ئامووژی وەتریاگ لە چوارچووەێ جێ گرتن لە وەرایۆەر زوان، دەرفەت پەیوەندی زوانی و ڕەوش وەکار بردن زوان هاوسەنگ نیە. سەروار ئیە هەڵس و بنیشەیل تەجربی ئەوە دیار کەێد ک لە هەر دو خاڵ، فەرایەند فێربۆن، کەم یا فرە هاوشیوەێ یەکترەکن. لە ڕاسییەو لە ئێردا توانێ زۆ یا دێر فێربۆن مەهارەتەیل قسەکردن و گوش گردن و هەلەیوا زەریفییەیل زوان جیاواز بووت. لە ئێردا دەستەواژەێ "زوان دۆیم" ئەڕایێ ئاماژە وە هەر دو خاڵ وەتریاگ لە بان، یانێ زوان خارجی و زوان دۆیم وەکار بریەد؛ تەنیا لە بڕێگ جار ک ئاماژە کریاس وە تایوەتمەندییەیل تایوەتێگ ک سەرنج کیشریەدە سەرێ، دەستەواژەێ زوان خارجی خریەدە وەرباس.

بڕێگ ڕەوش و واورێزەیل دەرۆنناسی (روانشناختی) زوان ئامووژ

نووڕگەێ (نظریە) ڕەفتارگەرایی و فێربۆن زوان دۆیم

هەر وەو جوورێگە زانیمن تا وەرجە دەهەێ ١٩٦٠ نووڕگەێ ڕەفتارگەرایی لە سەر بوار شی کردن زوان ئامووژی مناڵ هژەمونی (سیطرە) داشت. لە سەر بنەوای ئەی نووڕگە هاوشیوە ڕەفتارەیل ترەک وە جوور پێکهاوردن عادەتەیل زوانی لەوەرچەو گیریا؛ یانێ زوان ئامووژی لە ڕێ ئەنگیزە، دەماسکنی، جواو، وە هاز کردن، دوجارە کردن و پێکهاوەرەیل عادەتەیل زوانی ڕۆ دەید. واورێز هەڵایە تا کووتایی دەهەێ ١٩٦٠ زایینی، فرەتر ئی نووڕگە ئەڕا شی کردن فێربۆن و هەر وەیجوورە شێوازەیل پەروەردەێ زوان دۆیم هژەمونی داشت. لە سەر ئی بنەوا،

شێوازەیل پەروەردەیێ زوان لە سەر بنەڕەت فەرایەندەیلێگ ک لە بان وەتریا ڕێکخریا. ژمارێگ لە شێوازەیل وەتریاگ لەوانە "قسەکردن، شنەفتن" تەنانەت تا ئێرەنگە وەکار چوود. لە سەر بنەڕەت نووڕگەیێ ڕەفتارگەرایی، فێربۆن زوان دۆیم، پێشتر وەگەرد مەجمووعەیێگ لە عادەتەیل گرێدریاگ وە زوان یەکمیش پەیوەندی دێرێد. لە سەر ئی بنەوا، ئیجوور ویر کریەد ک عادەتەیل مومکنە لە ڕەوەند فێربۆن دۆیم خاس و دەسمێتەدەر بووت و لە ئاکاما فێربۆن ئاسان کەێد یا ک وە پێچەوانە، مەنفی و نواگیر بووت و لە ئی چەوەو وەرەونواچین ئەوە یەواش و زامەتتر بکەێد. هەر ئەو جوورێگ ک لە بانتر وەتیمن عادەتەیل زوانی خاس و دەسمێتەدەر وە فێربۆن، «هەناردن ئەرێنی» (موسبەت) ناوبریەن. عادەتەیل وەتریاگ گشتی بناژووەیل و ساختارەیل هاوبەش دو زوان یەکم و دۆیم لەوەر گرێد. وە پێچەوانە، وە ئەو دەسە لە عادەتەیل گرێدریاگ وە زوان یەکم ک نواگیرە، دەخاڵەت «هەناردن نەرێنی» (مەنفی) یا هەڵە ویشیەد. لە ڕاسییەو عادەتەیل سەرەکی وە ئەو دەسە لە بناژووەیل و ساختارەیل زوان دۆیم گرێ دریاس ک لە هاوتاگەیێ (قرینە) خوەی لە زوان یەکم جیاوازە.

ئەسە لە سەر بنەوایێ پرۆژەیێ گشتی ڕەفتارگەرایی ک لە بان وە زوان هاوریا، فێربۆن زوان دۆیم وە جوور پێکهاوردەیێ عادەتەیل زوانی نوو و فێربۆن بناژووەیل زوانی نوو و سەرتر لە گشت، هژەمونی لە سەر هەڵەگان یا هەناردن مەنفی ک سەرچەمێ لە جیاوازییەیل نزام زوان یەکم و دۆیم تێ خریەدە وەر باس. لە ئی چوارچووە ڕەوەند پەروەردەیێ زوان دۆیم بایس کارکردەیل ژێر داشتوون:

- زوان یەکم و دۆیم بایس لە وەرایۆەر یەک جێ بگرن تا ک جیاوازی و هاوبەشییەگانیان دیار بووت ک وە ئی شی کردنەوە فرە جار "شیکاری وەرایۆەر یەک" (تحلیل مقابلەای) ویشیەد.

- لە سەر بنەوایێ جیاوازییەگان لە ناوبەین دو زوان ک لە "شیکاری وەرایۆەر یەک" (تحلیل مقابلەای) دیاری کریەد، بناژووەیل و ساختارەیلێگ ک لە ڕەوەند فێربۆن زامەتێگ تیەرێدە ئارا و هەلەیوا هەڵەیەیلێگ ک زوان ئامووژ لە سەر بنەوایێ جیاوازییەیل وەتریاگ ک ئەگەرێ هەس سەرهەڵبیەد پیشبینی بووت.

- پێشبینییەیل دەرئەنجام بناژووەیل و ساختارەیل ک لە ڕەوەند پەروەردە و فێربۆن، سەرنج و کار واورێز خوازێ، دیارێ کەێد.

- واورێز ئەڕای چارەسەری هەڵەگان لەوارەیێ بناژووەیل و ساختارەیل پیشبینی کریاگ، شێوازەیل کاریگەر جوور دوجارەکردن و تەمرینەیل درێژخایەن وە کار گریەد، وە ئی مەیزووره ک زوان ئامووژ لە سەر دەخاڵەتەیل یا هەڵەگان غەلەبە کەێد و لە دەرئەنجام عادەتەیل زوانی نوو وە دەس تیەرێد.

بناژووەیل وەتریاگ لە بان ڕۆچەیێگ گشتی لە بناژووەیل شێوازەیل پەروەردەیێ زوان دۆیم خەێدە وەر دەس ک لە سەر بنەڕەت ڕەفتارگەرایی وساسە پا. ئیجوور شێوازەیلێگ، زوورم وە جوور "قسەکردن، شنەفتن" یا "دیمەنی-شنەفتنی" (سمعی-بصری) ناسریەد. خاوەن ئیدەیل شێوازەیل وەتریاگ ئەوجوور ویر کەن ک زوان ئامووژ وە وەکارگرتن بناژووەیل دیاری کریاگ بان، زۆتر و فۆکووس ئەنازەیێ خوەی زوان دۆیم یایێ گرێدن.

سەروار ئیە، وەچەوهاتگەیل تەجربی سەرکەفتنەیل شێوازەیل وەتریاگ وە شێوەیێ کرداری نیشان نایەد. فرە لە ماموسایەیل زوان دۆیم ڕەسینەسە ئەو باوەرە ک لە وەختێگە زوورم هەڵەیل ترەک ک لە قسەکردن زوان ئامووژەیل هاتیەسە ئارا نەتوانریاس لە ڕێ شی کردن وەرایۆەر یەک پیشبینی بکریەد، فرەتر هەڵەیل پیشبینی بۆ لە ڕێ شی کردن وەرایۆەر یەک ناتێدە ئارا. لە ڕاسییەو، ئیسفاگرتن تەجربی ئەوە نیشان دەێد ک شی کردن وەرایۆەر یەک ئەڕای پیشبینی بناژووەیل و ساختارەیل ک هەڵە تیەرنە ئارا قازاشت نەیرێ. وە سەر ئیەیش وە

چەودۆنیاگەیل نیشان داس ک وەکارگرتن شێوازەیل پەروەردەیی لە سەر سەرنجدان وە هەڵەیل پیشبینی بۆ، و تەمرین و دوجارەکردنەیل درێژخایەن وە بێ وەکارگرتن زوان وە شێوەیێ ڕاسەگانی، بائس وەرەو نوا چین و سەرکەفتن لە فێربۆن زوان دۆێم نەۆیە. گشت مولاحزات نۆسیاگ لە بان ئی ڕاسیە ڕوون کەێدەو ک بناژووەیل فێربۆن زوان لە سەر بنەوای ڕەفتارگەرایی یا دەرئەنجامەیل وەدەس هاتێ لە پەروەردەیێ کرداری زوان دۆێم ناسازگارە. لە ئی چەوەو هەر چەنێگ ک ئمکان دێرێ زوان ئامووژ لە ڕێ شێوازەیل قسەکردن-شنەفتن لە سەر بەشەیلێگ لە زوان لەوانە زارشت (تەلەفوز) شێوازەیل زوانی مەهارەت وە دەس بارێدن، سەروار ئیە فرەێگ لە کەمبوودەیل و نارەسائیەیل لە فێربۆن و وەکاربردن زوان دۆێم لە جێ خوەی مینێ ک ئەو جوورە دیارە وە هۆچ لەونێگ لە ڕێ پەروەردە وە ڕەوش شێوازەیل نۆسریاگ مەهارەت وە دەس هاوردن ئەوانە ئمکان نەیرێ؛ وە پێچەوانە ئەوجوورە وە چەو تیەد ک فێربۆن زوان دۆێمیش لە بەشێگ وە سۆکەگان جوور فێربۆن زوان یەکم، ڕەوەندێگ زەێنی و زاورانە ک لە سەر تەوانایییەیل خوەتەن (زاتی) مرووڤ ئەڕا زوان ئامووژ و لە وەکاربردن ئەوە لە جێیەیل پەیوەندی زوانی ئمکانپەزیرە.

پەیوەندی سن و فێربۆن زوان

فرەێگ لە مەردم ویر کەن ک منالەیل زوان دۆێم خاستر لە مرووڤ باڵغ یاێ گرن، مدووێگ ک ئەڕا ئیە ویشن ئیەسە ک منالەگان هێمان لە دەورانێگ وە سەر بەن ک ئنعتافپەزیری و تەوانایی ئەوان ئەڕا فێربۆن زوان فرەترە. هەلەیوا بەشێگ لە مینەوانەیل زوانیش وازانن (فەرز کەن) ک منالەیل ئەڕا یاێگردن زوان ئامادەگی فێشترێگ دێرن. ئی بەشە لە مینەوانەیل لە دەورەێ منالی وە "دەورەێ حەساس" ناو بەن و باوەریان ئەوەسە ک ئی دەورە تا دەورەێ بلووغ درێژە دێرێدن. لەوانە لێنەبرگ ئیجوورە تیەرێدە زوان ک زەێن مرووڤ لە دەوران حەساس ئنعتافپەزیری خاسێگ دێرێ، وە جوورێگ ک زوانئامووژی وە شێوەیێ سرشتی و ئاسان ئەنجام گرێد. ئەو لە ئی وارە ئازمایشتەیل فرەێگ ئەنجام دەێد، ئەمانگ سەروار ئیە لە دۆاێ ئەو شی‌کردنە باوەرێ خریا وەرباس و ڕەخنە.

ژمارێگ مینەوان گومان دێرن ک بتوانریەد شایەتەیلێگ یەێلاکەر (شواهدی قطعی) وە دەس باریەد ک نیشان بیەد سن بلووغ ئەو جوور گووڕانکارییێگ لە زەێن خولقنێد ک لە چۆنیەتی فێربۆن زوان دۆێم تەسیر گرنگێگ داشتوود. لە ڕاسییەو تەجربەیل و وەچەودییەیل ئەوە نیشان دەێد ک فرەێگ لە گەوراسالەیل وە ڕادەێگ بەرز لە فێربۆن و مەهارەت لە زوان دۆێم ڕەسن. ئەیەر زەێن ئەوان کارکردەیل گرنگ فێربۆن نێاشتاد، ڕەسین وە ئی ڕادە لە مەهارەت لە سەر زوان مومکن نەوی. وە پێچەوانە ژمار فرەێگ لە مینەوانەیل ئەوە وە دەس هاوردنە ک زوانئامووژ پا وەسن نریاگ، زوان دۆێم وە کارایی فێشترێگ یاێ گرێدن.

سەروار ئیانە ئەو جوورە وە چەو تیەد ک منالەیل لە فێربۆن برێگ وە بەشەیل زوان لە کەسەیل گەوراسال کەفنە نوا. وەدەسهاتەیل ئەوە نیشان دەێد ک منالەیل لە زارشت (تەلەفوز) هاوشێوەیێ قسەکەرەیل ڕەسەن ئەو ناوچە مەهارەت فرەترێگ وە دەس تیەرن. هەرلەیوا ئەوان لە فێربۆن وشەگان زوان سورعەتیان ها بانتر و زۆتر یاێ گرن. هەڵبەت ئەڕا شی کردن ئی جیاوازییەیل وەتریاگ لە بان ک ئەگەری هەس، مدووەیلێگ مینە کریاس؛ لەوانە: ئەندامەیل ئاخافتن (گوویایی) منالەیل بێگومان ئنعتافپەزیری فێشترێگ دێرێ و ڕاحەتتر جۆلیەدەو. بێجگە ئیەیشە منالەیل وەختێگ لە دەورمان (محیط) زوان دۆێم ژیان وە سەر بەن، وەگەرد کەسەیل فرەترێگ لە پەیوەندی وەگەرد زوان دۆێم جێ گرن ک لە ئاکامی فێربۆن زوان دۆێم زۆتر وە ئەنجام ڕەسێ. وە پێچەوانە مرووڤەیل گەوراسال وە مدووێ داشتن تایوەتمەندییەیل ڕەوانی واورێز، ئەگەری هەس ک پەیوەندی گرتن زوانی وەرولا وەگەرد قسەکەرەیل ڕەسەن ناوچەگە ئەڕایان فرە ئاسان نەوت و لە ئی چەوەو

ئامادەگی لە خوەیان نیشان نەیەن. لە ئاکامە ئەگەری هەس ئەوان کەمتر لە مناڵەیل لە ناو فەزای زوان دۆیم جێ بگرن و وە ئی مدووە یاێ گرتن یەواشتر بووت. جیاوازی گرنگ ترەکێگ ک باوەر دێریم لە ناوبەین مناڵ و گەوراساڵ ها لە ئارا، ک لە وارەێ مناڵەیل دەخاڵەتی کەمترە و لە ئاکامی هەڵەیل دەخاڵەت ک ئەگەری هەس فێربۆن زوان دۆیم تۆش یەواشی کەیێد لە ڕەوەند یاێگرتن ئەوان کەمتر تیەدە ئارا.

لە سەر بنەوای مولاحزەیل وەتریاگ لە بان، تەنانەت ئەیەر وە چەو دۆنیەد ک مناڵەیل لە گەوراساڵەیل زۆتر زوان دۆیم فێر بوون، ئی جیاوازیە تەنیا وە مدووەیلێگ جانبی و فەرعییە، وە ئی مانا ک ئەیەر گەوراساڵەیل وە ئەنازەێ کافی و شیا لە پەیوەندی وەگەرد زوان جێ گرن و وە ئەنازەێ کافی لە فێربۆن زوان چالاک بوون هاوشێوەێ مناڵەیل وەی زۆ و وە ئاسانی زوان دۆیم فێر بوون. ئەسە تەنانەت ئەیەر سن لە فێربۆن زوان تەسیر دێرێد، ئی تەسیرە ناتوانێ وە جوور تەسیرێگ گرنگ و یەئیلاکەر بووت ک وە شێوەێگ وەرچەو لە ڕەوەند فێربۆن دەخاڵەت داشتوود.

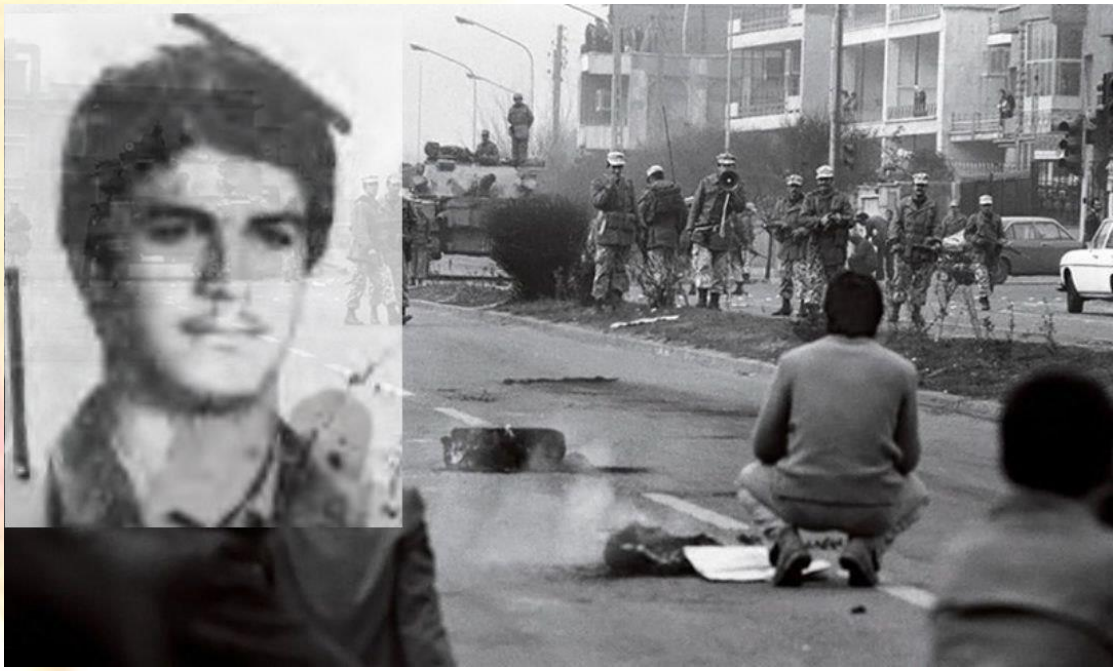

پڕڕیوار بووت، ڕێگای شەهید سۆسیالیست یارسان خەسرەو پەناهی ؛ بەرخوەدان شوا

٢٢ بەهمەن(ڕێبەندان) ڕووژ خەبات و تێکووشاین خەڵقەیل ئێران لە ڕێگای ئازادی و دێموکراسی بۆ و کەسان فرەیگ لە خەڵقەیل جووراوجوور وە گیانباختکردن لەی ڕێگا خۆن خوەیان کردنە خەڵاتیگ ئەڕای دەرباسبۆن لە دیکتاتوری خانەدان پەهلەوی، بەڵام ٤٣ ساڵ وە دۆای ئەو ڕووژەیلە، دۆنیمن ک نە تەنیا جمشت خەڵقەیل ئێران وە بێراهە چیە و لە ژێر دەسەڵاتداری سەرمایەداری ئسلامی وە هۆچکام لە ئامانجەیل خوەی نەڕەسیە، بەلکوو ڕەژیم ئسلامی کەسەیلێگیش ک لە ڕێگای ئازادی و دێموکراسی و سۆسیالیزم خەبات کردۆن وە سوود خوەی موسادرە کردیە و جوور پەیرەوان دیکتاتوری خوەی مارفیان کەێت.

یەکێگ لەو کەسانێگ ک ڕەژیم سەرمایەداری ئسلامی هەوڵ فرەیگ داس ک شووناسیان بگووڕنێت و وە سوود خوەی موسادرەیان بکەێت، شەهید گەورەی خەڵق یارسان و خەباتکار مانێنەناس، (خەسرەو پەناهی تووتشاهی)ە. شەهید خەڵق خەسرەو پەناهی لە ١ ئسفەند ساڵ ١٣٣١ لە ئاوایی تووشامی دالاهوو هاتە دنیا، ناو باوگی (ئەلالمرای پەناهی) بی. سەردەم، نووجوانی هەڤال خەسرەو هاوکات بی وەگەرد دەورەی پاش لە کوودەتای ٢٨ مورداد ساڵ ١٣٣٢ ک ڕەژیم شای ئێران گشت هازەیل ئازادیخواز و هۆرشەکەرەیلێگ ک لە پێناو دێموکراسی و سۆسیالیزم چالاکی کردیان، سەرکوت کردیات و خستیاتە زندان و ژێر شکەنجەی وەحشیانە جێیان دیات، لە ساڵ ١٣٣٥ ڕەژیم شای ئێران سازمانێگ وە ناو (ڕێکخریاگ ئەمنیەت و زانیاری وڵات- ساواک) وە ڕی خستۆت و هەرچە کەسایەتی ڕەخنەکەر لە ڕەژیم دیکتاتوری پەهلەوی گرتۆە ژێر فشار و شکەنجە و زندان. لەی سەردەمە لە ساڵ ١٣٤٦ وردەوردە ڕێکخریاگەیلی هاتنە دی ک شێوەی خەبات دژ وە ڕەژیم پەهلەوی گووڕاندن و دژ وە ئەی ڕەژیم دیکتاتوری باستانگەرای شۆڤنیست، چەک گردنە دەس.

یەکەمین چالاکیەیل لە کوردستان و لەلایەن (کومیتەی شۆڕشگەر دەمۆکرات کوردستان) هاتە دی، ک کەسانێگ چۆ شەهیدەیل سلێمان موعینی، شەریفزادە و مەلا ئاوارە لە ناوی بەشدار بین. لە ساڵ ١٣٤٩ چەند گوروویی ڕووشنهۆر لە شارەیل مەشهەد و تێران و تەبریز یەکەو گردن و لە هێرش وە پاسگایگ لە ئاوایی سیاهکەل لە ناوچەی گیلان لە باکوور ئێران، وە دی هاتن خوەیان ئێعلام کردن و ناو خوەیان نانە (ڕێکخریاگ چریکەیل فدایی خەڵق ئێران). دامەنەی چالاکی ئەی ڕێکخریاگە، وە کوردستان و وەتایبەت ناوچەی کرماشانیش کیشەریا و ڕووشنهۆرەیل کورد فرەیگ بۆن وە ئەندام ئەی ڕێکخریاگ.

خەسرەو پەناهی لە دەورەی نووجوانی هاتە شار کرماشان و لەو شارە ک لەو سەردەمە شارێگ سیاسی و لە پایگاێل گوروووهەیل سیاسی جوور (حزب تووده‌ی ئێران) و (وەرەی نەتەوەیی ئێران) بی، دیپلۆم گرت .لە ساڵ ١٣٥٠ هاتە شار تێران و ئەڕای دەرس خوەندن چیە (زانکۆی تێران) و لە ڕشتەی تەربیەت بەدەنی دەس کرد وە خوەنین. هەڤال خەسرەو هەر لەی سەردەمە وە سەمت هۆرشەیل سۆسیالیستی و کۆمۆنیستی گەرایش پەیدا کرد و وەرد هەڤال کرماشانی ترەک نەستەرەن ئال ئاقا ئاشنا بی ک لەو سەردەمە خوەندەوان ڕشتەی بەرق لە زانکۆی تێران بی و یەکی لە ئەندامەیل پایەبەرز ئەی ڕێکخریاگە بی .هەڤال خەسرەو لە کۆمیتەی نەهێنی خوەندەوانەیل هەوادار (ڕێکخریای چریکەیل فەدایی ئێران) ئەندام بی و لەی دەورە جگەلە دەرس خوەنین و وەرزش کردن، لە دەورەیل موتاڵعەی کتاوەیل زانستی سۆسیالیستی بەشداری کردیات و هەوڵ دیات تا هۆر و جەستەی خوەی ئەڕای خەبات ئامادە بکەێت .لەی پێناوە، لە لایەن کادرەیل نەهێنی ڕێکخریای چریکەیل فەدایی ئێران، ئەڕای خەبات چەکدارانە دژ وە ڕەژیم دیکتاتور پەهلەوی ئاموزش دی و هاتە ناو جەرگەی خەبات چەکدارانە و وە دڤای تەمامبۆن دەرسەگەیش، ژیان و خەباتی وەشێوەی نەهێنی ئدامە دا.

هەڤال خەسرەو لە ساڵ ١٣٥٧ نەخش فرەێگ لە ڕێکهاوردن خوەپێشاندانەیل خەڵق لە شار تێران داشت .بجگە لە کار ڕێکهاوردن، لە شەڕەیل خیاوانی لە مانگەیل دەی و بەهمەن ١٣٥٧ نەخش فرەێگ داشت و جوور ئەندامەیل ترەک ڕێکخریاگان چەکدار سۆسیالیستی، هەوڵ دیا لە خەڵق بێدفاع لە وەر ئەرتەش و ژاندارمری ڕەژیم پەهلەوی وەرگری بکەێت. هەڤال خەسرەو هەلەیوا لە هێرش وە پادگانەیل تێران و چەکدارکردن خەڵق بەشداری فرەێگ کرد. لە ڕووژ ٢١ بەهمەن ١٣٥٧ هەڤال خەسرەو پەناهی تووتشاهی، ڕووڵەی خەباتکار خەڵق یارسان وە گوڵەی سەربازەیل ڕەژیم دیکتاتۆری پەهلەوی، لە شەڕ خیاوانی لە شار تێران شەهید بی. ئەگەرچە ڕەژیم سەرمایەداری ئسلامی ئێران هەوڵ فرەێگ داس تا ئەی شەهید خەڵقە موسادرە بکەێت و چۆ یەکێگ لە پەیرەوان خوەی پێناسەی بکەێت، وەلی ڕاسی ئەوەسە ک هەڤال شەهید خەسرەو پەناهی چۆ یەی (چریک فدایی خەڵق) و یەی سۆسیالیست گیانباخت کرد و ژیان خوەی فدای خەڵق خوەی کرد.

ئمرووژ ک ڕەژیم سەرمایەداری ئسلامی لە ٤٣ەمین ساڵوەگەڕ ڕواکاندن ئنقلاو خەڵقەیل ئێران، هەمرای لە هۆرشەی سۆسیالیستی ترسێت و جگە لە کوومەڵکوژ کردن سۆسیالیستەیل، لە میدیا و تلەڤیزیۆن خوەی دژ وە ئەی ڕێکخریاگان فیلم و سریاڵ سازێت، وەلی هاوکات هەوڵیش دەێت تا کەسایەتیەیل خوەشناو و مەردمیێگ جوور هەڤال خەسرەو پەناهی تەحریف و موسادرە بکەێت .ئەگەر هەڤال خەسرەو و هەڤالەیل سۆسیالیست ترەک زنە بۆیاتان، نە تەنیا دژ وە ڕەژیم سەرمایەداری ئسلامی وسیان، بەڵکە دوارە هەوڵ دیان تا وە ڕێک هاوردن هاز سیاسی ڕادیکالێگ، خەڵقەیل ئێران، ئامادەی خەبات وەگەرد ئەی ڕەژیمە بکەن. ناو هەڤال خەسرەو پەناهی لە ڕووژەیل سەرەتایین شووڕش خەڵقەیل ئێران لە سەر زوان خەڵق کورد کرماشان بی و نمادێگ بی لە حەقخوازی و ئازادیخوازی و تێکووشاێن خەلق یارسان و کوردەیل باشوور ڕووژهەڵات کوردستان لە پێناو دێموکراسی ڕادیکاڵ و سۆسیالیزم .ئمرووژیش ک ٤٣ەمین ساڵوەگەڕ شەهیدبۆن ئەی هەڤالە، یاد و ناوی ڕووشنکەر ڕێگای خەبات و ئازادیخوازی خەڵق یارسان و خەڵقەیل ترەک ئێرانە.

یاد و ناو هەڤال خەسرەو پەناهی و سۆسیالیستەیل ترەک جاویدان و ڕێگایان پڕڕیوار بووت.

مەرگ، خوەنێ دما لاپەڕەێ کتاوێکە
تا دەس بکەریە خوەنێ کتاوێ تر!

مرگ، خواندنِ آخرین صفحه‌ی کتابیست
تا خواندنِ کتاب دیگری را بیاغازی!

رێوار ئاودانان

یاران مەر ئەوسا تەیموور دڵشاد بوو

ئازادی مەخلووق دادپەسی داد بوو